

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

SPIRITUALITA A OSOBNOST V GENDEROVÉ PERSPEKTIVĚ

SPIRITUALITY AND PERSONALITY IN GENDER PERSPECTIVE

Magisterská diplomová práce

Autor:

Ing. Bc. Helena Janíková

Vedoucí práce:

PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Olomouc

2016

„Ochrana informací v souladu s ustanovením § 47b zákona o vysokých školách, autorským zákonem a směrnicí rektora k Zadání tématu, odevzdávání a evidence údajů o bakalářské, diplomové, disertační práci a rigorózní práci a způsob jejich zveřejnění. Student odpovídá za to, že veřejná část závěrečné práce je koncipována a strukturována tak, aby podávala úplné informace o cílech závěrečné práce a dosažených výsledcích. Student nebude zveřejňovat v elektronické verzi závěrečné práce plné znění standardizovaných psychodiagnostických metod chráněných autorským zákonem (záznamový arch, test/dotazník, manuál). Plné znění psychodiagnostických metod může být pouze přílohou tištěné verze závěrečné práce. Zveřejnění je možné pouze po dohodě s autorem nebo vydavatelem.“

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Spiritualita a osobnost v genderové perspektivě“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Brně.....dne

Podpis ...

Poděkování

Děkuji PhDr. Olze Pechové za odborné vedení práce, podnětné rady, poskytnutí potřebných materiálů a hlavně za velkou vstřícnost a trpělivost.

Vřelý dík patří mým blízkým za jejich podporu a povzbuzování. A samozřejmě velké poděkování náleží všem účastníkům výzkumu za ochotu a čas strávený vyplňováním dotazníků.

Obsah

Úvod	5
I. Teoretická část	6
1 Základní pojmy v psychologii náboženství	7
1.1 Psychologie náboženství a vztah k ostatním vědám	7
1.2 Základní pojmy v psychologii náboženství - náboženství, religiozita, spiritualita	8
1.3 Religiozita versus spiritualita	11
1.4 Ne-náboženská (irreligion)	13
1.5 Problematika výzkumů v psychologii náboženství	13
1.6 Podoby religiozity	14
1.7 Multidimenzionální podoba religiozity dle MacDonalda	16
2 Spiritualita/religiozita a osobnost	18
2.1 Eysenckův tří-dimenzionální model osobnosti PEN a spiritualita	18
2.2 Pětifaktorový model osobnosti „Big Five“ a spiritualita	18
2.3 Šestifaktorový model osobnosti Hexaco a religiozita/spiritualita	21
2.4 Spiritualita jako další faktor osobnosti	22
2.5 Religiozita, osobní zbožnost (religiousness) a osobnostní rysy	23
2.6 Vliv „Sociální žádoucnosti“ (Social desirability)	24
2.7 Vliv prostředí a kultury	25
2.8 Vliv pojetí religiozity na vztah k osobnostním rysům	26
2.9 Vliv kauzality na vztah religiozity k osobnostním rysům	28
3 „Self“, Sebehodnocení, existenciální pohoda a religiozita/spiritualita	29
3.1 Pojem „Já-Self“, sebesystém	29
3.2 Emoční aspekt „Já“, sebehodnocení (self-esteem)	30
3.3 Religiozita ve službách posílení „self“ a pocitu vlastní sebehodnoty	30
3.4 Životní spokojenost (osobní pohoda, Well-being)	32
3.5 Osobní pohoda a religiozita	32
3.6 Pocit kontroly nad vlastním životem	34
3.7 Pocit životní smysluplnosti	34
3.8 Vliv religiozity na pocit životní smysluplnosti	35
3.9 Existenciální úzkost	36
3.10 Multidimenzionální model spirituality, Existenciální pohoda a spirituální identita	37
4 Víra v paranormální jevy	40
4.1 Obsah pojmu „víra v paranormální jevy“	40
4.2 Náboženská víra a víra v paranormální jevy	41
4.3 Víra v paranormální jevy a osobnost	42
5 Role genderu v religiozitě	43
5.1 Definice genderu	43
5.2 Genderové rozdíly v religiozitě	43
5.3 Genderová role v religiozitě v sociologických teoriích	43
5.4 Psychologické teorie	45
5.5 Univerzální (ne)platnost genderových rozdílů	48
6 Religiozita a spiritualita v České republice	50
6.1 Historické souvislosti	50
6.1 Religiozita a spiritualita obyvatel ČR a genderové rozdíly	51
6.2 Rodové a národnostní odlišnosti osobnostních charakteristik	52
6.3 Vztah spirituality a osobnostních faktorů	53
II. Empirická část	56
7 Výzkumný problém a cíle výzkumu	57
8 Hypotézy a výzkumné otázky	58
8.1 Vztah osobnostních charakteristik a spirituálního prožívání	58
8.2 Vztah prožívání spirituality, věku a pohlaví na sebehodnocení	59

9	Metodologický rámec	60
9.1	Typ výzkumu	60
9.2	Metody získávání dat	60
9.3	Metody zpracování a analýzy dat	62
9.4	Výběr souboru a sběr dat	63
9.5	Popis souboru	64
9.6	Etické aspekty výzkumu	69
10	Výsledky výzkumu	70
10.1	Vyhodnocení dotazníku ESI	70
10.2	Pětifaktorový osobnostní dotazník NEO – FFI	75
10.3	Rosenbergova škála sebehodnocení (ROS) –deskriptivní statistika	77
10.4	Korelační analýza	79
11	Platnost hypotéz a odpovědi na výzkumné otázky	83
12	Diskuze	86
12.1	Výzkumný soubor a průběh výzkumu	86
12.2	Použité metody	86
12.3	Diskuze výsledků	87
12.4	Limity studie a další perspektivy výzkumu	91
13	Závěry	93
	Souhrn	94
	Literatura	98
	Přílohy	105

Úvod

Spiritualita a náboženství doprovázely lidstvo od nepaměti, také náboženství v historii pomáhalo lidem vyrovnat se s těžkostmi, které život přinášel. A koneckonců některá témata, která moderní psychologie objevuje, jako například odpuštění či vděčnost, mají kořeny v křesťanské religiozitě. Česká republika je označována za ateistický a sekulární stát. Přesto v posledních desetiletích znovu zřetelně narůstal zájem o spiritualitu a duchovní záležitosti. Místo tradiční religiozity je zájem o spiritualitu nenáboženskou, ze široké nabídky duchovní až ezoterické literatury si lidé vybírají, hledají a nacházejí, co je oslovuje. Domnívám se, že psycholog by měl chtít porozumět tomu, jaká spirituální přesvědčení pomáhají lidem zvládat problémy vyplývající z lidské existence a nalézat životní smysluplnost. Měl by hledat, jaké religiozní a spirituální prožívání může mít na vliv na vnímání, emoce i jednání určitých jedinců, a ptát se, proč tomu u některých je a u jiných není.

Téma navazuje na bakalářskou práci, ve které jsme se zabývali souvislostí mezi religiozním prožíváním a osobnostními charakteristikami u žen středního věku. Zjistili jsme, že se vazby osobnostních charakteristik s religiozitou, jak bývají uváděny v literatuře, u českých žen neprokázaly. V této práci jsme se rozhodli oslovit muže středního věku, prozkoumat jejich religiozitu ve vztahu k osobnostním charakteristikám a zjistit specifika spirituálního prožívání podle genderu v kulturním kontextu České republiky.

V teoretické části se zaměříme na vysvětlení pojmů, které psychologie náboženství používá, zejména obsahu pojmu spiritualita a religiozita. V další kapitole jsou popsány užívané modely osobnosti a jsou rozebrány výzkumy zabývající se kulturním kontextem vztahu osobnosti a religiozity. V dalších kapitolách se věnujeme úloze sebehodnocení v existenciální pohodě, představíme koncept alternativní religiozity a roli genderu ve výzkumech spirituality. Poslední kapitola představuje předchozí témata z pohledu situace v České republice. První a poslední kapitola jsou převzaty z bakalářské práce a zde jsou rozšířeny.

V empirické části představíme realizovaný kvantitativní výzkum pomocí dotazníkového šetření. Zjištěné souvislosti porovnáme s realizovanými výzkumy popsány v teoretické části a s výzkumem z bakalářské práce.

I. Teoretická část

1 Základní pojmy v psychologii náboženství

Pojmy, se kterými se pracuje v psychologii náboženství, mají původ ve filozofii a teologii a doprovázejí západní kulturu po staletí. Jsou všeobecně známé, ale každý si pod nimi může představovat trochu něco jiného. Tato kapitola bude věnována vysvětlení pojmů, se kterými se pracuje v anglicky a česky psané literatuře a ve výzkumech, vztahům mezi nimi a problematice výzkumů v psychologii náboženství.

1.1 Psychologie náboženství a vztah k ostatním vědám

Tradičními vědními obory, které se otázkám náboženství věnují, jsou filozofie a teologie. Cílem *filozofie* je zkoumat svět, včetně podstaty náboženství. *Teologie* přijímá Boží existenci jako fakt, dále jej ale zkoumá už rovněž racionálními prostředky (Pechová, 2011). *Sociologie náboženství* zkoumá vztah člověka k transcendentnu, konkrétně, jak tento vztah ovlivňuje sociální projevy, vztahy ve společnosti a skupiny, které na tomto základě vznikají. Neklade si otázku, zda transcendentno existuje či nikoliv (Nešpor & Lužný, 2007).

Podobně *psychologie náboženství* nemá za cíl popis náboženských jevů, ani vysvětlení původu náboženství (Pechová, 2011). Psychologie náboženství není součástí náboženského života a jako taková nemůže odpovídat na náboženské otázky. Ve vlastním slova smyslu jde o vědu a nikoliv o součást víry či věrouky (Toth, 2004). Zabývá se popisem náboženského prožívání a chování a jejich dopadem na lidskou psychiku (Pechová, 2010). Psychologie náboženství má dvě roviny. První rovinou je potřeba hledání smyslu vlastního života a druhou rovinou je tvorba kultury. Tato kulturotvorná funkce je také předmětem *kulturní antropologie*. V psychologii náboženství je podstatným předmětem zkoumání výsledek náboženského prožitku (Toth, 2004). V centru pozornosti je náboženské prožívání. Usuzuje se na ně z introspekce zkoumaných osob, ale také z jejich vnějších projevů náboženského prožívání. Můžeme sem zařadit také účelové jednání, které je motivováno vyjádřením konformity s většinou nebo potřebou mezilidského kontaktu (Říčan, 2007).

V historii zkoumání v psychologii náboženství bylo napětí v tom, na kterou rovinu se zaměřit a co zdůraznit. Jsou to individuální rozdíly v tom, co jedinec vnímá jako transcendentální entitu? Nebo je o náboženství ukotvené v kultuře, a jde o to, co jako transcendentální entitu vnímá daná společnost? Dnes jsou tyto dvě podoby považovány za dvě relativně nezávislé dimenze. Lidé prožívají a vyjadřují své pozitivní nebo negativní náboženské postoje nezávisle na své nebo jiné náboženské kultuře. Nicméně se zabývají

svoji náboženskou vírou, prožitky a hodnotami, které byly tvořeny a legitimizovány sociálně. Více než dvě třetiny světové populace přesto tvoří věřící, kteří se hlásí k některé světové tradici (Saroglou, 2014).

1.2 Základní pojmy v psychologii náboženství - náboženství, religiozita, spiritualita

V následujícím textu představíme některé definice náboženství, religiozity a spirituality a vztahy mezi nimi.

Jak uvádí Říčan (2007), je definování pojmu **náboženství** předmětem diskuze, která není ukončena. Náboženství je „*to, čím se zabývá religionistika, věda o náboženství*“ (Říčan, 2007, str. 33). Obsah tedy určují sami odborníci. Ve starší literatuře byla tímto míněna zbožnost, v novější literatuře již je náboženství pojem druhový, zahrnující různá náboženství.

Svoje pojetí náboženství, které je integrací různých pohledů, uvádí Halík (1999). Řekneme-li „náboženství“, můžeme mít na mysli v zásadě trojí poměrně odlišné skutečnosti:

- A. Náboženství jako víra (*faith*) - základní důvěra, otevřenost vůči transcendenci, tajemství bytí, zakoušení smysluplnosti života. S takovým pojetím víry se setkáváme také u některých lidí, kteří se za nábožensky věřící vůbec nepovažují a nespojují ji s tradičním pojmem Boha.
- B. Náboženství jakožto „historická náboženství“ (*belief*) - systém přesvědčení a ritů, týkajících se posvátna, ve smyslu konkrétních „náboženských systémů“ (křesťanství, islám, judaismus) nebo duchovní kultury Dálného východu (buddhismus, hinduismus, šintoismus).
- C. Náboženství jako systém symbolů a norem (*religion*) – spojuje určitou společnost, vyjadřuje její kulturní identitu a uchovává její stabilitu.

Tyto tři skutečnosti se navzájem prolínají a ovlivňují, takže například spojení ABC představuje spojení osobní zbožnosti, náboženské kultury a instituce a nachází se v srdci tradičních náboženství. V současné době můžeme v našich geografických a sociálních oblastech registrovat krizi náboženství typu B. To se stěhuje do privátní oblasti, do náboženství typu A, kde klade důraz na spiritualitu, mystiku a meditaci. Nebo na druhé straně do sociálně-politické sféry (typ C), což ukazuje narůstající vliv monoteistických náboženství v politice nebo nárůst náboženského fundamentalismu. Dalším příkladem je oblast AA, „*faith*“ nezatížená tradičním náboženstvím, tedy to, co je v jiné literatuře (a dále v textu) nazýváno „nenáboženská spiritualita“. Psychologie náboženství by měla

zkoumat náboženství ve všech těchto projevech, v celé spojitosti a prolínání těchto oblastí (Halík, 1999).

Náboženské rysy mohou však mít totalitní ideologická hnutí a také moderní věda s vírou v pokrok (Halík, 1999; Říčan, 2007). Říčan (2007) je nazývá **kryptonáboženstvím** a popisuje je jako takové náboženství, které se za ně nevydává nebo svůj religiózní charakter popírá. V Halíkově modelu (1999) je tímto pojmem označeno náboženství typu CC – tedy soubor sdílených hodnot, norem a symbolů bez vazby na historické náboženství.

Saroglou (2014) pojem **Religion (náboženství)** definuje jako spoluúčast čtyř základních komponent: *víry, ritualizovaných prožitků, systém daných pravidel a komunity*, které vnímá jedinec jako transcendentální, přesahující lidské bytí. Tato definice je dostatečně široká, aby zahrнула jak zavedená, tak i nová náboženství. Obě jsou vnímána buď pozitivně (tradiční náboženství) nebo negativně (satanské kultury). Náboženství mohou být teistická (3 monoteistická náboženství), neteistická náboženství nebo „ne-náboženství“ (buddhismus nebo svobodní zednáři). Zároveň není tato definice příliš široká, zabraňuje tomu, aby se pod pojem náboženství zahrnuly například filozofické systémy, víra v paranormální jevy, sekulární rituály, politické systémy apod. Spoluúčast všech čtyř komponent univerzálně možno vysledovat napříč kulturami, společnostmi a náboženstvími, nicméně existují velké rozdíly v tom, které komponentě je přikládána větší důležitost. Například víra a morálka je jádrem v hlavním proudu protestantských církví, kdežto v judaismu je kladen důraz na rituály a komunitu.

V náboženství jde tedy o vztah člověka (ať teoretický - v učení, nebo praktický – v etice a v kultu) k tomu, co má vůči němu roli boha. Přitom bohem je pro člověka to, co je pro něj nejvyšší normou a hodnotou, to čemu důvěřuje a čemu se cítí zavázán (Heller in Říčan, 2007). Frankl (2006) definuje náboženství jako psychický fenomén. Podstatou je existenciální touha po smyslu lidské existence a nacházení vůle k životu. Člověk náboženský „*homo religiosus*“ (Frankl, 2006, str. 47) nepožaduje racionální důkazy boží existence, ale hledá (a žádá) smysl života jako celku.

V jiném smyslu je různými autory různě užíván pojem **Religióznost, zbožnost (Religiousness)**. Na rozdíl od Religion, *Religiousness* definuje Saroglou (2014) jako individuální rozdíl v tom, jak se jedinec zabývá náboženstvím. Jde o různé postoje, myšlenky, emoce a chování vzhledem k tomu, co člověk vnímá jako transcendentální entitu, tedy něco, co přesahuje lidské bytí. Uvádí čtyři základní dimenze: (z angličtiny 4 „Bs“):

- *Believing* - víra ve specifické ideje týkající se transcendentální entity a jejího vztahu k lidem a ke světu
- *Bonding* – citová vazba s transcendentální entitou skrze osobní a (nebo) kolektivní rituály a tím i vazba s ostatními
- *Behaving* – způsob, jakým se jedinec přizpůsobuje normám, praktikám a hodnotám, které vnímá jako dané touto transcendentální entitou
- *Belonging* – příslušnost ke skupině, která sebe vnímá jako naplněnou přítomností transcendentna

V rámci jednoho člověka jsou tyto čtyři dimenze vzájemně propojeny, ale mezi jedinci a skupinami panují velké rozdíly v tom, čemu přikládají větší důležitost. To souvisí i s vnitřní myšlenkovou, emocionální, morální a sociální motivací. Ty ovlivňují to, zda se člověk přimkne k nějakému společenství, zda ho změní nebo případně odpadne od náboženství úplně (Saroglou, 2014).

Podobně popisuje „*Religiousness*“ Halík (2002, str. 28) jako „*přirozenou dimenzi člověka, podobně jako smysl pro krásu, pro humor či pro veřejný život... v tomto smyslu může být rozvinuta..., zastíněna něčím jiným, či vědomě potlačena*“. Jde o povahovou dispozici ke vnímání duchovní skutečnosti nebo o základní náboženskou potřebu. Přičemž není často spojena s oficiální církví ani vyznáním. Religiozita (ve smyslu *Religiousness*) tedy nemusí být podmíněna příslušností k nějaké církvi, je to spíše povahová dispozice k vnímání duchovních skutečností (Religiozita, nedat.).

Pojem **religiozita (religiosity)** se v literatuře vyskytuje ve dvou významech. Zahrnuje v sobě vnitřní prožívání jedince - zbožnost -, „*niterné náboženské prožívání*“ Říčan (2007, str. 43), a její vnější náboženské projevy jako je např. účast na náboženských obřadech. Hartl (2004, str. 227) definuje religiozitu jako „*náboženské přesvědčení, jeho různou míru a odraz v chování a každodenním životě člověka*“. V česky psané literatuře pojem religiozita tedy často nahrazuje oba významy Religion i *Religiousness* (Pechová, 2011).

Spiritualita (spirituality) je pojem původně teologický. Heslo v Encyklopedii náboženství: „*Označuje se tak duchovní život usměrňovaný Bohem, který si udržuje odstup a vládu nad hmotnými zájmy. K tomu napomáhají praktiky askeze, meditace a mystiky*“ (Spiritualita, nedat.). V tomto smyslu je tento pojem mnohdy chápán i nyní, např. jako způsob života v rámci řeholního řádu (Koubek, 2004). Jiní autoři chápou spiritualitu jako individuální víru. V současných západních společnostech, zasažených sekularizací, je moderní spiritualita prožívána ve zvýrazněném protikladu k náboženské tradici, zvláště k institucionalizovaným náboženským společenstvím a náboženskému praktikování

zakotvenému v rituálech předepsaných církevní autoritou (Saroglou, 2014). S ústupem od náboženství spojeného s institucí vzrůstá počet lidí, kteří sice neztratili zájem o věci, které je přesahují, ale odmítají se řídit tradicí či učením (Koubek, 2004; Říčan, 2007). Alternativní náboženství se zaobírá jinými náboženskými představami, které jsou mimo věrouku církví. Snaží se ovládnout transcendentní síly, či být s nimi v jednotě. Podstatným rysem je zaměření se na sebe sama, mísení prvků z různých myšlenkových směrů a většinou minimální morální požadavky (Hamplová & Řeháková, 2009). MacDonald (2009) popisuje několik okruhů, které se částečně překrývají, kde je největší nesoulad týkající se vymezení pojmu spiritualita. Je to zaprvé vztah a vymezení spirituality k náboženství a náboženskosti, tedy k religiozitě. Dalším je dimenzionalita spirituality, tedy otázka, zda jde o jeden pojem anebo zda má spiritualita více podob. Dalším velkým okruhem je vztah k psychologii osobnosti, nabízí se otázka, zda se dá spiritualita lépe pochopit, když ji považujeme za další dimenzi osobnosti. Těmito otázkami se zabývají další kapitoly této práce.

1.3 Religiozita versus spiritualita

Stále se vede debata, zda je spiritualita a religiozita v opozici nebo ne, a to jednak ve smyslu, co je obsahem jednotlivých pojmů, a jednak ve smyslu hodnotícím (Saroglou, 2014). Opačné postoje na vymezení těchto pojmů vysvětlují dva autoři Zinnbauer a Pargament (Říčan, 2007).

Podle Pargamenta je náboženství širší pojem, protože spiritualita je jádrem (srdcem a duší) jeho projevu. Spiritualita je dle něj hledáním posvátna a náboženství hledání něčeho významného ve vztahu k posvátnu (Pargament in Říčan, 2007). Pargament varuje před zúžením pojmu náboženství. Náboženství bylo při různorodosti definic vždy v historii chápáno psychology jako široce pojatý konstrukt, který zahrnoval oboje – individuální i institucionalizovanou složku. Vždy byl brán do úvahy potenciál pro dobré i zlé. Pargament vidí v oddělení spirituality dva zdroje problémů. Prvním je jakási neukotvenost pojmu. Mnoho lidí nerozlišuje mezi pojmem „být náboženský“ a „být spirituální“. Druhým nebezpečím je polarizace těchto pojmů, což je vidět hlavně na dvou aspektech. Prvním je polarizace ve smyslu individuální versus instituční. Náboženství se v současnosti mění na úzce pojatý institucionální pojem spojený pouze s formálními projevy, rituály a naukou. Spiritualita se na druhé straně odděluje od náboženství jako osobní vyjádření hledání smyslu, jednoty, propojenosti a transcendence, využití nejvyššího lidského potenciálu. Druhým aspektem polarizace je dělení na dobré a zlé. Dalším protikladem je idealizování

spirituality jako něco nové, dobré, tvořivé a autentické. Pojem spiritualita má zřetelně pozitivní konotaci. Oproti náboženství, které je vnímáno jako něco zastaralého, rigidního. Zapomíná se, že spirituální může být i víra ve zlé duchy i náboženský fanatismus (Pargament, 1999; Říčan 2007).

Podle Zinnbauera je spiritualita pojem širší, protože může zahrnovat náboženské i nenáboženské pojetí (Říčan, 2007). Spiritualitou můžeme rozumět vztah člověka k duchovním skutečnostem, přičemž „duchovní“ může mít význam lidských hodnot obecně. Spiritualita se většinou chápe v širším pojetí než religiozita. I u člověka, který se nepovažuje za nábožensky založeného, se můžeme zabývat jeho spiritualitou (Koubek, 2004). Psychologie náboženství dlouho tento pojem nepoužívala, používala pojmy náboženství, náboženský prožitek, náboženskost, religiozita. (Říčan, 2007). S postupující sekularizací Západu došlo k vytvoření kultury nezávislé na tradičním náboženství a určité míře averze vůči ní. Tato tendence k distancování se od náboženské tradice se odráží v pojmu „*nenáboženská spiritualita*“. Diskuze nad pojmy náboženství a spiritualita a jejich nevyjasněný vztah se projevoval tím, že se v literatuře začala objevovat dvojsloví, např. „náboženství a spiritualita“ „spirituálně-náboženský“ apod. (Říčan, 2007).

Množství výzkumů, především v západních zemích naznačuje však obecný trend. Tyto dvě dimenze se dávají do vztahu a porovnávají se. Většina lidí se vnímá jako oboje – religiózní i spirituální. Čím více je společnost sekularizovaná, tím více rozlišuje jednu dimenzi od druhé. Výsledky srovnávání religiozity a spirituality ukazují několik podobností a mnoho odlišností. To naznačuje, že se moderní spiritualita objevuje jako nová forma tradiční religiozity, která lépe padne na hodnoty dnešních liberálních společností (Saroglou, 2014). MacDonald (2009) upozorňuje, že rozlišení mezi spiritualitou a religiozitou se nyní vede mezi tím, co je osobní zkušenost a tím, co je naučené a sociální. Religiozita se vztahuje k *belief*, k víře, k tradičnímu náboženství, které bývá spojeno s členstvím v náboženském společenství. Spiritualita se váže ke zkušenosti s vnímáním posvátného, transcendentního, vyšší mocí nebo inteligencí. Náboženství v tomto smyslu usnadňuje vznik spirituality, je to činitel, který umožní socializaci ve věcech duchovních. Poskytuje jazyk, koncepty a postupy, které mohou pomoci jedinci pochopit a rozvíjet svou spiritualitu. Nicméně náboženství není pro vznik spirituality nezbytné. Ovšem i v nenáboženských přístupech ke spiritualitě jsou dva směry, které také trochu matou. Jeden by bylo možno nazvat teistický, typicky zakotvený v židovsko-křesťanské tradici. Takové pojetí spirituality předpokládá existenci duše a jediného božstva jako prvotního principu reality. Druhý je možno nazvat existenciální, má původ v humanistické a existenciální filozofii. Transcendentní je funkce

mysli, která se zabývá hledáním smyslu života. V důsledku to znamená, že i tato nenábožensky pojatá spiritualita je de facto zatížena náboženstvím (MacDonald, 2009).

Zde se vracíme k termínu **Religiousness**, který se někdy v anglicky psané literatuře používá jako široký nadřazený pojem, který zahrnuje různé formy. Tradiční religiozitu, která je i v současných společnostech stále živá, tak i moderní spiritualitu (Saroglou, 2014).

1.4 Ne-náboženská (irreligion)

Pro porozumění religiozity/spirituality přispívá také porozumění *ne-náboženskosti (irreligion)*. Pokud zkoumáme, co lidi vede k tomu být religiózní či spirituální, jaké jsou psychologické zisky a ztráty, může pomoci také pochopení toho, co získávají a co ztrácejí lidé, kteří religiózní nejsou. Existují také rozmanité formy ne-víry. Nevěřící mohou být agnostiky, militantními či umírněnými ateisty nebo také „odpadlíky ve víře. Jiní lidé své názory v čase mění a nedávají přitom žádnému náboženství přednost. Porozumění religiozitě z pohledu psychologie osobnosti zahrnuje psychologické studování tradiční religiozity, spirituality jakožto moderní formy nezávislé na tradiční instituce, ale také nevíry (Saroglou, 2014).

1.5 Problematika výzkumů v psychologii náboženství

Po celou dobu historie vědecké psychologie byla spiritualita považována za nejednoznačný pojem, který není dostupný empirickými výzkumnými metodologiemi. V současnosti vzrostlo a stále narůstá množství vědecké a profesní literatury, která se zabývá jejím popisem nebo měřením. Tento zvyšující se zájem ukazuje, že může být smysluplně studována a je důležitá pro většinu lidí (MacDonald 2000, MacDonald & Friedman, 2002). Psychologie náboženství je vědou a svá bádání opírá o pozorovatelné údaje, které zkoumá a interpretuje na základě počátečních teoretických úvah, snaží se o překonání tendence vysvětlovat psychické jevy pouze pomocí fyziologie a biologie (Holm, 1998). Výzkumy však bývají nejednoznačně přijímány vědci z jiných oborů. Výsledkům výzkumu bývá vyčítána malá objektivita a redukcionismus. V americké i evropské psychologii náboženství opravdu donedávna šlo převážně o výzkumy v rámci psychologie křesťanského náboženství (Kolaříková, 1996). Jiným zdrojem redukovaného pohledu je fakt, že zájem výzkumníků věřících i nevěřících se zaměřuje na problematiku, kterou oni sami považují za důležitou. To by mělo vést k opatrné formulaci hypotéz, ale hlavně interpretaci výsledků či tvoření závěrů. V posledních patnácti letech, jak uvádí Saroglou (2014), se naštěstí zvedl zájem o výzkumy v psychologii náboženství. Výsledky jsou

replikovány pomocí jiných metod, v jiném kulturním a náboženském kontextu a na jiných výzkumných souborech. Čím více tomu tak bude, tím více poroste reliabilita výsledků a závěrů (Saroglou, 2014).

Zvyšující se množství výzkumů s sebou přináší další problém. V teorii i empirických výzkumech není systém. Naopak existuje velké množství nesouvisejících prací napříč mnoha obory, jako jsou antropologie, sociologie, medicína, srovnávací religionistika, pečovatelsví, filozofie, stejně jako z počtu podoblastí psychologie (psychologie náboženství, transpersonální psychologie, atd.). Podobně existuje velké množství různých pojmosloví a psychometrických nástrojů k měření spirituality. Některé byly úspěšné v empirickém výzkumu, většina však byla vyvinuta z různých teoretických východisek a pro různé výzkumné účely zohledňují vlastní proměnné a nedají se tudíž mezi sebou porovnávat (MacDonald 2000, MacDonald & Friedman, 2002).

1.6 Podoby religiozity

Vnějšími přídatnými projevy, které se v psychologických výzkumech často rozlišují a využívají, bývají individuální postoje, náboženská praxe a afiliace nebo identifikace s určitým náboženstvím. Nad rámec subjektivní zbožnosti a vnějších projevů, existuje mnoho dalších různorodých forem, kterými se religiozita projevuje. Vzniká značné množství konstruktů a proměnných. Je nutno nastavit určitá kritéria pro výběr klíčových forem a zaměřit se na ty proměnné, které je možné pozorovat napříč náboženskou kulturou a společenstvími. Výzkumy ukazují, že některé religiózní konstrukty nemají mezi sebou souvislost a ukazují na nezávislé faktory vyššího řádu. Tyto různé konstrukty vedou ve výzkumech k podobným výsledkům (Saroglou, 2014).

Klasickou typologií je dělení na **zvnitřněnou (intrinsickou) a vnějškovou (extrinsickou) religiozitu**. Autorem dělení je Gordon Allport. Allport chtěl ukázat místo subjektivního náboženství ve struktuře osobnosti. Definoval pojem „sentiment“ jako stabilní složku osobnosti a nejsložitější emocionální tendenci, kombinaci emocí a idejí zaměřených k určité hodnotě (Cakirpaloglu, 2012). Středem a vrcholem osobnosti je náboženský sentiment. I v dospělosti může být tento sentiment nedospělý, cílem však je dojít ke zralosti. Vytvořil škálu náboženské orientace, kde na jednom pólu je niterná (intrinsická) náboženská orientace a na druhém orientace vnějšková (extrinsická). Pro niternou religiozitu je typické náboženské prožívání, víra i praxe je hodnotou sama o sobě, přičemž vztah k církvi i víře je diferencovaný, tedy kritický. Vnějšková religiozita je naproti tomu prostředkem k uspokojení osobních potřeb, např. sociálních či mocenských, náboženská

instituce je přijímána nekriticky, věrouka dogmaticky (Halama, Adamovová, Hatoková, & Stríženec, 2006). Tato rozlišení mají stále vliv na tvorbu dotazníků religiozity a spirituality (Říčan, 2007).

Nicméně v posledních letech byla validita extrinsické orientace a jejího měření zpochybněna. Navíc může mít extrinsická orientace různý obsah v neprotestantských a protestantských církvích. Výzkumy poskytují různá těžko interpretovatelná data. Je to proto, že za touto vnějškovou motivací může být velké množství různých motivů. Extrinsická motivace ztrácí v současných sekularizovaných společnostech na významu, většina lidí je věřících z důvodů intrinsické motivace a ne pro sociální prestiž (Saroglou, 2014).

Jiné dělení zahrnuje vývojový a vztahový proces. Mluvíme pak o **religiozitě dané výchovou** oproti **konverzi**, popřípadě o **pozitivní** nebo **negativní religiozitě**. Dělicím kritériem může být fakt, zda se jedinec stal náboženským díky socializaci, jako pokračování „jisté“ rodičovské tradice. Nebo k víře konvertoval, tedy ji objevil nebo znovuobjevil, v nespojitém vývoji od rodičovské „ne-víry“ nebo přímo negativního pohledu na víru (Saroglou, 2014). Podobně může být rozdělení založeno na negativní nebo pozitivní emocionalitě. James (1930) je nazývá *náboženství nemocné duše* a *náboženství zdravé mysli*. První forma spočívá v negativně reprezentovaném, trestajícím a kontrolujícím Bohu, druhá je doprovázena obrazem milujícího a podporujícího Boha (Saroglou, 2014).

Uzavřená nebo **otevřená zbožnost** je další možností dělení. Uzavřená zbožnost se projevuje především doslovným a zjednodušeným pojetím víry, bezvýhradným respektováním pravidel a rituálů, stanovených náboženskou autoritou. Projevuje se v náboženském fundamentalismu, ortodoxních proudech tradičních náboženství a konzervativním pojetí víry. Opakem je religiozita jako hledání. Pochybnosti jsou hodnotné, typická je sebekritika i kritický pohled na vlastní religiózní tradici, otevřenost k faktu, že i vlastní víra se může měnit (Saroglou, 2014). Wink (2003) nazývá ty první *zabydlenými* (dwellers) a druhé *hledajícími* (seekers)¹. Obě formy jsou dle něj stejně hodnotné a částečně se překrývají. Dle Halíka (2013) nevede v přístupu k religiozitě dělicí čára mezi „věřícími“ a „nevěřícími“, ale právě mezi těmito *zabydlenými* a *hledajícími*. Ti zabydlení uvízli jak ve formách religiozity 19. století, tak v starých dogmatech ateismu. Přitom oba

¹ Český překlad těchto pojmů převzat z Halík, 2013.

druhy fundamentalismu se podobají. Hledající věřící chápou svou víru i nevíru jako neukončenou cestu.

Wullf (1997) rozšiřuje tento model, přičemž vychází z předpokladu, že lidé v Evropě se s křesťanstvím setkávají, ať již mají nebo nemají náboženskou výchovu, a musí se během svého života s ním také konfrontovat a nějakým způsobem je přijmout nebo odmítnout. V zásadě tak člověk získá jeden ze čtyř základních postojů k náboženství. Tím je **doslovná** nebo **symbolická religiozita**, cesta jak být věřící nebo nevěřící. Mezi doslovné věřící zahrnuje fundamentalismus a ortodoxní skupiny. Ateisté, kteří plně odmítají náboženství jako iracionální, neopodstatněné nebo nebezpečné jsou doslovnými nevěřícími. Symboličtí nevěřící uznávají hodnotu náboženství, ale osobně ho odmítají. Symboličtí věřící jsou ti, kteří náboženské ideje interpretují symbolicky. Takové přijetí náboženských elementů jen jako symbolů spolu s přijetím posvátna je spojeno s hlubokou vnitřní vírou.

1.7 Multidimenzionální podoba religiozity dle MacDonalda

MacDonald (2000) vyšel z faktu, že se v psychologii úspěšně uplatnila faktorová analýza pro vnesení řádu do pojmů jako je například *osobnost, sebehodnocení* či *sebepojetí*. A také ze skutečnosti, že se úsilí aplikovat tuto metodu na zorganizování dostupných výsledků měření spirituality doposud nikdo předtím nevěnoval.

Vytyčil si za cíl najít organizační model spirituality, který by mohl být použit jako rámec pro strukturování stávajících vědeckých poznatků a jako základ pro vedení budoucích výzkumů. Faktorovou analýzou dospěl k pěti dimenzím, které popisují spiritualitu jako komplexní jev, který má svoji zážitkovou, kognitivní, afektivní, fyziologickou, behaviorální a sociální složku. Pro účely měření takto pojaté spirituality vytvořil vlastní inventář nazvaný „Expression Spiritual Inventory (ESI)“ (MacDonald, 2000). Výchozími předpoklady i vývoji tohoto měřicího nástroje jsme se podrobněji věnovali v bakalářské práci (Janíková, 2014), v dalším textu proto popíšeme již jenom jednotlivé dimenze takto pojaté spirituality:

Pětifaktorový model spirituality dle MacDonalda (2000):

1. *Kognitivní orientace na spiritualitu* Cognitive Orientation Toward Spirituality (COS)
2. *Zkušenostně/fenomenologická dimenze* Experiential/Phenomenological Dimension (EPD)
3. *Existenciální pohoda* Existential Well-Being (EWB)
4. *Víra v paranormální jevy* Paranormal Beliefs (PAR)

5. *Religiozita (zbožnost)* Religiousness (REL)

Kognitivní orientace na spiritualitu

Dimenze zahrnuje přesvědčení, postoje a vnímání týkající se povahy a významu spirituality v každodenním životě. Vnímání spirituality jako něčeho, co má důležitost pro osobní fungování. Tato dimenze otevřeně nezahrnuje zbožnost (religiozitu) nebo vyjadřování víry. Odkazuje k duchovnu vyjádřenému nenáboženskými prostředky. MacDonald & Friedman (2002) upozorňují na nedostatek výzkumů, kde by byla spiritualita takto odlišena od religiozity.

Zkušenostně/fenomenologická dimenze

Zahrnuje zážitky, které lze popsat jako duchovní, mystické, vrcholné, transcendentální a transpersonální.

Existenciální pohoda

Zahrnuje tu stránku spirituality, které souvisí s existenciálními otázkami v lidském životě.

A ty mají tři základní podoby:

- účel a smysl v životě a schopnost vyrovnat se s omezením lidské existence
- pocit vnitřní síly a vnímání sama sebe jako schopného vyrovnat se s podstatnými problémy svého života
- uvolněné zaměření se na sebe a každodenní záležitosti

Vysoké skórování v této dimenzi je nejvíce spjato s pozitivní psychologií, s dobrým duševním zdravím a pocitem pohody (MacDonald & Friedman, 2002).

Víra v paranormální jevy

Tato dimenze vyjadřování spirituality zahrnuje víru v nadpřirozeno. Na základě realizovaných výzkumů se zdá, že většinou souvisí s vírou v paranormální jevy psychologické povahy (např. mimosmyslové vnímání, předtuchy, psychokinezi), ačkoliv je také tvořena vírou v čarodějnictví a spiritismus (vyvolávání duchů a zjevení). Tato dimenze bývá spojena s náznaky patologie a těmi psychickými proměnnými, které jsou typicky považované za projevy negativního psychického fungování (MacDonald & Friedman, 2002).

Religiozita (zbožnost)

Takto je vyjadřována spiritualita náboženskými prostředky. Lépe vyjadřuje zbožnost těch, kteří jsou „západně-orientovaní“ (souvisí tedy s křesťansko-židovskou formou náboženské víry a praxe). Kromě toho je zaměřena na niternou religiozitu jako protiklad vnějškové. Zahrnuje nejenom názory a postoje náboženské povahy, ale také náboženské chování a praktikování.

2 Spiritualita/religiozita a osobnost

V současných společnostech se lidé velmi liší v rozsahu své náboženské víry a praxe. Někteří lidé odmítají jakoukoliv víru v nadpřirozeno, zatímco jiní mají hluboké náboženské přesvědčení, které ovlivňuje mnoho aspektů jejich života. Hledání odpovědi na otázku, proč tomu tak je, vedlo v psychologii náboženství ke snaze zjistit, zda religiozita souvisí s individuálními osobnostními rozdíly.

2.1 Eysenckův tří-dimenzionální model osobnosti PEN a spiritualita

Strukturu osobnosti představují temperamentové dimenze extraverze a neuroticismus. Dimenze extraverze-introverze je převzata z Jungovy typologie, ale je popsána v pojmech chování a prožívání. Vyjadřuje dvojí možné zaměření jedince: buď na vnější, nebo vnitřní svět. Dimenze neuroticismus (v pólech emoční stabilita-labilita) je taktéž převzata od Junga. Neuroticismus je popsán jednosměrně (labilita) jako přítomnost mnoha příznaků narušeného fungování. Tyto dimenze jsou na sobě nezávislé. Pro popis obecné struktury osobnosti jsou dostatečné a lze dle nich popsat klasické temperamentové typy. Dodatečně byla přidána dimenze Psychoticismus jako náchylnost k psychóze, která může plynule přecházet od normality přes antisociální chování až k psychóze. (Blatný et al., 2010).

Tento Eysenckův tří-dimenzionální model osobnosti PEN (Psychoticismus, Extraverze, Neuroticismus) se stal v psychologii náboženství velmi užívaným nástrojem. Ve většině studií zkoumajících souvislosti mezi těmito třemi osobnostními faktory a religiozitou byla použita Francisova škála postojů ke křesťanství. Výzkumy byly provedeny v mnoha kulturách a náboženských denominacích (Saroglou & Jaspard, 2000; MacDonald & Friedman, 2002). Výsledky se shodují v tom, že náboženství souvisí s nízkou úrovní Psychoticismu. Vztah k dalším dvěma faktorům (Extraverzi a Neuroticismu) těmito studii prokázán nebyl (Saroglou, 2002).

2.2 Pětifaktorový model osobnosti „Big Five“ a spiritualita

V bakalářské práci (Janíková, 2014) jsme vývoj pětifaktorového modelu i jeho vztah k Eysenckovu třídimeznionálnímu modelu popsali podrobněji, zde jenom pro přehlednost popis jednotlivých faktorů tohoto modelu osobnosti dle Hřebíčkové (2011):

Neuroticismus

Zjišťuje individuální rozdíly v emocionální stabilitě a labilitě. Nejde o psychiatrickou diagnózu. Emocionálně labilní jedinci (skórují vysoko v této škále) jsou plni obav, snadno se nechají přivést do rozpaků, jsou úzkostní a nejistí. Uvádějí častěji negativní prožitky a

obtíže při jejich překonávání. Opakem jsou emocionálně stabilní jedinci, klidní, vyrovnaní, bezstarostní, někdy mohou působit až necitlivě.

Extraverze

Extraverti jsou společenší, přátelší, energičtí, veselí a optimističtí. Mají rádi druhé lidi, jsou rádi součástí společnosti, mají rádi vzrušení. Introverzní jedince (skórují nízko) není možno popsat jako opak extravertů. Toto pojetí extraverze je jiné, než je obecně v povědomí a liší se od Jungova pojetí. Vlastnosti introvertů tak, jak si je obecně představujeme, to jest schopnost introspekce a sebereflexe, jsou součástí *Otevřenosti ke zkušenosti*. Introverti nejsou nepřátelští, ale jsou spíše zdrženliví a chovají se nezávisle a samostatně.

Otevřenost vůči zkušenosti

Lidé skórující vysoko v této dimenzi vyhledávají nové zkušenosti, dojmy a prožitky, mají bohatou fantazii. Jsou ochotní experimentovat, zajímají se o umění a abstraktní témata. Osoby dosahující nízkého skóru jsou konzervativní a konvenční. Přejímají názory autorit a dávají přednost známému před novým.

Přívětivost

Tento faktor se týká vztahu k druhým lidem. Lidé s vysokým skóre v této škále mají pochopení pro druhé, projevují druhým přízeň, jsou ochotni pomáhat, dávají přednost spolupráci. Mohou se chovat až servilně a ponížně. Osoby s nízkým skóre se chovají hrubě a neomaleně, s druhými spíše soutěží.

Svědomitost

Jedinci skórující vysoko jsou cílevědomí a ctižádostiví, s pevnou vůlí. Jsou přesní a pořádní. V extrémní míře potom pedantičtí, přehnaně pořádkumilovní nebo workoholici. Osoby s nízkým skóre jsou nedbalí, nestálí, nezastávají tak puritánské postoje. Subškálami jsou způsobilost, pořádkumilovnost, zodpovědnost, cílevědomost, disciplinovanost, rozvážnost.

Saroglou (2002; 2010) provedl rozsáhlé metaanalýzy dosavadních publikovaných výzkumů vztahu religiozity a osobnosti. Do metaanalýz byly zahrnuty studie zkoumající vztah osobnostních rysů (měřených pomocí pětifaktorového modelu) a religiozity/spirituality měřených na různých škálách, které bylo možno zahrnout do jedné ze čtyř kategorií (Saroglou, 2002; Saroglou, 2010):

- (a) religiozita niterná (intrinsická) a obecná
- (b) otevřená, zralá religiozita a spiritualita
- (c) náboženský fundamentalismus

(d) vnějšková (extrinsecká) religiozita

Závěry z této metaanalýzy potvrdily očekávání, že nejtěsnější vztah k religiozitě, reprezentované všemi podobami (a) až (d), mají dva z faktorů- *Přívětivost* a *Svědomitost*. Lidé s prosociálními tendencemi (*Přívětivost*) pravděpodobně investují do náboženské víry, citů a praxe, aby zdůraznili sociální harmonii, pozitivní kvality v lidských vztazích a v ideji ochraňujícího a milujícího Boha. Lidé, kteří jsou charakterističtí uspořádaností a sebekontrolou (*Svědomitost*) pravděpodobně investují do náboženské víry, citů a praxe, aby zdůraznili smysluplnost života a světa, řád vesmíru skrze smysl pro transcendenci a disciplinované vykonávání hodnotných cílů. Tyto dva vzory byly v této metanalýze relativně stabilní napříč kontextem jako je pohlaví, věk, kultura, náboženská či religiózní orientace (Saroglou, 2010).

Zajímavým zjištěním je souvislost *Extraverze* s kategoriemi (a) a (b). Možnou hypotézou je, že v současnosti je vyjadřování religiozity ve více extravertované podobě, než tomu bylo v minulosti. Také to ukazuje, že na rozdíl od staršího konceptu, který zdůrazňoval extraverty jako nereflektující, bezohledné, impulsivní a nespolehlivé, současní vědci vidí extraverty jako společenské, dobře adaptované a realistické jedince. Dá se očekávat, že některé ze stránek *Extraverze*, jako jsou vřelost, společenskost, pozitivní emoce, budou jasně spojeny s religiozitou (Saroglou, 2002). Vysoká *Extraverze* byla nicméně nacházena v dřívějších i novějších studiích u členů charismatických skupin a osob uvádějících charismaticko-mystické zážitky (Saroglou & Jaspard, 2000; Saroglou, 2010).

Neuroticismus

Očekávaným zjištěním Saroglou (2002; 2010) je to, že lidé s otevřenou, zralou religiozitou a spiritualitou (kategorie (b)), jsou velmi emočně stabilní. Naopak vnějšková religiozita (d) je asociována s *Neuroticismem*. Navíc tento typ religiozity je jasně bez vztahu k těm faktorům, které jsou pro religiozitu/spiritualitu typické - *Přívětivost*, *Svědomitost* (a *Extraverze*). S *Neuroticismem* slabě pozitivně koreluje religiozita v Evropě, na rozdíl od USA, což může být vysvětleno tím, že Evropa je svázána s katolictvím, v jehož tradici je vyznání viny. Pozitivní emocionalita (vyšší *Extraverze* spolu s nízkým *Neuroticismem*) byla silnější u starších věřících než u mladších. Dospělá religióznost může odrážet vyšší emocionální stabilitu, to znamená, že psychoticismus a neuroticismus se s věkem snižuje (Egan, Kroll, Carey, Johnson, & Erikson, 2003). Dokonce naopak: náboženské pochybnosti odrážejí nižší stres a nestabilitu v dospělosti než v ranějších stádiích života (Saroglou, 2010). Zdá se tedy, že ze dvou opačných psychologických teorií (náboženství je pokládáno za formu neurotického chování versus religiozita je spojena s emocionální

stabilitou) je potvrzena výzkumy ta druhá. Saroglou & Jaspard (2000) se domnívají, že se tyto dvě teorie mohou doplňovat. Pro jedince s neurotickými predispozicemi může náboženství nabízet emocionální stabilitu skrze své rituály, ideje, optimismus a malou impulzivitu.

Otevřenost

Závěry z dřívějších studií uváděly do souvislosti religiozitu s vyšším skóre pro hodnoty bezpečí, tradice a konformity, a to v různých náboženských společnostech. Jsou to hodnoty, které pomáhají redukovat nejistotu v životě. Při hledání odpovědi na nejzákladnější existenciální tajemství může náboženství zmírnit úzkost týkající se smrti, nemoci, nespravedlnosti a může jedinci pomoci přijmout a smířit se s jeho životní situací. Tato míra potřeby redukce nejistoty předurčuje lidi skórovat nížce v hodnotách spojených s přijímáním nejistoty a s otevřeností ke změnám (Saroglou & Jaspard, 2000). Metaanalýzy Saroglou (2002, 2010) odkryly možné vzorce vztahů mezi religiozitou/spiritualitou a *Otevřeností*. *Otevřenost* se spojuje s moderní a reflektující formou religiozity jako je např. spiritualita. Nízká *Otevřenost* se projevuje jako osobnostní rys spojený se silnou formou religiozity jako je fundamentalismus a do určité míry i s tradiční religiozitou starších dospělých. Také to charakterizuje religiozitu v Evropě, což pravděpodobně souvisí se skutečností, že v mnoha případech žijí obyvatelé Evropy v zemích s mono-religiozní tradicí.

Tyto výsledky mohou být shrnuty tak (Ashton & Lee, 2014), že více náboženští lidé mají mírnou tendenci dosahovat vyšší skóre ve faktorech *Přívětivost* a *Svědomitost*. Takové výsledky naznačují, že bývají lépe socializovaní, neboť kombinace *Přívětivosti* a *Svědomitosti* naznačuje zodpovědné a zdvořilé chování. Dále způsob náboženského projevu je určitým rozšířením osobnostního rysu *Otevřenost*.

2.3 Šestifaktorový model osobnosti Hexaco a religiozita/spiritualita

Výzkumů a hledání vztahů mezi religiozitou a osobnostním typy dle pěti-faktorového modelu „Big Five“ je značné množství. Existují však nové cesty hledání a zpřesňování. Ashton & Lee (2007; 2014) představili šestifaktorový model osobnosti HEXACO. Podle nich tento model lépe vystihuje vztah mezi osobnostními faktory s altruistickým chováním a lépe také vystihuje rozdíly mezi pohlavími. Na základě lexikálních studií struktury osobnosti v různých jazycích (např. také v polštině) upravili a doplnili pětifaktorový model. *Extraverze* (X- Extraversion), *Svědomitost* (C- Conscientiousness) a *Otevřenost k novým zkušenostem* (O- Openness to Experience) jsou faktory v zásadě stejné jako

v modelu pětifaktorovém. Faktory *Přívětivost* (A-Agreeableness) a *Emocionalita* (E-Emotionality) připomínají v něčem *Přívětivost* a *Neuroticismus* (v tomto pořadí), ale není to přímá analogie, některé dílčí části jsou zařazeny přesně opačně. Hněv či vznešlost jsou zde součástí (nízké úrovně) faktoru *Přívětivost* spíše než faktoru *Emocionalita* (*Neuroticismus*). Unikátním je šestý faktor *Poctivost-pokora* (H-Honesty-Humility). Tento faktor reprezentuje takové osobnostní rysy, jako jsou snaha být spravedlivý, skromný, upřímný a lhostejný k materiálnímu bohatství (Ashton & Lee, 2007). Ve výzkumech, které užily tento šestifaktorový inventář, se faktor H *Poctivost-pokora* spolu s faktorem A *Přívětivost*, ukázal ve vztahu k niterné religiozitě (Aghababaei, 2012; Ashton & Lee, 2014). S vyšší religiozitou také souvisel vyšší výskyt chování, které ze své podstaty souvisí s těmi dvěma faktory. Jako je ochota podílet se na bezplatné dobrovolnické činnosti, darování peněz a pro-sociálním chováním (Ashton & Lee, 2014).

2.4 Spiritualita jako další faktor osobnosti

Mnoho vědců zabývajících se psychologií osobnosti a sociálních psychologů se přiklání k širokému pojetí spirituality, která v sobě zahrnuje náboženské i nenáboženské formy. Spiritualita je pojata jako univerzální a základní dimenze lidské existence a jako základní rys osobnosti, popřípadě doplněk již existujících hlavních osobnostních rysů. Piedmont (1999) například upozorňuje, že každý člověk si musí odpovědět na otázky o smyslu a významu svého života. Lidé jsou jediné bytosti, které si uvědomují svoji smrtelnost, toto vědomí se jeví jako ústřední organizující aspekt osobnosti. Existenciální hledání je univerzální lidská dimenze, která se člověk od člověka liší v intenzitě i formě. Totéž lze říci o mnoha jiných psychologických potřebách. Spiritualita / religiozita byla přítomna a doposud je ve všech lidských společnostech. Piedmont (1999) zkonstruoval „Škálu spirituální transcendence“. Škála vychází z široce pojatého konceptu spirituality, jak je vnímána ve východní i západní tradici. Z původních položek odstranil ty, které nějakým způsobem korelovaly s „Big Five“. Na základě takto pojaté spirituality, která byla ve faktoriální analýze nezávislá na faktorech pětifaktorového modelu, ji Piedmont považuje za potenciální „šestý faktor“ v osobnosti.

Nicméně je mnoho lidí, kteří se definují jako nevěřící a ne-spirituální, a přitom nejde o psychologickou dysfunkci. Spiritualita je specifický způsob, jak zacházet s existenciálními otázkami a jak poskytnout odpovědi na ně. Spiritualita tudíž nepředstavuje základní dimenzi lidského fungování. Těmi jsou jiné psychologické konstrukty-například osobní identita nebo vztahová vazba. Chybění pocitu identity nebo citové vazby znamená chybění

důležité části toho, co představuje osobnost. Totéž se nedá říct o nedostatku spirituálního prožívání. Empirické důkazy i teorie spíše naznačují, že religiozita/spiritualita je spíše individuální rozdíl sám o sobě a má blíže k sociálním postojům a hodnotám než k osobnostním rysům (Saroglou, 2014).

2.5 Religiozita, osobní zbožnost (religiousness) a osobnostní rysy

Na jednu stranu sdílí osobní zbožnost některé znaky rysů osobnosti. Například se projevuje stabilními vzorci napříč mnoha situacemi v myšlení (přemýšlení o Bohu), v cítění (bázeň před Bohem) i v chování (návštěva obřadů). Na druhou stranu zahrnuje znaky, které nejsou rysy osobnosti. Tyto znaky byly popsány v kap. 1.2.3 jako 4 „Bs“: believing (věřit), bonding (vázat se), behaving (chovat se) a belonging (patřit). Ústřední roli má víra, protože nábožensky založení lidé přijímají některá tvrzení vírou. V porovnání s tím žádné vrozené osobnostní charakteristiky nezávisí na víře, kterou dotyčná osoba vyznává. Další významné místo má vázání se (bonding) v tom smyslu, že religiozita zahrnuje také snahu jedince o spojení s nějakou transcendentní realitou, ať už skrze společný náboženský obřad nebo osamělou meditaci. Tato cvičení v sebetranscendenci nejsou nutně obsažena v žádné osobnostní charakteristice, ačkoliv některé formy estetického cítění či introspekce mohou být podobné. Chování (behaving) je další důležitý znak, který odlišuje zbožnost od osobnostních rysů. Náboženský člověk často volí odlišný způsob žití, ve kterém se snaží dosáhnout harmonie s Bohem či vesmírem. Životní styl předepsaný náboženskou tradicí může ovlivnit širokou škálu specifického chování, které nemá vnitřní podobnost (neodpovídá vnitřnímu založení osoby). Například náboženství může předepisovat mnoho specifických pravidel – způsob oblékání, stravování, trávení volného času i forem sexuality. Přestože i vrozené rysy osobnosti mohou mít vliv na široké spektrum chování, tento vliv není ve formě přesných pravidel, která se mohou zdát nevěřícím jako příliš přísná. Náboženství zahrnuje také příslušnost ke společenství věřících (belonging), zatímco žádný rys osobnosti není spojen s takovou specifickou formou skupinové identity (Ashton & Lee, 2014).

Saroglou (2010) popsal rozdíl mezi vnitřními rysy osobnosti a jejich kulturní adaptací. Vnitřní rysy jsou biologicky dané tendence, které jsou intenzivně ovlivněny dědičně a ranými biologickými faktory. Kulturní adaptace jsou získané vzorce chování během vývoje jedince jako funkce sociální interakce. Religiozita může být produkt interakce (ale také korelace) osobnosti s prostředím. Je možné, že religiózní lidé jsou přívětiví a svědomití (tedy skórující vysoko ve faktoru *Přívětivost* a *Svědomitost*), protože obvykle vyrůstají

v náboženském prostředí, což v sobě zahrnuje, že velmi pravděpodobně mají biologické rodiče, kteří sami jsou přívětiví a svědomití. Také to ale může být tak, že se přívětiví a svědomití lidé mnohem snadněji obrátí k náboženství (oproti lidem s nízkým skóre u těchto faktorů) ve chvíli, když se jim přihodí negativní životní událost. Navíc přívětiví a svědomití lidé, kteří byli nábožensky vychováni, neodvrhnou zcela náboženství, dokonce ani tehdy, když už sami vůbec nevěří, protože se snaží minimalizovat konflikty a udržet harmonické vztahy se svými religiozními rodinami. V tomto smyslu je zbožnost (Religiousness) spíše kulturní adaptací než vnitřní osobnostní rys. Individuální osobnostní rysy mají ovšem výrazný vliv na způsob projevů zbožnosti (Saroglou, 2010). Zatímco se ve společenských vědách, které se zabývají sociálními problémy, chováním a zdravím, prosazuje multikulturalismus, jeví se religiozita a náboženství jako důležitý aspekt kulturních rozdílů (MacDonald et al., 2015).

2.6 Vliv „Sociální žádoucnosti“ (Social desirability)

V křesťansky založených společnostech je religiozita ceněnou hodnotou, nabízela se tedy otázka, zda se lidé, kteří uváděli ve výzkumech vyšší míru religiozity, nepřeceňují. Leak & Fish (1989) zjistili ve svém výzkumu, že i niterná intrinsická religiozita je spojena jak s vědomou tendencí udělat dojem, tak i nevědomým přeceňováním sama sebe. Jiné a zvláště pozdější výzkumy tento vztah nepotvrzují. Zda je vztah mezi religiozitou a určitými osobnostními rysy zprostředkovan sociální žádoucností, zkoumal Lewis (1999). Předpokládal, že nízký *Psychoticismus* dle Eysenckova modelu osobnosti, vyšší religiozita, a nízká míra obsesivních rysů osobnosti dle Freudova pojetí osobnosti, jsou sociálně žádoucí. Potvrdil opakovaně zjišťovaný vztah mezi nízkým Psychoticismem a vysokou religiozitou, ale zjistil naopak souvislost mezi vyšším skóre obsesivních rysů a vysokou religiozitou. Výzkum ukázal, že sociální žádoucnost nehraje žádnou signifikantní roli a nezprostředkovává vztah mezi religiozitou a osobnostními rysy.

Rozsáhlý výzkum mezi americkými dospívajícími zkoumal vliv náboženství na sociální žádoucnost a otevřenost ve výpovědích. Výsledky sice naznačily, že rozpaky a sociální žádoucnost mají vliv na otevřenost ve výpovědích o sobě, obzvláště v citlivých otázkách, ale to nebylo nijak spojeno s religiozitou (Regnerus & Uecker, 2007).

Někdy bývá religiozitě přisuzován vliv na zkreslení v sebevýpovědích. Také předchozí studie byly založeny na výpovědi jedinců o svých osobnostních charakteristikách. Ačkoliv mnoho studií ukázalo, že sebe-popis osobnosti značně koreluje s výpověďmi pozorovatelů, které znají zkoumanou osobu velmi dobře, existuje málo studií, které by zkoumaly

religiozitu ve vztahu k výpovědi pozorovatelů o osobnosti. V jedné z nich se zjistilo z výsledků popisu učitelů a rodičů, kteří popisovali osobnost adolescentů, že *Přívětivost* a *Svědomitost* (dle „Big Five“) koreluje s jejich popisem vlastní religiozity (Ashton & Lee, 2014).

2.7 Vliv prostředí a kultury

Některé studie se zaměřily přímo na zkoumání toho, do jaké míry kultura ovlivňuje vztah mezi osobností a religiozitou. Gebauer, Paulhus, & Neberich (2013) zjišťovali, jak kulturní úroveň religiozity ovlivňuje vztah osobnost – religiozita na individuální úrovni. Podle autorů lze pro organizaci osobnosti použít dva základní faktory. Tyto faktory byly v historii výzkumů používány často a nazývány různě. Zde vycházejí z Bakanova pojetí (in Gebauer, Paulhus, & Neberich, 2013), neboť ten provedl nejdříve ze všech a velmi podrobně výzkumy těchto dvou základních faktorů osobnosti a nazval je „*Agency*“ (*Osobnostní růst*) a „*Communion*“ (*Socializace*)². *Osobnostní růst* se projevuje snahou o oddělení, individuaci a expanzi self. Zahrnuje takové vlastnosti jako dominance, ambicióznost, výkonnost, kompetence, jedinečnost a zaměření na cíl. Zaměření na *socializaci* vychází ze snahy o integraci self ve větších sociálních jednotkách pečováním o druhé. Typickým projevem je zaměření na druhé a jejich potřeby, na spolupráci a projevování emocí, ale také na morálku. Tyto dva osobnostní faktory stojí na dvou odlišných motivačních zdrojích. *Osobnostní růst* je veden touhou odlišit se, předběhnout, vyčnívat, *Socializace* zase touhou zapadnout, rozumět si s ostatními a jít s nimi. Autoři zkoumali, jak tyto dva široké aspekty osobnosti souvisí s religiozitou v různých kulturních prostředích. Výzkum byl proveden v 11 zemích. Předpokládali, že ti, kteří jsou na vysoké úrovni v společenských aspektech osobnosti (tedy *Socializaci*), jsou více religiózní, pokud žijí v náboženských zemích, protože tito lidé se snaží sžít s převládající normami společnosti. Na druhou stranu lidé, kteří skórují vysoko v aspektech *Osobnostního růstu*, jsou více religiózní v ne-religiózních společnostech, protože touží být jedineční a jiní než lidé většinové společnosti. Výsledky podpořily tuto hypotézu.

Gebauer, Bleidoorn, Gosling, Rentfrow, Lamb, & Potter (2014) provedli rozsáhlý výzkum vztahu „Big Five“ osobnostních rysů a religiozity v mnoha zemích USA i Evropy. Zkoumali roli individuálních rozdílů a vliv religiozity jedince v sociokulturním přizpůsobení se dané společnosti či revoltě vůči ní. Faktory osobnosti *Přívětivost* a *Svědomitost* podporují tendence plout s davem a přizpůsobit se sociokulturním normám.

² Český překlad použit dle Rašticová in Senichev, 2010.

Přívětivost totiž podporuje sociální konsensus a sociální harmonii, *Svědomitost* zase dodržování společenských norem a udržování řádu. Tyto dva osobnostní rysy jsou spojeny s větší sociální konformitou, tendencemi myslet, cítit a jednat jako druzí ve společnosti. *Otevřenost* podporuje lidi v plavbě proti proudu, podporuje touhu po jedinečnosti, nekonvenčnosti, také zvědavost a snahu odlišovat se. Tento rys je spojen s tendencemi myslet, cítit a jednat odlišně od ostatních ve společnosti. Poslední dva osobnostní rysy *Neuroticismus* a *Extraverze* nejsou spojeny s touhou po splynutí nebo kontrastu v rámci sociokulturních norem. Ve svém myšlení, cítění a jednání je člověk více motivován k činnostem, které mu umožní projevit své osobnostní rysy. Tato motivace se uplatní ve vztahu osobnosti k nejrůznějším aktivitám, také například k politickým preferencím, ale také ve vztahu k religiozitě. Již Allport (in Gebauer, Bleidoorn, Gosling, Rentfrow, Lamb, & Potter, 2014) předpokládal, že pozitivní vztah *Přívětivosti* a *Svědomitosti* k religiozitě má svůj důvod v tom, že všechna náboženství světa umožní lidem uplatnit právě tyto osobnostní rysy. Výsledky podpořily tento sociokulturní kontext. Vztah *Přívětivosti* a *Svědomitosti* byl více spjat s religiozitou v zemích více religiózních než v zemích sekulárních. A *Otevřenost* naopak ve více náboženských zemích korelovala negativně s religiozitou. Na základě těchto zjištění se zdá, že vztahy osobnosti s religiozitou se budou mírně měnit v závislosti na kultuře, ve které se tyto proměnné měřily.

Dalším podobným výzkumem, který je nám také geograficky blízký, byl výzkum Halamy, Martose, & Adamovové (2010), který srovnával vztah mezi faktory osobnosti a religiozitou mezi slovenskými a maďarskými univerzitními studenty. Mezi Slováky a Maďary byly nalezeny jen malé rozdíly v rysech osobnosti. Větší rozdíly byly v míře religiozity (větší u Slováků) a životní spokojenosti (větší u Maďarů). Míra křesťanské religiozity však korelovala s *Přívětivostí* a *Svědomitostí* pouze u slovenské populace, u maďarské se žádný takový vztah nenašel. Podobně nebyl prokázán signifikantní vztah mezi *Přívětivostí* a *Svědomitostí* a religiozitou u vzorku českých žen středního věku v naší bakalářské práci (Janíková, 2014).

2.8 Vliv pojetí religiozity na vztah k osobnostním rysům

O tom, jak se ve výzkumech interpretuje vztah religiozity na osobnost, rozhoduje také to, jak je různými autory různě religiozita pojímána.

Wulffův model evropské křesťanské religiozity byl popsán v kap. 1.6.4. Během své socializace získává člověk jeden ze čtyř základních postojů k náboženství, které je možno znázornit pomocí dvou bipolárních dimenzí – na svislé ose je buď přijetí či odmítnutí

transcendentální reality, na vodorovné ose způsob interpretace a kognitivního zpracování – doslovný či symbolický. Pokud jedinec v transcendentno věří a vnímá je doslovně dle norem a textů určitého náboženství, spadá do kvadrantu „Ortodoxie“, jinými slovy náboženského fundamentalismu. Pokud je chápe doslovně, ale nevěří tomu, pak se takoví doslovní ateisté stávají „externími kritiky“. Symbolické přijímání hodnot křesťanství bez jeho výlučného postavení vede k „relativismu“. Přijímání náboženských prvků jen jako symbolů spolu s přijetím posvátna se nazývá „Second Naiveté“ neboli reinterpetace. Je spojená s hlubokou vnitřní vírou (Wulff, 1997). Hacklová (2014) provedla na české populaci výzkum, který se snažil najít rozdíly mezi různým přístupem k religiozitě a vybranými psychosociálními aspekty osobnosti. Výsledky ukázaly, že žádná z těchto náboženských dimenzí není prediktorem vyšší kvality života. Nicméně se ukazuje se, že schopnost chápat symbolicky náboženské obsahy je jedním z nejdůležitějších znaků zdravé religiozity a spirituality. Lidé v „Second Naiveté“ byli se svým životem spokojenější, cítili silnější sociální oporu a vděčnost než lidé s kritickou nevírou. A také vnímali svůj život jako kvalitnější, byli s ním více spokojeni a vykazovali větší smysl pro soudržnost než lidé v kvadrantu Ortodoxie. Dále se ukázalo, že lidé, kteří náboženské a kulturní obsahy vnímají podobně (buď symbolicky, nebo doslovně), mají více podobných charakteristik bez ohledu na míru religiozity než lidé, kteří sice jsou religiózní, ale svoji religiozitu interpretují odlišně.

Jiným příkladem je multidimenzionální model religiozity dle ESI. Byl popsán podrobněji v kap. 1.7. Při vývoji modelu byl proveden také rozsáhlý výzkum, kterého se zúčastnilo 993 kanadských studentů psychologie (MacDonald, 2000). Tento výzkum mj. testoval souvislost multidimenzionálního pojetí spirituality (dle ESI) a osobnostních rysů dle „Big Five“. Dle závěrů tohoto výzkumu religiozita a spiritualita, ať spjatá či nikoliv s určitým náboženstvím, souvisí s vyšší mírou *Přívětivosti* a *Svědomitosti* a nemá vztah k *Neuroticismu*. *Extraverze* je rys, který se nyní objevuje v souvislosti s religiozitou a spiritualitou. Nejsilněji je ale spjat s pocitem *Existenciální pohody*. A konečně *Otevřenost* vyšla ve shodě s předchozími závěry jako faktor spojený s nejrůznějšími „novými“ formami spirituality, nikoliv však s tradičním náboženstvím (MacDonald, 2000). Adamovová a Stríženec (in Stríženec, 2007) také provedli výzkum vztahu spirituality dle ESI s osobnostními charakteristikami. Prokázali souvislost spirituality s *Otevřeností* a *Přívětivostí*. Vyšší *Existenciální pohoda* je spojená s nízkým *Neuroticismem* a vyšší *Extraverzí* a *Svědomitostí*. Zkušenost spirituálních prožitků souvisí s *Otevřeností*. Z výsledků dalších výzkumů nicméně vyplývá, že je to model, který se chová podobným

způsobem v různých kulturách, ale není jej možno v žádném případě považovat za koncept, který „přesahuje“ kulturu a drží svoji významovou univerzálnost. Spíše se zdá, že platí opak. Zvláštní význam, který je spiritualitě připisován, se zdá být vnitřně vázán kulturou a nemůže být plně pochopen bez ohledu na kulturní faktory. To znamená, že sice existují podobnosti, ale spiritualita má v různém kulturním kontextu trochu jiný význam. Dalším výsledkem je, že spiritualita se nemusí lišit nejen v rámci různých kultur, ale také mezi lidmi různého věku a mezi pohlavími jako funkce interakce všech tří těchto proměnných (MacDonald, 2015).

2.9 Vliv kauzality na vztah religiozity k osobnostním rysům

Wink, Ciciolla, Dillon, & Tracy (2007) doplnili potvrzení vztahu *Svědomitosti* a *Přívětivosti* s religiozitou spojenou s náboženskou tradicí a *Otevřenosti* se spirituálním hledáním o kauzální rozměr. V longitudinálním výzkumu se ukázalo u mužů, že *Svědomitost* v období dospívání předpověděla religiozitu v pozdní dospělosti mnohem výrazněji než vlastní zbožnost dospívajících. Stejně tak *Otevřenost* v dospívání předpovídala duchovní hledání v pozdní dospělosti. Opačný efekt, že by religiozita u adolescenta měla vliv na osobnost, se neprokázal. Mezi ženami *Přívětivost* v adolescenci předpovídala religiozitu v pozdní dospělosti a platilo to i naopak, religiozita dospívajících předpovídala *Přívětivost* v pozdní dospělosti. Ani jeden z těchto účinků nebyl přítomen u mužů. Zdá se, že osobnost dospívajících má velký vliv na podobu religiozity a duchovního hledání v pozdní dospělosti nezávisle na tom, jak byl v dětství nábožensky vychován.

Halama & Lačná (2011) se zaměřili na změnu osobnostních rysů po konverzi vnímanou retrospektivně samotným konvertitou i jeho okolím. Výzkum byl proveden mezi slovenskými konvertity (převážně katolickými) muži i ženami nad 18 let. Výsledky výzkumu připouští možnost změn v osobnostních rysech a potvrdily nárůst *Přívětivosti*, *Svědomitosti* a *Extraverze* (a pokles *Neuroticismu*), stejně tak jako nárůst sebevědomí a pocitu smysluplnosti. Pozorované změny v *Přívětivosti* byly ovšem tím menší, čím byla osoba starší, vzdělanější a čím později od okamžiku konverze se nacházela.

3 „Self“, Sebehodnocení, existenciální pohoda a religiozita/spiritualita

V bakalářské práci (Janíková, 2014) se ukázaly významné souvislosti mezi vysokou úrovní sebehodnocení a vnímanou existenciální pohodou (Existential well-being), jednou z dimenzí spirituality. Je to ta část spirituality, kterou lze popsat jako pocit smysluplnosti a účelnosti existence a vnímání sebe sama jako schopného vyrovnat se s problémy života a omezení lidské existence. V této kapitole budou tyto pojmy a jejich souvislost více rozebrány.

3.1 Pojem „Já-Self“, sebesystém

Sebeuvědomění, zážitek sama sebe a vztah k vlastnímu já jsou unikátní subjektivní zážitky lidské psychiky. Zkušenost s vlastním já může mít nejrůznější podoby, od pozorování sebe v zrcadle až po radost z vlastních schopností, či studu z vědomí svého hendikepu. Psychologie se zabývá zkoumáním „Já“ od konce 19. století a tento zájem zažil rozmach především v posledních čtyřiceti letech. Pojem „Já“ se stal propojením mezi sociální psychologí, vývojovou psychologí a psychologí osobnosti (Macek, 2008). Od počátku zkoumání „já“ jsou rozlišeny dva póly sebereflexe, vyjádřené ve větě „*Já jsem si vědom sám sebe*“ (Macek, 2008, str. 90). Rozlišuje se v něm „já“ jako subjekt prožívání („I-self“, self as a knower) a „já“ jako předmět vlastního zkoumání (Me-self“, self as known). Toto teoretické rozlišení přinesl už před sto lety William James, který si uvědomoval, že ve skutečnosti nelze oddělit proces (proud vědomí) od výsledných obsahů. Vyčlenění „Me-self“ ale umožnilo vymezit oblast pro výzkum. Toto „Já“ jako předmět zkoumání je označováno pojmem sebezpojetí (self-concept) s obecně sdílenou definicí: „*sebezpojetí je souhrn představ a hodnotících soudů, které člověk o sobě chová*“ (Blatný et al., 2010, str. 107). Macek (2008) užívá jiné označení – sebesystém. Schopnost sebereflexe v sobě zahrnuje vědomé sebezpoznávání, sebehodnocení a seberegulaci. Sebesystém („jáský“ systém, self-systém) je souhrnným označením všech těchto aspektů sebereflexe. Jednotlivými částmi jsou potom kognitivní, emoční a konativní složka. Sebezpojetí v užším slova smyslu označení pro kognitivní složku a její obsah a strukturu. Emoční složkou je vztah k sobě, který je vyjádřen v sebehodnocení. Konativní složka má motivační a sebezprezentační funkci (Macek, 2008).

Sedikides & Gebauer (2014) popisují hierarchický model „self“. Tento systém obsahuje tři hlavní komponenty: individuální self, vztahové self a kolektivní self. Individuální self reprezentuje jedinečnost osobnosti, skládá se ze znaků, které odlišují tuto osobu od

ostatních. K nim patří vlastnosti, přednosti, cíle. Vztahové self zahrnuje dyadické vztahy jako partnerské vztahy, blízká přátelství. Tento typ self obsahuje vlastnosti, které spolu dva sdílí nebo mají svoji roli ve vztahu. Odlišují tuto dvojici od vztahů, které mají jiní. Kolektivní self reprezentuje členství ve skupině, podobnost a příklon k hodnotám dané skupiny, jsou to znaky, které spolu sdílí členové skupiny nebo které mají svoji určitou roli ve skupině. Odlišují jedince jako člena určité skupiny od jiných lidí, kteří členy nejsou. Každý typ self je nutně sociální, formoval se v průběhu socializace, především procesem splynutí s ostatními nebo odlišením se od ostatních. Každé z nich je důležité pro lidské fungování a dává životu svůj význam. Smysl v životě může být vytvořen pomocí osobních cílů, uspokojivých vztahů a příslušností ke skupině. Nicméně ne každé self je u každého stejně důležité a vitální. Liší se ve své motivační síle. Individuální self nejvíce spjato s vlastní lidskou zkušeností, je blízko motivačního jádra samotného sebesystému. Lidé nejvíce negativně prožívají, kdyby měli přijít o své individuální self a jsou ochotni jeho vylepšení nejvíce obětovat. Ve svém individuálním self se cítí „nejvíce doma“, je pravdivější než vztahové nebo kolektivní self. Toto mají společné východní i západní kultury. Uspokojení mnoha psychologických potřeb spoléhá na některé ze tří self.

3.2 Emoční aspekt „Já“, sebehodnocení (self-esteem)

Sebepojetí nejsou jen představy o sobě, ale vždy jsou v něm obsaženy i hodnotící soudy o sobě, pozitivní či negativní, které vypovídají o vztahu k sobě. Mluvíme o sebeúctě, sebevědomí, sebedůvěře. Mentální reprezentací emočního vztahu k sobě je sebehodnocení (self-esteem). To jest představa sebe z hlediska vlastní hodnoty a kompetence, a to v jakékoliv oblasti sociální, morální či výkonové. Stablní, přetrvávající, generalizované sebehodnocení je označováno jako rysové sebehodnocení (trait-self-esteem). Situačně podmíněné změny v hodnocení vlastní osoby je nazýváno stavové sebehodnocení (state self-esteem). Kognitivní a emoční aspekty sebesystému spolu úzce souvisejí. Výzkumem byla prokázána souvislost mezi kladným vztahem k sobě a bohatostí pozitivních výpovědí o sobě (Blatný et al., 2010). Potřeba pocitu vlastní hodnoty, spolu s dalšími potřebami, jako je potřeba kontroly nad vlastním životem, potřeba redukce nejistoty a potřeba smyslu, je spojena s individuálním self. Uspokojení těchto potřeb skrze motivované self může částečně pomoci i religiozita (Sedikides & Gebauer, 2014).

3.3 Religiozita ve službách posílení „self“ a pocitu vlastní sebehodnoty

Tuto myšlenku vyslovil William James (1930). V mnoha současných náboženstvích hraje důležitou roli to, aby člověk o sobě dobře smýšlel a cítil se jako hodnotná a ceněná osoba.

Lidé všech kultur používají důmyslné prostředky k tomu, aby posílili svoje „já“ a zvýšili pocit své hodnoty. Tyto prostředky mají sociokulturní kontext, jsou to pravidla, instituce, hodnoty, tradice apod. Stejně tak náboženství má podobu danou především sociokulturním kontextem. Snaha o posílení svého „já“ je základní psychologická potřeba, je daná dispozičně (Sedikides & Gebauer, 2014), kdežto religiozita je spíše kulturní adaptací (Saroglou, 2010). Proto je pravděpodobné, že vztah mezi posíleným „já“ a religiozitou bude silnější v těch kulturách, které se považují za více religiozní. V těchto společnostech být religiozní, rovná se dobrý, morální a spořádaný člověk. Také lidé se silnější potřebou většího posílení self, uspokojí tuto svoji potřebu pomocí vyšší religiozity (Sedikides & Gebauer, 2014).

Ve výzkumu v 11 evropských státech se skutečně potvrdilo, že „věřící“ v zemích, které vykazovaly vyšší úroveň religiozity, měly se silnější religiozitou spojen i větší pocit sebehodnoty. V zemích, které se za religiozní nepovažují, se míra sebehodnocení „věřících“ a „nevěřících“ nepojila s religiozitou (Gebauer, Sedikides, & Neberich, 2012).

Lidé popisují pocit vlastní hodnoty jako klíčovou složkou životních událostí, ve kterých se cítili nejspokojenější, spoléhají na své silné „já“ při zvládání existenciálního strachu a zachování zdraví a motivace. Gebauer, Wagner, Sedikides, & Neberich (2013) se zaměřili na hledání osobnostní rysů, které jsou s vyšším sebevědomím více spojeny. Zaměřili se na spojení sebevědomí s „Big Two“ osobnostními dimenzemi – *Agency/Osobnostní růst* a *Communion/Socializace* (viz kap. 2.2.2). Předchozí výsledky výzkumů byly totiž velmi nejednoznačné, některé výzkumy předpokládaly vyšší sebevědomí u dimenze *Osobnostní růst*, druhé naopak u *Socializace* a jiné tvrdily, že je sebevědomí stejně (a silně) spojeno s oběma dimenzemi. Výzkum ukázal, že důležitou proměnnou, která zprostředkuje tento vztah je princip osobní důležitosti, která jedince motivuje. Znamená to, že pouze to, co má pro člověka osobní a ústřední význam, má potenciál posílit jeho self. Co to konkrétně je ovlivňuje kultura, ve které jedinec žije, jeho religiozita a také pohlaví. Výsledky potvrdily, že u lidí, pro které byl důležitý *Osobnostní růst*, bylo vyšší sebevědomí spojeno s větším stupněm s tím spojených vlastností (ambice, soutěživost, společenská). Přitom vlastní důležitost *Osobnostního růstu* zesilovala nízká religiozita, nízký věk, mužské pohlaví a život v zemi nastavené na výkon (v tomto výzkumu např. Polsko).

U lidí zaměřených na důležitost společenství (dimenze *Socializace*) se vyšší sebehodnocení pojilo s vyššími osobnostními faktory, které s tím ladily (starostlivost, upřímnost a vnímavost). Kultura občanské společnosti (zemi zaměřenou na komunitní společnost

představuje Německo), vysoká osobní religiozita, ženské pohlaví a vyšší věk zesilovalo osobní důležitost zaměření na společenství.

3.4 Životní spokojenost (osobní pohoda, Well-being)

Pozitivním stránkám lidského života nebyla v psychologii dlouho věnována pozornost. V posledních letech se tato situace obrátila a osobní pohoda se stalo jedním z nejvíce zkoumaných témat (Blatný et al., 2010). Osobní pohodu je možno definovat jako „*dlouhodobý či přetrvávající emoční stav, ve kterém je reflektována celková spokojenost člověka s vlastním životem*“ (Blatný et al., 2010, str. 198). Stav osobní pohody je považován za komplexní konstrukt, širokou kategorii psychologických proměnných. K vyjádření osobní pohody jsou používány psychologické pojmy vyjadřující emoční stavy, štěstí, životní spokojenost a také sebehodnocení a sebeúcta. Zdroji osobní pohody jsou kromě socioekonomických a demografických faktorů také osobnostní dispozice, nesoulad či shoda mezi osobními očekáváními a skutečností a sociální vztahy (Blatný et al., 2010). Podobně i v psychologii náboženství, vliv religiozity na osobní pohodu a duševní zdraví nebyl nacházen vůbec, a pokud ano, tak spíše negativní. Teprve v posledních letech vzrostl počet výzkumů, které se zabývaly oběma možnými, pozitivními i negativními, vlivy religiozity na duševní zdraví a osobní pohodu (Hayward & Krause, 2014). MacDonald (2009) upozorňuje, že záleží především na tom, jakou podobu spirituality má konkrétní výzkum na zřeteli.

3.5 Osobní pohoda a religiozita

Dle Haywarda & Krause (2014) mohou být tři zdroje, které zprostředkují vztah mezi náboženstvím a osobní pohodou. První jsou sociální zdroje, které pramení z příslušnosti k náboženské skupině. Další pak psychické zdroje, vycházející z vlastnictví náboženské víry a poslední jsou zdroje sociální identity, které vycházejí z role jedince jako člena náboženské skupiny. Náboženství je výlučně sociální fenomén, nikdo není religiózní sám od sebe. Vztah religiozity a osobní pohody je proto spíše mnohostranný soubor jevů, mnohé z nich se odehrávají na styčné ploše mezi skupinou a jedincem. Náboženství je v drtivé míře přenášeno a prováděno v rámci organizace. Skupinové struktury, normy a sociální síť mají důkladný vliv na to, co si její členové z této účasti odnášejí. Zároveň s sebou náboženství nese specifický způsob jak smýšlet o světě, což má přímý vliv na psychické fungování jedince, na jeho myšlení, vnímání i emoce. Skupina a její členové se navzájem ovlivňují. Skupina posiluje víru (*belief* – viz kap. 1.2.1), která je zakotvena v normách a hodnotách, a skupina je zase složena ze svých členů a existuje skrze ně a

jejich setkávání. Mnoho empirických důkazů podporuje tuto dvoucestnou vazbu mezi náboženstvím a duševním zdravím.

Náboženská skupina může podpořit své členy, aby využili své psychické zdroje, které pak působí jako mediátory³ mezi náboženstvím a osobní pohodou. Přijetím některých částí víry mohou ovlivnit způsob kognitivního zpracování prožitků. Dokáží potom lépe zacházet se stresujícími životními událostmi, mají prostředky pro redukci existenciální úzkosti a nejistoty, mají větší pocit kontroly nad těžkou životní situací. Pokud člověk čelí stresujícím a traumatickým událostem, způsob volby copingové⁴ strategie má obrovský vliv na schopnost nebo neschopnost minimalizovat psychický stres a znovu obnovit osobní pohodu. Náboženský systém často nabízí pohled na svět, který pomáhá nakládat s takovými událostmi. Po událostech z 11. září 2011 se 90% dospělých občanů USA obrátilo k modlitbě, náboženství nebo spirituálnímu cítění jako prostředku ke zvládnutí stresu, který narostl po této události. Také studie mimo USA, ukazují, že náboženství je hodně častá a obvyklá copingová strategie (Hayward & Krause, 2014). Obvyklými náboženskými copingovými technikami je přehodnocení situace jako Boží záměr nebo hledání větší spirituální blízkosti k Bohu (Pargament, Koenig, & Perez, 2000). Užití takových náboženských strategií ke zvládnutí stresujících situací má obecně příznivou spojitost k well-being. Pozitivní vazbu spirituality s dobrým duševním zdravím potvrzují výsledky výzkumů v Americe, v jiných zemích není tento vztah tak jednoznačný (MacDonald, 2009).

V jiných studiích realizovaných v různých kulturních kontextech se ukazuje, že sociální prostředí v jednotlivých státech může ovlivňovat vztah mezi náboženstvím a well being. Ve výzkumu Stavrové, Fetchenhauera, & Schössera (2013) výsledky také ukázaly, že obecně jsou religiózní lidé v průměru šťastnější a spokojenější se svým životem než lidé ne-religiózní. Nicméně pocit životní pohody (well-being) závisí na náboženských postojích v dané zemi. Tento efekt je silnější v zemích, kde hraje ve společnosti náboženství větší roli a kde převažují negativní postoje k ne-náboženským jedincům. V takových zemích se zachází s nábožensky založenými lidmi s větší úctou a respektem, což částečně vysvětluje jejich vyšší úroveň štěstí a spokojenosti se životem. V sekulárních zemích nebyly rozdíly tak výrazné.

³ *Mediátor* je proměnná, skrze níž se odehrává vztah mezi zkoumanými proměnnými, zatímco *moderátor* je obvykle kategorická proměnná, která mění (snižuje) těsnost vztahu mezi proměnnými (Hendl, 2010).

⁴ Coping neboli zvládnutí je „*schopnost člověka přiměřeně se vyrovnat s nároky, které jsou na něj kladeny, případně zvládat nadhraniční zátěže*“ (Hartl, 2004, str. 307)

Také výzkumy mimo křesťanské náboženství vedou k jiným výsledkům. Například účast na obřadech a podpora od spoluvěřících v kongregaci se promítla ve vyšším pocitu osobní pohody židovských i křesťanských věřících, ale síla víry a užívání náboženských copingových strategií měla na něj vliv pouze u křesťanů. To podporuje myšlenku, že důraz na prvky náboženského praktikování v židovském náboženství, na rozdíl od téhož důrazu u věřících křesťanů, vede k jiným důsledkům v pocitu životní spokojenosti (Hayward & Krause, 2014).

3.6 Pocit kontroly nad vlastním životem

Vnímání toho, že má člověk kontrolu nad svým životním prostředím, má významný důsledek pro osobní pohodu. Teoretický vliv náboženství na tuto kontrolu je komplexní. Náboženství umožňuje vnímání světa jako uspořádaného místa, na který může mít člověk vliv tím, že praktikuje náboženskou víru. Také ovšem na druhé straně může tento pocit tlumit víra ve všemocného Boha, doslovné chápání biblických textů a víra v hříchy. Pocit kontroly nad vlastním životem také slábne v průběhu života. Vztah mezi vyšší religiozitou a vyšším pocitem kontroly nad vlastním životem závisí na kultuře, socioekonomickém postavení a na specifickém pojetí víry. Studie v USA ukázaly, že vyšší míra „boží kontroly“ (víra v to, že chod života závisí na bohu) způsobovala nižší sebevědomí u starších bílých obyvatel, ale větší nárůst sebevědomí u afroamerických žen. A vyšší míru úzkosti mezi bílými s nízkým socioekonomickým statutem, ale nižší úzkost u Afroameričanů s nízkým socioekonomickým statutem. Pokud byl ale bůh vnímán jako ten, který zprostředkuje kontrolu nad životem, který pomáhá a podporuje, pak taková představa boha se pojila s lepší životní spokojeností, sebehodnocením, optimismem a nižší úzkostí se smrtí (Hayward & Krause, 2014).

3.7 Pocit životní smysluplnosti

„Každého z nás, kdo jsme kdy o sobě a o svém místě v nesmírně rozlehlé a zprohýbané bublině tohoto vesmíru kdy přemýšleli, muselo někdy napadnout, zda má náš příběh smysl, a pokud ano, tak jaký. Jsem zde, s tělem utvořeným ze stejných prvků Mendělejevovy tabulky jako okolní vesmír, moje tělo po smrti tak organicky přijme země, ze které jsme, že krátká jízva hrobu se za několik týdnů zcela zacelí natolik dokonale, že po mně nezůstane jediná stopa, z prachu země jsem a v prach země se navrátím a rozplynu. Každého z nás muselo někdy napadnout, proč zde jsme a zda za naším příběhem nestojí někde v pozadí nebo mezi námi nebo tak, že nás prostupuje, mysl, inteligence, Bůh, něco nad námi nebo jak to pojmenovat, co dává příběhu smysl“ (Vácha, 2014, str. 28).

Témata životního smyslu jsou velkými tématy existenciálních psychologických směrů (Frankl, 2006; Yalom, 2006). Člověk musí nalézt svědomí a odpovědnost, a tím nalézá i smysl existence. Ten mu ale nemůže být nikým dán, člověk musí smysl sám nalézt. Život je řetězec situací, které musí nějak zvládnout, které na něj kladou požadavky a mají nějaký smysl, který on musí nějak nalézt. (Frankl, 2006). Vytrvalé hledání smysluplnosti v životě leckdy způsobí krizi. Yalom (2006) se domnívá, že pocit smysluplnosti vzniká a život dostává mnohem větší význam, pokud se zaměří na něco či někoho mimo ně samotné – na lásku k nějaké ideji, na tvůrčí proces, na lásku k druhým lidem nebo božské podstatě bytí.

3.8 Vliv religiozity na pocit životní smysluplnosti

Halama a Semancová (2014) hledali, co pomáhá starším dospělým lidem prožívat svůj život jako smysluplný. Výzkum se prováděl na vzorku lidí ze Slovenska ve věku 60-75 let. Ukázalo se, že vnímat život jako smysluplný pomáhá především sociální opora a sociální kontakt, ve kterém zažívá člověk pochopení a emocionální blízkost. Religiozita má v utváření pocitu smysluplnosti života specifickou roli. Celkově se vnější religiozita pojila s pocitem životního smyslu negativně. Lidé s tímto typem religiozity uspokojují skrze náboženství své různé (psychologické, sociální, ekonomické) potřeby. Takovéto osoby podléhají spíše vnějším podnětům a může jim chybět vnitřní systém hodnot, který je zdrojem pocitu smyslu života. Nicméně ani přímá pozitivní souvislost zvnitřněné religiozity k pocitu životní smysluplnosti se neprokázala. Největší efekt měla zvnitřněná religiozita na smysl života u mužů žijících s rodinou, což naznačuje, že efekt religiozity může být podporovaný právě sociálním prostředím, přítomností blízkých lidí, u kterých jejich religiozita je v souladu s religiozitou starší osoby, což dává prostor na sociální zprostředkování smyslu pocházejícího z religiozity.

Ve výzkumu Halamy, Martose, & Adamovové (2010) mezi Slováky a Maďary byly nalezeny jen malé rozdíly v rysech osobnosti. Větší rozdíly byly v míře religiozity (větší u Slováků) a životní spokojenosti (větší u Maďarů). Vztah míry religiozity koreloval u maďarských respondentů s pocitem smyslu života, životní spokojenosti a štěstím. U slovenských také korelovala religiozita s přítomností životního smyslu, nikoliv s životní spokojeností ani štěstím. V obou národních vzorcích populace se pojila vyšší religiozita s vyšším pocitem smysluplnosti. To podporuje názor, že hlavní funkcí náboženství je poskytnout základní věroučnou strukturu. Religiozita se zde jevila jako kulturně nezávislý zdroj životního smyslu.

3.9 Existenciální úzkost

Jiná teorie říká, že hlavní funkcí náboženství je zmírnit existenciální obavy, které pramení z lidské smrtelnosti. Yalom (2006) uvádí, že iluze nesmrtelnosti, kterou podporují mnohá náboženství, je jedním z nejdůležitějších obranných mechanismů, kterými lidé bojují proti strachu ze smrti. Jiným obranným mechanismem je víra v absolutního zastánce, představa, že v tomto lhostejném světě na nás někdo dohlíží, buď jiný člověk, nebo božská osoba. Všudypřítomnost náboženské víry je důkaz všudypřítomnosti úzkosti z existence, lidé stvořili Boha, aby zmírnili svá existenciální dilemata.

Náboženství zmírňuje strach ze smrti učením o posmrtném životě na jedné straně a náboženským pohledem na svět spojeným s hodnotami, systémem pravidel a rituály, které přesahují lidský zánik. Lidé se snaží žít podle hodnotových norem daných kulturním nebo náboženským pohledem. Tento způsob života podporuje zase pocit vlastní hodnoty (self-esteem). A pocit vyšší sebehodnoty potom dovoluje lidem zvládnout existenciální úzkost a nastoluje psychickou vyrovnanost (Sedikides & Gebauer, 2014). Navíc účast v náboženské komunitě, která se skládá z druhých, kteří sdílí stejnou víru, podporuje přijetí a vnitřní souhlas s tímto pojetím, tím poskytuje další pocity jistoty. Z tohoto pohledu je náboženská účast nejprospěšnější těm, kteří mají síť přátel, která je nábožensky homogenní. Religiozita pak slouží jako účinný nárazník proti tomuto specifickému druhu existenciální úzkosti a zlepšuje pocit osobní pohody (Hayward & Krause, 2014). Neplatí to ale obecně. Nižší úzkost, menší stres tváří tvář životním těžkostem a nižší výskyt duševních onemocnění se pojí s vírou v posmrtný život a také představou Boha jako milujícího a blízkého. Důvěra v boží odpověď na modlitby je spojena s nižším dopadem životních traumat na depresivní symptomy v pozdním věku a na vzrůst životní spokojenosti během života. Na druhou stranu jiný způsob náboženské víry může existenciální jistoty podkopávat. Náboženské pochybnosti jsou spojeny s úzkostí a depresivitou a se snížením životní spokojenosti u starších dospělých, ale také s delší a častější zkušeností s depresivními symptomy následující po úmrtí blízkých lidí. Negativní pohled na Boha se pojí s horším duševním zdravím, se zhoršením vlivu stresujících životních událostí na well-being. Pohled na silného Boha, který má moc zasáhnout do života může vést k hněvu na Boha, když se tato víra pojí s negativními událostmi. Mohou se změnit v boha krutého, což poté může zhoršit stres tváří tvář traumatickým událostem (Hayward & Krause, 2014).

3.10 Multidimenzionální model spirituality, Existenciální pohoda a spirituální identita

Zájem o výzkum vlivu spirituality na zdraví, well-being a „žití dobrého života“ vzrostl v posledních třech desetiletích. Součástí této zvýšené pozornosti věnováno bylo i vztahu spirituality a formování identity. Snahou je zjistit, do jaké míry hraje spiritualita roli ve vnímání sebe, zda má člověk svoji spirituální identitu a pokud ano, jaký má význam pro pochopení lidského fungování (MacDonald, 2009). S tím souvisí i otázka, zda je vhodné uvažovat s dimenzí *Existenciální pohoda* (EWB) jako se spirituální kategorií (Machů, 2015). Saroglou (2002) například nezařadil do své metaanalýzy položky dotazníku ESI, které tvoří dimenzi EWB (a také *Víra v paranormální jevy* PAR) s tím, že nejde o spirituální kategorie. MacDonald & Friedman (2002) sami uvádějí, že dimenze EWB byla generována faktorovou analýzou z mnoha do té doby užitých měřících nástrojů spirituality. Tyto nástroje k měření obecné spirituality většinou obsahovaly položky, které se zabývaly tím, jak jedinec sám pociťuje kvalitu svého života bez jakéhokoliv odkazu na něco zjevně duchovního nebo náboženského. V dalším výzkumu se MacDonald et al. (2015) snažil nalézt podporu pro existenci pěti dimenzí modelu spirituality porovnáním s přídavnými jmény týkající se vyjádření spirituality, a to v různých kulturních etnikách. Ukazuje se, že dimenze EWB je v určité míře spojena s ostatními dimenzemi spirituality ve všech zkoumaných kulturách. Toto zjištění by mohlo podporovat teorii, že dimenze *Existenciální pohoda* je spíše „výstupní“ proměnnou spojenou s vyšším stupněm spirituální identity jedince (MacDonald et al., 2015).

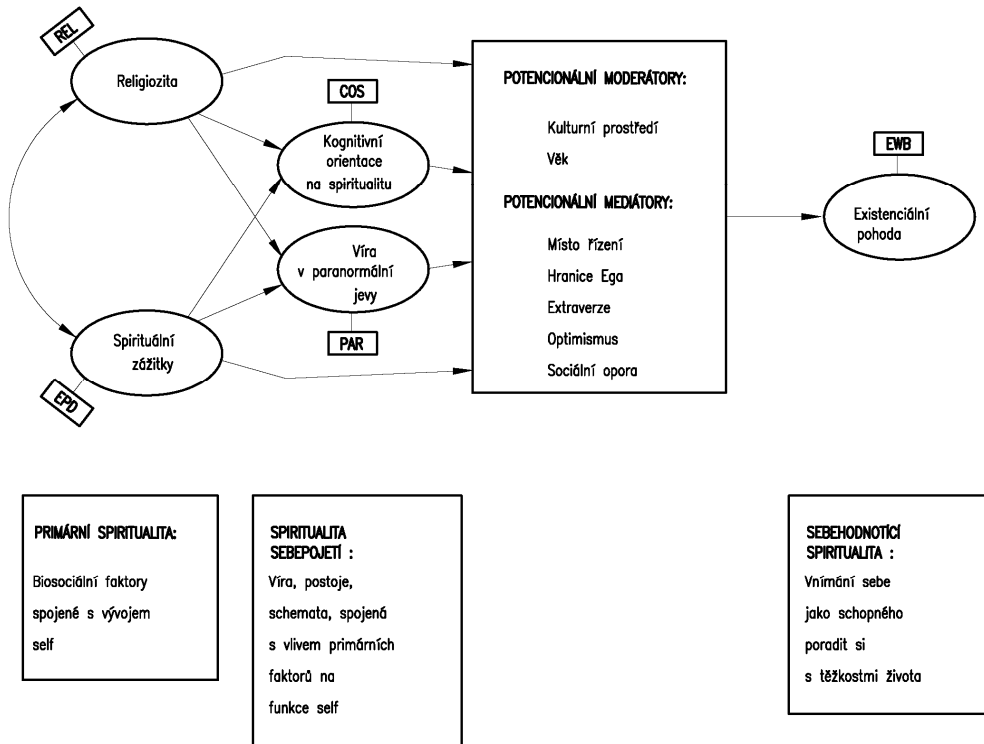
V multidimenzionálním modelu zastupuje každá z dimenzí některou z podob spirituality, jak se vyskytuje v různých standardizovaných testech. Ale vzhledem k tomu, že byly získány faktorovou analýzou, jde o model založený na datech, nikoliv na teorii. Dostupné teorie i výzkumy mohou ale být využity k uspořádání modelu tak, aby vysvětlil jejich vliv na formování spirituální identity. Konkrétně může být užito bio-psycho-sociálního modelu (MacDonald, 2009).

Duchovní zážitky, které jsou v modelu nazvány jako *Zkušenostně/fenomenologická dimenze* (EPD), byly nalezeny jak u neklinické, tak klinické populace a mají neuroanatomické koreláty ve frontálním, temporálním a parietálním laloku. Tato zjištění jsou natolik silná, že vědci dospěli k závěru, že na náš nervový systém je „hardware“ pro duchovní zážitky a že tyto zážitky jsou v podstatě přirozeně se vyskytující jevy, které jsou přístupné zkoumání. Tedy, že spirituální zážitky jsou součástí lidského vývojového potenciálu. Na druhé straně dimenze *Religiozita* (REL) mnohem více souvisí se sociálními

a socializačními procesy týkající se spirituality. Náboženství se obecně jeví jako nejlepší nástroj, jehož prostřednictvím se jednotlivec naučí jazyk a postupy, které mu jednak usnadňují pochopení spirituálních jevů, ale také přispívají k jeho dalšímu duchovnímu rozvoji. Tyto dvě dimenze společně usnadňují duchovní život jako takový.

V dalších dimenzích *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)* a *Víra v paranormální jevy (PAR)* jde již o vyjádření spirituality, která zahrnuje základní přesvědčení a postoje týkající se vlastní osoby, a toho, jak je možné tato přesvědčení přijmout poznáním a také je projevovat. Tato přesvědčení a postoje jsou zvnitřněny do základních kognitivních schémat, která ovlivňují, jak člověk vnímá hodnotu spirituality pro své každodenní fungování. Sem je také zahrnuto, jak člověk vnímá sebe jako spirituálně založeného člověka. Tyto čtyři dimenze dohromady slouží k formování a definování struktur identity self. Znamená to, že tyto druhy různých „věř“ pomáhají definovat limity a parametry spirituální identity pomocí funkcí ega (self). Poslední dimenze *Existenciální pohoda (EWB)* je podobná dimenzi COS a PAR v tom, že se zabývá vnímáním sebe. Liší se v jedné podstatné věci. Zatímco COS zahrnuje zobecněná přesvědčení o místě spirituality v rámci celkového percepčního schématu jedince, EWB se vztahuje ke konkrétní hodnotě a významu spirituality pro daného člověka. Zahrnuje to míru, v jaké jedinec vnímá sám sebe, jako schopného se vyrovnávat se stresy a výzvami života. MacDonaldův model může být tedy zorganizován do tří úrovní spirituality: „*Primární spiritualita*“ zahrnuje dimenze REL a EPD. Jsou to příčinné faktory, které přesahují v psychologickém smyslu self, ale mají vliv na jeho vznik a fungování. Víra duchovní a víra v paranormální jevy tvoří *Spiritualitu sebepojetí*. Jsou to základní kognitivní schémata, které definují strukturu self a jeho funkce. Třetí úroveň je *Sebehodnotící spiritualita*, obsahem je dimenze *Existenciální pohoda*, je to vnímání sebe-účinnosti při zvládnání stresu.

Obr. 1: Grafické zobrazení plného strukturálního modelu založené na MacDonaldových dimenzích spirituality DP (MacDonald, 2009, str. 97) v autorském překladu

V obrázku nejsou úrovně *Spirituality sebepojetí* a *Sebehodnotící spirituality* přímo spojeny. *Spiritualita sebepojetí* má na *Sebehodnotící spiritualitu* vliv zprostředkovaný celou řadou dalších proměnných. Zahrnutí těchto proměnných vychází z empirických i teoretických poznatků. Moderátory jsou věk a etnikum, v jejich rámci se spiritualita projevuje různým způsobem. Mediátory například místo řízení (Locus of control), Hranice ega, sociální podpora, optimismus nebo extraverte (MacDonald, 2009).

4 Víra v paranormální jevy

Z předchozích kapitol je patrné, že víra v paranormální jevy nebyla ve výzkumech spirituality zkoumána vůbec nebo byla z výzkumů vynechána jako něco, co nemá se spiritualitou nic společného. (Saroglou, 2002). MacDonald (2000) ji však označil za jednu z dimenzí spirituality.

4.1 Obsah pojmu „víra v paranormální jevy“

Termín paranormální jevy vysvětluje slovník jako „*úkazy, které se údajně vyskytly a není pro ně běžné vysvětlení*“ (Hartl, 2004, str. 175). Víra v paranormální jevy je mnohdy dělena na náboženskou a klasickou víru v paranormální jevy. V amerických výzkumech bývá k prvním řazena víra v nebe a peklo a kreacionismus. Ke druhým potom víra v mimosmyslové vnímání, reinkarnaci, existenci mimozemských civilizací. Která sociální skupina je více přístupná víře v paranormální jevy je velmi různorodé, podle toho, o které paranormální jevy se jedná. Ženy častěji než muži věří na existenci duchů, možnost komunikace s mrtvými a astrologii. Muži zase více věří, že mimozemšťané navštívili Zemi, a v existenci neidentifikovatelných létajících objektů (UFO). Ženy více věří v mimosmyslové vnímání, ale muži zase v deja vu. Ženy jsou více přitahovány k New Age, ale muži i ženy nakupují edukační materiály New Age přibližně stejně. Ženy častěji hlásí nadpřirozené zážitky. Vzdělanější lidé méně pravděpodobně věří v existenci duchů, v astrologii, a reinkarnaci, ale je zase více pravděpodobné, že budou věřit v telepatii, mimosmyslové vnímání a deja vu. Mezi vzděláváním a vírou v UFO není žádný vztah. Mladší lidé spíše nebudou věřit astrologii, ale v deja vu. V Americe bude spíše platit, že Afroameričané budou věřit v nejklaštější paranormální jevy, zatímco bílí Američané spíše v UFO (Rice, 2003). Finské vědkyně Lindeman & Aarnio (2006) pojaly také víru v paranormální jevy jako multidimenzionální konstrukt, který je možno uspořádat do několika faktorů. Faktorovou analýzou dospěly k faktorům, které nazvaly:

Činitelé (Agens) – sem je zařazen spiritismus, víra v mimozemské formy života, v předtuchy, mimosmyslové vnímání a psychokinezi, čarodějnictví, ale také náboženství

Znamení (Signs) – víra v amulety, rituály a znamení pro štěstí

Životní síla (Vital power) – do tohoto faktoru je zařazeno víra v důležitost astrologie, lunárního vlivu, Feng shui v životě a

Jídlo (Food) – magická víra týkající se vlivu potravin a zdraví

Nicméně prokázaly, že tyto faktory zahrnující pověřivost, víru v magické a nadpřirozené je možno popsat jedním faktorem vyššího řádu, zde nazvaným magicko-náboženská víra. Zdá se, že tendence k víře v paranormální jevy je komplexní.

4.2 Náboženská víra a víra v paranormální jevy

Někteří vědci předpokládají, že víra religiózní a víra v paranormální jevy jsou dva různé druhy „věř“ (MacDonald, 2000). Na jejich vztah je možno pohlížet ze dvou odlišných stanovisek. Jedna hypotéza říká, že se navzájem vylučují, protože religiózní lidé odmítnou víru v paranormální jevy, jejich víra jim to zakazuje (Rice, 2003). S tím souvisí i úvaha, že lidé, kteří nepraktikují svoji víru v rámci tradičního náboženského systému, budou pravděpodobněji věřit v paranormální jevy. Víra v „klasické“ paranormální jevy je potom alternativou k tradiční religiozitě (MacDonald, 2000; Orenstein, 2002). Druhé stanovisko vychází z předpokladu, že pokud lidé věří jednomu typu nadpřirozených jevů, mají tendenci věřit i v jiné. Pokud někdo věří v existenci ďábla a andělů, je to jenom krok k tomu věřit na duchy a mimozemské civilizace (Rice, 2003). Výsledky výzkumů jsou rozporuplné, výzkumy neukázaly jasně, zda tradiční religiozita pozitivně nebo negativně koreluje s paranormálními jevy nebo jsou navzájem bez vztahu (Orenstein, 2002). Někteří lidé věří v oba typy „věř“, někteří zůstávají tradičními věřícími (Rice, 2003). Lidé, kteří nejsou religiózní, nejsou více disponováni pro víru v paranormální jevy (Orenstein, 2002). V některých výzkumech se ukazuje obecná tendence k víře náboženské i magické (Lindeman & Aarnio, 2006; Machů, 2016). V tomto smyslu se nepotvrdil ani jeden z předpokladů. V multidimenzionálním modelu spirituality se ukázalo, že vztah religiozity/spirituality a víry v paranormální jevy se projevuje pouze u věřících v populacích s nejmenším zastoupením křesťanky smýšlejících jedinců (konkrétně u indické, japonské a korejské populace). V tradičně křesťanských zemích se žádný vztah mezi tradiční religiozitou resp. moderní spiritualitou s vírou v paranormální jevy neprojevil (MacDonald et al., 2015). Možným vysvětlením, proč jsou výsledky výzkumů tak nejednoznačné, jsou změny v přístupu k duchovnímu životu. Trend k osobní volbě a personalizované podobně osobní religiozity. Tento trend mění přístup lidí, jsou kritičtí k náboženské autoritě, zaměřují se na experimentování a osobní rozvoj, mísí v sobě podněty z různých duchovních tradic. Lidé svoje přesvědčení tvoří spíše „bufetovou formou“, než aby se nechali omezit náboženskými dogmaty. Osobní spiritualita jedince je daná spíše jeho psychologickými předpoklady než sociálními faktory (Rice, 2003).

4.3 Víra v paranormální jevy a osobnost

Některé výzkumy spojovaly víru v paranormální jevy s emoční nestabilitou, ve výzkumu Lindeman & Aarnio (2006) se ukázal její vliv nepodstatný. Největším prediktorem bylo spoléhání se na intuitivní myšlení, a také nízké analytické myšlení. Dalším silným prediktorem magicko-náboženské víry byl humanistický pohled na svět, který vychází z předpokladu, že existuje hluboká jednota mezi přírodou a lidmi. Tento pohled zde byl pozitivně spojen s intuitivním uvažováním. Intuitivní uvažování je charakteristicky asociativní, z podobnosti vztahů vyvozuje závěry a předpovědi. Proto nadužívání asociativního myšlení může současně vysvětlit celistvý pohled na svět, ale také další zjištěné proměnné. Například vliv ženského pohlaví i vliv vrstevníků nebo rodičů na pozitivní postoje vůči paranormálním jevům. Ženské myšlení je spojováno s intuicí a nízkým analytickým myšlením ve srovnání s muži. Také společný sklon k vysoce intuitivnímu a nízkému analytickému možná vysvětluje, proč byla vyšší víra v paranormální jevy u disponovaných jedinců spojena s kladným postojem k víře v paranormální jevy u vrstevníků a rodičů (Lindeman & Aarnio, 2006).

Auton, Pope, & Seeger (2003) se ve své studii pokusili porovnat jedince nevěřící a věřící v paranormální jevy s celým spektrem osobnostních rysů, měřeném na Personality Research Form, dotazníku založeném na Murrayho teorii psychogenních potřeb. Zjistili, že tyto dvě skupiny se neliší v pozitivních a nepatologických znacích jako je úspěšný výkon, porozumění, pečování, sdružování a poznávání. Lišili se pouze v jednom, a to potřebě hájit se (Defendance)⁵. Zdá se tedy, že lidé, kteří více věřili v paranormální jevy, mohou špatně přijímat kritiku a mít sklon k dogmatickosti. To je ovšem v rozporu se závěry, které ve svém výzkumu učinil MacDonald (2000). Víra v paranormální jevy byla měřena pomocí ESI v rámci multidimenzionálního pojetí spirituality a osobnostní rysy na pětifaktorovém modelu osobnosti „Big Five“. Jediným osobnostním rysem, který byl spojen s *Vírou v paranormální jevy*, byla dimenze *Otevřenost vůči zkušenosti* (MacDonald, 2000; MacDonald & Friedman, 2002). Subškálou *Otevřenosti vůči zkušenosti* je *Otevřenost vůči hodnotám*, kterou je možno považovat za protiklad dogmatismu (Hřebíčková, 2011). *Víra v paranormální jevy* byla ovšem dále spojena s náznaky patologie a psychickými jevy odrážejícími charakteristické negativní znaky fungování. Například se pojí s neobvyklým způsobem myšlení a chování, vnějším místem řízení nebo velkou ovlivnitelností (MacDonald & Friedman, 2002).

⁵ Překlad Murryho psychogenních potřeb převzat z Plháková, 2005.

5 Role genderu v religiozitě

Vliv genderu na spirituální prožívání je téma výzkumné části diplomové práce. V této teoretické kapitole budou probrány některé teorie a ukázány výsledky výzkumů, které jsou na těchto teoriích založeny.

5.1 Definice genderu

Termín gender je sociální konstrukt, který je spojen s pohlavím. Na rozdíl od pohlaví, které je definováno biologicky, vyjadřuje pojem gender „*kulturní a sociální stereotypy a očekávání, která se k jednotlivým pohlavím pojí*“ (Fafejta, 2004, str. 30). Gender je jedinci vštěpován od narození, stává se součástí identity. Ačkoliv je biologické pohlaví něčím, z čeho sociální konstrukt genderu vychází, v každodenní realitě je pro nás měřítkem gender a skrze něj vnímáme i sebe. Jako sociální konstrukt je možno jeho obsah měnit na základě sociálních norem (Fafejta, 2004).

5.2 Genderové rozdíly v religiozitě

Ženy jsou častěji vnímány jako více religiozní než muži a tento fakt byl opakovaně potvrzen ve výzkumech. Religiozita je v těchto směrech zkoumání vyjádřena četností návštěv kostela. V takto pojatých výzkumech vycházejí ženy religioznější v křesťanském a post-křesťanském prostředí napříč mnoha různými místy nejen v Západní Evropě, Kanadě, USA, ale také v Austrálii i Africe. Z tohoto pohledu jsou ženy nábožensky aktivnější také v islámské a židovské náboženské tradici i hinduismu. V prostředí křesťanském je ale religiozita žen vyšší i při zkoumání dalších náboženských projevů: důležitosti Boha v životě, frekvence modlitby, pozitivních postojů k náboženství, náboženské a mystické zkušenosti (Saroglou & Jaspard, 2000; Francis & Penny, 2014). Zatímco toto zjištění zůstává stejné, mění se názory na to, čím je to způsobeno. Zpočátku dominovaly sociologické teorie, v současnosti jsou více v popředí teorie psychologické.

5.3 Genderová role v religiozitě v sociologických teoriích

Klasickou je **socializační teorie**. Genderový rozdíl v religiozitě může být přičítán rozdílným zkušenostem v rámci socializace. U mužů jsou podporovány ideály shodné se sekulární kulturou – úspěch a agresivita. Ženy jsou vedeny k něžnosti, poddajnosti, pečování o druhé a k uhlazování konfliktů, což jsou ideály zdůrazňované také náboženstvím (Hamplová, 2001; Francis & Penny, 2014). Tato teorie byla často uplatňovaná pro vysvětlení rozdílů v religiozitě mužů a žen. Miller & Stark (2002) provedli rozsáhlý výzkum na datech sbíraných v 54 zemích celého světa a v USA. Vyšli

z předpokladu, že pokud by teorie platila, tak by religiozita žen závisela na míře přijetí tradiční genderové role, a to jak na úrovni jedince, tak i na úrovni společnosti. Testovali tento předpoklad na mnoha ukazatelích napříč různými kulturami a dospěli k závěru, že tato teorie se nepotvrdila (Miller & Stark, 2002). V současnosti se zdá, že síla teorie genderové socializace byla oslabena trendem ke stejné výchově u dívek i chlapců (Francis & Penny, 2014).

Teorie strukturálního funkcionalismu vysvětlují vyšší religiozitu žen jejich pozicí ve společnosti. Jsou dvě formy teorie strukturálního funkcionalismu. První dává přednost hledisku, že výchova dětí vede u žen k větší náboženskosti. Vychází z toho názoru, že ženy pečují o děti, starají se o jejich socializaci, účastní se náboženských aktivit, aby podpořily náboženské chování a morální vývoj u svých dětí. Výzkumy přinášejí rozporuplné výsledky. Podle některých výsledků matky dětí navštěvují kostel více než bezdětné ženy. Jiné ukazují malý rozdíl mezi navštěvováním kostela mezi otci a matkami (Francis & Penny, 2014). Becker & Hofmeister (2002) zjistili, že muži s malými dětmi jsou nábožensky aktivnější než bezdětní, u žen nemělo dítě vliv na náboženskou angažovanost. Druhá podoba sociologické teorie strukturálního funkcionalismu dává přednost pohledu na rozdílnost ženské religiozity z hlediska jejich jiného postavení na pracovním trhu. Ženy mají méně příležitostí pracovat mimo domov, jsou tedy také méně zasaženy sekularizací, hledají sociální oporu v náboženství a mají také více času pro náboženskou angažovanost (Hamplová, 2001). Z toho by se dalo usuzovat, že se zvyšující se zaměstnaností žen bude klesat jejich religiozita a budou se zmenšovat rozdíly mezi muži a ženami. Některé výsledky ukázaly, že zaměstnání na celý úvazek snižuje náboženskou aktivitu obou mužů i žen. Jiné studie ukázaly, že i zaměstnané ženy jsou více religiózní než muži (Francis & Penny, 2014). Další studie ukazují, že zaměstnání na plný úvazek ovlivňuje náboženskou angažovanost žen a mužů různě. Becker & Hofmeister (2002) nenašli žádný statisticky významný vztah mezi plným zaměstnáním a náboženskou angažovaností u žen. U mužů byla práce na plný úvazek spojena s vyšším zapojením v náboženských aktivitách. Vztah mezi úrovní religiozity a pracovní účastí mezi ženami může být vysvětlen tak, že ženy, které jsou více zavázány k náboženství, jsou méně ochotny vstoupit na pracovní trh, dávají přednost tradiční rodinné roli (Francis & Penny, 2014).

Novější sociologická **teorie vyhýbání se riziku** je více svázána s podněty z psychologie. Teorie vychází ze sociologického pohledu, že ženy jsou tak vychovávány, aby se více vyhýbaly riziku než muži. Větší ochota riskovat je u mužů dána také biologicky, rozdílným fungováním endokrinního systému – tedy hormonálně. Přijetí náboženství je strategie

vyhýbání se riziku, protože ten, kdo odmítá náboženství, se vystavuje riziku věčného soudu. Ženy vnímají větší riziko než muži v mnoha aspektech života a muži mají tendenci více riskovat, a proto jsou muži méně religiozni než ženy, protože jsou ochotni riskovat věčné zatracení. Výsledky ukázaly, že genderové rozdíly byly výrazné v západních náboženských systémech, jako je křesťanství, židovství nebo islám, které zdůrazňují svoji úlohu ve spáse po smrti. Kdežto ve východních náboženstvích (hinduismus, buddhismus), které podporují nezávislé chování a nespojují praktikování se záchranou po smrti, tento rozdíl nebyl (Miller & Stark, 2002). Kritikové argumentovali, že takové pojetí náboženského rizika je příliš zúžené, protože to omezuje risk na odměnu „v jiném světě“ a trest. To předpokládá, že všichni vnímají a počítají zisky a ztráty náboženského angažování. Nicméně být nenáboženský není riskantní, dokud člověk nevěří, že trest v posmrtném životě je aktuálně možný. Pokud je vzata v úvahu víra v život po smrti a v peklo, pak ženy, které vnímají riziko trestu po smrti, by měli být více religiozni než muži, kteří vnímají takové riziko. Mezi těmi, kteří nevěří v posmrtný život, by muži i ženy měli vykazovat nízkou úroveň religiozity, protože zde není riziko věčného zatracení, které by motivovalo rozdíly v religiozitě. Nicméně výsledky výzkumů sice potvrdily, že ženy byly stále více religiozni než muži, ale genderové rozdíly byly větší mezi lidmi nevěřícími v posmrtný život než věřícími. To odporuje teorii vyhýbání se riziku. Data ukázala, že ženy, které nevěří v peklo, se účastní náboženských aktivit více než muži, kteří v peklo nevěří. Proto, mírně vyšší tendence žen věřit v posmrtný život, nevysvětluje jejich vyšší religiozitu. Vyhýbání se riziku posmrtného zatracení je příliš zjednodušující popis toho, jakou službu poskytuje religiozita mužům a ženám, a nesprávně předpokládá, že tyto aspekty religiozity zažívají oba muži i ženy stejně (Francis & Penny, 2014).

5.4 Psychologické teorie

Psychoanalytická teorie boha jako otcovské projekce vysvětluje rozdíly v religiozitě mužů a žen. Bůh je v každém případě modelován dle otce a náš osobní vztah k bohu se podobá vztahu k našemu fyzickému otci. U chlapců od oidipovského věku objevuje ambivalentní vztah k otci, zatímco u dívek se objevuje pozitivní citová vazba k otci. Pokud jsou tyto pocity projikovány do boha, vyplývá z toho, že pro dívky je náboženství a bůh atraktivnější (Freud, 1997).

Výsledky výzkumů jsou nejednoznačné. Některé ukázaly, že chlapci i dívky jsou víceméně ovlivněni obrazem otce. Dívky spíše vidí boha jako milujícího, pečujícího a citlivého, zatímco chlapci jako autoritativního, kontrolujícího a soudícího. Proti této teorii stojí fakt,

že ženy mají více femininní obraz boha než muži. Představy o bohu nespádají v první řadě do nějaké mužské nebo ženské charakteristiky, ale spíše do charakteristik jako milující, kontrolující, shovívavý (Francis & Penny, 2014).

Teorie vycházející z psychologie osobnosti předpokládají, že rozdíly v určitých osobnostních charakteristikách mohou vysvětlit rozdíly v přístupu k religiozitě. Dále popíšeme genderové rozdíly získané z modelů osobnosti popsanych v kap. 2. Prvním je třídimenzionální model osobnosti Eysencka a operacionalizovaný Eysenckovým osobnostním dotazníkem (podrobněji viz kap. 2.1). Individuální rozdíly mohou být vhodně a úsporně popsány termíny tří faktorů vyšší úrovně, kterými jsou *Extraverze*, *Neuroticismus* a *Psychoticismus*. Dva z těchto faktorů zaznamenávají významné a stabilní rozdíly mezi pohlavími v čase a napříč kulturami. Vyšší *Psychoticismus* je spojován s mužstvím – na kontinuu od jemnocitu přes tvrdost až po psychotickou poruchu. Vyšší skóre v *Neuroticismu* znamená být víc ženský na kontinuu emocionální stabilita-emocionální labilita – neurotická porucha. Studie prokázaly, že v rámci křesťanského kontextu skóre *Psychoticismu* zahrnuje dimenzi osobnosti, která má zásadní význam pro individuální rozdíly v religiozitě. Nižší skóre *Psychoticismu* je spojováno s vyšší religiozitou. Současné studie také popisují podobné výsledky v kontextu židovské víry a hinduismu. Tyto výsledky ukazují genderové rozdíly v religiozitě v termínech rozdílů úrovně *Psychoticismu* u žen a mužů (Francis & Penny, 2014; Saroglou, 2002; Saroglou & Jaspard, 2000).

Dalším velmi užívaným modelem ke zkoumání vztahů religiozity a osobnosti je Pětifaktorový model představený Costou a Mc Craem, operacionalizovaný v množství různých nástrojů (Hřebíčková, 2011). Model osobnosti založený rozpoznává pět faktorů vyššího řádu jako *Neuroticismus*, *Extraverze*, *Otevřenost vůči zkušenosti*, *Přívětivost a Svědomitost* (viz podrobněji v kap. 2.2). Dva z těchto faktorů mají významné a stabilní pohlavní rozdíly napříč časem a kulturami. Vyšší *Neuroticismus* (zejména jeho fasety úzkostnost, zranitelnost, a rozpačitost) a vyšší *Přívětivost* (fasety jemnocit a důvěra) je důsledně spojování s ženskostí (Francis & Penny, 2014; Hřebíčková, 2011). Je relativně málo studií, které by výzkum pětifaktorového modelu přímo spojovaly s hledáním vztahu ke genderovým rozdílům v religiozitě. Dle výsledků výzkumu Saroglou a Jasparda (2000) jediný osobnostní faktor spojovaný s mužskou religiozitou je *Svědomitost*. Hlavním faktorem charakteristickým pro ženskou religiozitu je Emocionální stabilita (opačný pól *Neuroticismu*). Fakt, že *Svědomitost* byl jediný osobnostní faktor významně související s religiozitou u mužů, se může interpretovat tak, že mužská religiozita se projevuje

potřebou řádu, kognitivní strukturace světa a vyjadřuje povědomí o zodpovědnosti vůči Bohu. Ženská religiozita je více sycena potřebou přítomnosti milující bytosti. Tyto dvě orientace: pořádek-autonomie-kognitivní strukturovanost versus afektivnost-vztahovost nemusí platit výlučně, ale mohou být viděny jako převažující charakteristika toho, jak pohlaví ovlivňuje religiozitu (Saroglou & Jaspard, 2000).

Pozdější výzkumy podporují spíše názor, že oba faktory, *Přívětivost* i *Svědomitost*, jsou osobnostní faktory zásadního významu pro rozdíly v religiozitě. Saroglou (2010) to vysvětluje tak, že nízký *Psychoticismus* dle Eysencka je srovnatelný se spojením *Přívětivosti* a *Svědomitosti* v pětifaktorovém modelu. A tím může být vztahován k religiozitě podobným způsobem bez ohledu na gender, který nemá žádný podstatný vliv na vztah mezi religiozitou, *Přívětivostí* a *Svědomitostí*. Jiné empirické studie zkoumaly vztah mezi religiozitou a pětifaktorovým modelem před a poté, co vzaly pohlavní rozdíly do úvahy. Tyto studie ukázaly, že tento vztah byl nějak ovlivněn pohlavím (Adamová & Stríženec, 2004; Francis & Penny, 2014). Tyto studie navíc ukazují, že se *Přívětivost* vynořuje jako nejsilnější prediktor religiozity. Zdá se, že genderové rozdíly v religiozitě mohou být popsány jako základní rozdíly mezi muži a ženami v úrovni *Přívětivosti*.

Teorie genderové orientace má své kořeny v teorii a měřeních Sandry Bem a dotazníku „Bem sex role Inventory“. Podle tohoto konceptu není maskulinita a femininita bipolární popis jednodimenzionálního konstruktů, nýbrž dvě ortogonální osobnostní dimenze. Genderovou orientaci je možno popsat pomocí množství maskulinních a femininních charakteristik. Femininní orientací jsou: láskyplnost, laskavost nebo chápatost. Maskulinními vlastnostmi potom: ambice, nezávislost, energičnost. Výsledky ukázaly značnou různorodost v maskulinitě a femininitě u mužů a žen, přičemž maskulinita a femininita se nemusí vylučovat, pouze mohou dosahovat různých úrovní. Vznikají tak čtyři různé typologie lidí (Wyrobková, 2005). Rozdíly v religiozitě jsou ovlivněny více genderovou orientací než tím, zda jde o muže či ženu. Více religiózní lidé mají více femininní orientaci, ať jde o ženy nebo muže. Ve výzkumu Sherkata (in Miller & Stark, 2002) byly heterosexuální ženy a homosexuální muži religióznější než heterosexuální muži a homosexuální ženy. Výzkumy také podpořily poznatek, že genderová orientace je zásadně významná k religiozitě ve vztahu k osobnostnímu profilu mužského kléru (Francis & Penny, 2014).

Kritikové teorie genderové orientace zpochybňují konstrukt femininity a maskulinity podle Bem. Podle nich inventář na měření byl vyvinut v r. 1974, maskulinita a femininita byla definována podle toho, co bylo v té době v západní společnosti více žádoucí pro jedno

pohlaví než pro druhé. Konstrukt femininity a maskulinity je třeba zmodernizovat (Vranka, 2014).

5.5 Univerzální (ne)platnost genderových rozdílů

Často se ve výzkumech o genderových rozdílech v religiozitě opakovaně uvádí a považuje za samozřejmé, že ženy jsou religióznější než muži, takže se tento výsledek začíná blížit široce přijímané pravdě. Nicméně rostoucí množství empirických a teoretických výzkumů poněkud zpochybňuje univerzálnost těchto výsledků (Francis & Penny, 2014).

Výsledky se různí, pokud se porovnávají genderové rozdíly ve výzkumech prováděných v různých religiózních tradicích. Tyto studie ukazují, že v rámci křesťanského kontextu by toto mohlo obecně platit, že ženy jsou religióznější než muži, mimo tento kontext v hinduistické, židovské a islámské tradici jsou obecně muži nábožensky aktivnější než ženy (Loewenthal, MacLeod, & Cinnirella, 2002). Ve velké srovnávací studii (Sullins, 2006), byla použita data národních výzkumů z 51 zemí (včetně České republiky). Pokud se rozlišuje mezi religiózností citovou (osobní zbožnost) a aktivní (účast na obřadech), pak u osobní zbožnosti je možno mluvit o univerzálním genderovém rozdílu. V aktivní zbožnosti tomu tak není ve více jak třetině zemí. Navíc napříč všemi národy, židovští muži výše skórují v obojím, aktivní i citové religiozitě. Muslimští muži jsou také více nábožensky aktivní než ženy (Sullins, 2006).

Druhým hlediskem, které určuje rozdíly v religiozitě, je geografická poloha. Sullins (2006) ukázal, že genderový rozdíl je největší v zemích, které jsou více sekulární, obzvlášť se to týká západních křesťanských zemí. Vícerozměrná analýza ukázala, že mnoho z genderové nerovnosti v aktivní zbožnosti v západních křesťanských kulturách může být vysvětleno kombinací sociálních a osobnostních faktorů. To by mohlo znamenat, že tyto rozdíly mohou být větší či menší v určité zeměpisné lokalitě, protože například osobnostní faktory, kterým se tyto rozdíly přičítají, jsou samy ovlivněny kulturně (viz též kap. 2.6.2). V současných výzkumech psychologie osobnosti se ukazuje, že genderové rozdíly jsou větší v sekulární, prosperující a rovnostářské společnosti. Důvodem je fakt, že v těchto kulturách dosahují muži menších skóre u faktorů *Přívětivost* a *Svědomitost*. Osobnostní rysy mužů a žen v rozvinutých zemích jsou pravděpodobně schopny se různit přirozeně, protože jsou méně omezovány vlivem sociálních a ekonomických podmínek. To by mohlo naznačovat, že muži v západních společnostech budou méně religiózní, než muži v nezápadních, protože vykazují nižší úroveň *Svědomitosti* a *Přívětivosti*, což jsou klíčové prediktory religiozity dle pětifaktorového modelu osobnosti (Francis & Penny, 2014).

Příčiny genderových rozdílů v religiozitě mohou mít kromě biologických příčin, což představují osobnostní faktory, také sociální příčiny. Ty jsou také komplexní a navíc ovlivněné kulturně a geograficky. Budoucnost výzkumů genderových rozdílů v religiozitě není v hledání jedné univerzální souvislosti, nýbrž v akceptování faktu, že jde o komplexní problém s celou řadou rozmanitých a nesourodých příčin, které jsou spolu v interakci (Sullins, 2006).

6 Religiozita a spiritualita v České republice

Výsledky výzkumů, které byly probírány v předchozím textu, byly získány převážně ze studií prováděných v zahraničí. Závěrečná kapitola bude věnována situaci v České republice.

6.1 Historické souvislosti

V českých zemích má nenáboženská spiritualita dlouhou kulturní tradici v podobě „*plaché zbožnosti*“, jak ji nazývá Halík (1999, str. 56). Je to jakási vnímavost pro morální a sociální hodnoty křesťanství, kterou ale její nositelé odmítají vyjadřovat tradiční náboženskou terminologií. Tento jev je dán historickými souvislostmi. Do českých zemí vstoupilo křesťanství v podobě vysoké kultury. Během raného a vrcholného středověku žily země intenzivním náboženským životem a staly se kolébkou raně novověkého křesťanství a inovačních hnutí. Politizace náboženství spojená s násilnou rekatolizací a austrokatolicismem se projevila v 19. století spojením českého nacionalismu s antiklerikalismem. V Čechách se prosadila taková filozofie českých dějin, která hledá kořeny národní identity v nekatolických a protikatolických směrech, především v reinterpretaci husitství. Zjednodušený model výkladu dějin byl převzat i marxistickou ideologií, která v 50. letech nabrala podobu tvrdé represe a pokusem vytvořit ateistický stát. V žádném jiném socialistickém státě střední Evropy nezašla tato ideologie tak daleko. Po roce 1989 na antiklerikální stereotypy navázaly některé politické strany a média. Popularita katolické církve, která během totalitního režimu získala morální prestiž, nejdříve vzrostla. Také svoji vinou se během 90. let dostala na okraj společnosti a stala se jednou z mnoha hlasů (Halík, 1999; Hamplová & Řeháková, 2009). Prudký pokles lidí, hlásící se ke katolické církvi mezi léty 1991 a 2001, je nutno vnímat spíše tak, že v roce 1991 byly počty nadhodnocené. Mnoho lidí tím spíše demonstrovalo svoje sympatie k novému režimu (Hamplová & Řeháková, 2009). Pokles v této době zaznamenaly i další tradiční církve, Církev československá evangelická i Církev československá husitská. Mezi léty 1951 a 2001 narostl podíl obyvatelstva bez náboženského vyznání z šesti na šedesát procent (Hamplová & Řeháková, 2009). V současné době je v České republice 10,437 mil. obyvatel, z toho se 2,17 mil. označilo za věřící. Z těchto věřících se 1,46 mil. hlásí k nějaké církvi, přičemž 1,08 mil. k římskokatolické. 0,71 mil. obyvatel se označilo za věřící bez

náboženské příslušnosti. 3,60 mil. obyvatel je bez vyznání a 4,66 mil. obyvatel svoji náboženskou příslušnost nevedlo⁶.

6.1 Religiozita a spiritualita obyvatel ČR a genderové rozdíly

Slovo náboženství má v našem kulturním regionu zápornou konotaci. Početná česká populace se sama situuje do prostoru mezi tradiční církví a ateismus (Halík, 1999). Nejrozšířenějším náboženstvím je víra v Něco nebo Někoho nad námi, tzv. „něcismus“ (Halík, 2005). V dnešní době v českých zemích, kde je zřetelná averze k institucionalizovanému náboženství, bere na sebe náboženství nejrůznější podoby. Projevuje se v kultu sportovních a mediálních hvězd, v astrologii, józe, meditačních programech, v ekologickém hnutí a v řadě dalších (Říčan, 2007).

Odpověď na to, čemu Češi věří, se pokusili nalézt sociologové v rozsáhlém výzkumu (Hamplová & Řeháková, 2009). Faktorovou analýzou dospěli k rozlišení mezi tradiční institucionalizovanou a alternativní religiozitou a vírou ovlivněnou východní tradicí. Výsledky ukazují, že tři pětiny Čechů se nehlásí k žádnému náboženskému vyznání ani formálně a na bohoslužby chodí pravidelně jen asi deset procent obyvatelstva. Nízký zájem o křesťanství a církví je typický pro mladé lidi, častěji pro muže než pro ženy a častěji pro obyvatele Čech než Moravy. Ve velkých církvích se náboženství do velké míry „dědí“, tj. většina lidí aktivně praktikujících věřících byla k náboženství přivedena v dětství. Větší podíl věřících mezi starší generací je tedy vysvětlován tím, že vyrostli v době, kdy návštěva kostela patřila k běžnému životu. Fakt, že mladší generace se odvrací od tradičních církví, neznamena, že je nenáboženská. Nízký zájem o tradiční náboženství je doprovázen přesunem k dynamičtějším evangelizačním a charismatickým uskupením.

Víra v Boha a v tradiční religiózní představy, jako je například víra v zázraky, nebe či v posmrtný život, není v České republice příliš rozšířená. Např. „víru v Boha“ s jistotou či pochybnostmi uvedlo dohromady kolem dvaceti procent respondentů. Naproti tomu víru ve schopnosti věštců předpovídat budoucnost, v moc amuletů a víru v to, že někteří léčitelé mají svoje schopnosti dané od Boha, uvedla téměř polovina dotazovaných. Vysoké procento (kolem čtyřiceti procent) lidí věřilo, že hvězdné znamení může ovlivnit běh života člověka. Koncepty východních náboženství – víra v možnost nirvány, tedy osvobození od světských žádostí, či myšlenku reinkarnace přijalo ještě méně respondentů, než již uvedené tradiční prvky křesťanské věrouky – kolem deseti procent. Víru v amulety,

⁶ Český statistický úřad, údaje sčítání lidu k 26.03.2011 (2016)

horoskopy nebo schopnosti léčitelů však lidé nevnímají jako náboženský projev (Hamplová, 2011).

České ženy jsou dle Hamplové (2011) religióznější než muži ve všech měřených projevech náboženství. Častěji chodí na bohoslužby a věří v Boha, existenci posmrtného života, nebe, pekla nebo andělů. Více žen má zájem o parapsychologii, různé meditační techniky, jógu, východní medicínu, homeopatii nebo novopohanství. U žen je také více rozšířená víra v magii, v to, že věštcí mohou předpovídat budoucnost, amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí, léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha nebo, že hvězdné znamení při narození či horoskop může ovlivnit běh života člověka. Nejreligióznější skupinou ve společnosti jsou starší ženy, nejméně pak muži středního věku. Sociologické výzkumy v Čechách se pokusily ověřit sociologické teorie genderových rozdílů v religiozitě, konkrétně socializační teorie a teorie strukturálního funkcionalismu (teorie byly popsány v kap. 5.3.1 a 5.3.2). Výsledky tyto teorie nepotvrdily (Hamplová & Řeháková, 2009; Hamplová, 2011).

6.2 Rodové a národnostní odlišnosti osobnostních charakteristik

Zkoumání rodových odlišností osobnostních charakteristik probíhá především v zahraničí. Česká republika se účastnila mezinárodního výzkumného projektu *Personality Profiles across Cultures* mezi studenty vysokých škol, ve kterém se zjistily také odlišnosti mezi muži a ženami v tom, jak se sami posuzují i jak jsou posuzováni jinými. Rozdílly se projevovaly na úrovni subškál. Muži se jeví jako asertivnější a více vyhledávající zážitky (subškály *Extraverze*), jsou otevření k idejím (*Otevřenost vůči zkušenosti*). Ženy dosahovaly vyšší míry téměř ve všech vlastnostech, které obsahuje faktor *Přívětivost* (kromě poddajnosti) a *Neuroticismus* (s výjimkou hněvivosti-hostility a impulzivnosti). Dále jsou více otevřené estetickému prožívání a prožívání emocí (subškály dimenze *Otevřenost*). Česká republika je spolu s Velkou Británií zemí, kde jsou rozdíly mezi muži a ženami nejvýraznější (Hřebíčková, 2011). Ve stejné studii proběhlo také srovnání národních stereotypů s tím, jak se vidí skuteční obyvatelé. Tyto dva pohledy se shodovaly jen v málo zemích. Čeští vysokoškoláci vidí „typického Čecha“ jako nevyrovnaného a obtížně zvládajícího stresové situace. Je také málo družný, neaktivní a nedostatečně se prosazuje. V *Otevřenosti vůči zkušenosti* stojí Čech někde uprostřed, není ani tradicionalista, ani novátor. Ve faktoru *Přívětivost* hodnotili typického představitele naší země jako nepřátelského, neústupného, neochotného pomáhat druhým, povýšeného, na sebe zaměřeného a necitlivého. Patříme mezi země (spolu s jinými slovanskými zeměmi),

kteřé své obyvatelē vnímají jako psychicky labilní. A jsme sice svědomitější než některé jiné slovanské národy, ale zase méně svědomití, než stereotypně vnímaní Němci. V reálném hodnocení se skutečné osoby viděly lépe, Češi také dosáhli nejvyšší míry *Přívětivosti* ve srovnání s ostatními (Hřebíčková, 2011). Ve studii prováděné v Čechách (Hřebíčková & Kouřilová, 2012) se ukázalo, že dospělí lidé, na rozdíl od vysokoškoláků, vidí Čecha způsobilejšího, cílevědomějšího, disciplinovanějšího a důvěřivějšího. Může to souviset s tím, že se s věkem zvyšuje míra přívětivosti a svědomitosti, což opakovaně potvrzují výzkumy. Takto mohou starší lidé přisoudit takové vlastnosti i typickému představiteli své země. Slováci nám připisují větší dominanci, vidí nás asertivní, aktivní, neskromné a nepoddajné. Sousedí z německy mluvících zemí zase jako méně svědomité. Zajímavým zjištěním tohoto výzkumu je, že celkově nás naši sousedé vnímají pozitivněji, než se stereotypně vnímáme sami.

6.3 Vztah spirituality a osobnostních faktorů

Hledání souvislostí mezi spirituálním prožíváním a osobnostními charakteristikami se v Čechách odrazilo ve vývoji speciálně českého dotazníku zkoumání spirituality. Je jím *Pražský dotazník spirituality* autorů Říčan & Janošové (Říčan, 2007). Podnětem k jeho vytvoření byla snaha poznat, jak spirituálně žijí lidé, kteří náboženství buď nepoznali anebo ho opustili. Překlad Piedmontova dotazníku, který chtěli autoři původně použít, se neosvědčil, sekularizované mládeži v Čechách zněly položky cize. Kromě toho chtěli autoři do dotazníku vnést položky, obsahující i emoční aspekty spirituality, patos a metafory (Říčan, 2007). Ve studii zkoumající souvislosti spirituality měřené na této škále a osobnostních charakteristik v pětifaktorovém modelu, vyšli autoři z Piedmontova pojetí. Doplnili „spiritualitu“ jako šestý faktor osobnosti. Ze závěrů této studie vyplývá kromě souvislosti všech škál spirituality se šestým osobnostním faktorem také souvislost škály „Svědomitá starostlivost“ s *Neuroticismem* a „Sounáležitost“ s *Extraverzí* (Říčan & Janošová, 2010).

Dotazník ESI (Expression Spiritual Inventory) pro zkoumání multidimenzionálního pojetí spirituality byl dříve použit na Slovensku. Zkušební použití slovenského překladu ESI provedl Stráženeč na zkušebním vzorku 27 studentů psychologie. Porovnával výsledky s originálním výzkumem MacDonalda. Ve všech dimenzích skórovali slovenští respondenti v průměru výše než kanadští, kromě dimenze *Existenciální pohody*, kde byly výsledky téměř stejné. Rozdíly mezi muži a ženami shledány nebyly. Autor slovenského překladu však byl se závěry opatrný kvůli malému a velmi specifickému vzorku

respondentů. Dalším problémem by mohlo být i odlišné chápání pojmu spiritualita v obou kulturách (Stríženec, 2007). Podrobnější ověření slovenského překladu proběhlo mezi 159 studenty humanitních a technických vysokých škol. Studenti humanitních oborů dosahovali ve všech dimenzích vyšší průměrné skóry než technici (u dimenze *Existenciální pohoda* byly rozdíly nejmenší). Tyto průměry byly vždy vyšší, než výsledky, které uvádí MacDonald (in Stríženec, 2007). Nejvyšších hodnot dosahovali slovenští humanitní studenti u dimenze *Kognitivní orientace na spiritualitu*, slovenští studenti technických oborů a kanadští u dimenze *Existenciální pohoda*. Nejnižších hodnoty byly shodně u *Zkušenostně-fenomenologické dimenze*. Položky dimenze *Kognitivní orientace na spiritualitu* použila Hatoková (in Halama, Adamovová, Hatoková, & Stríženec, 2006) ke zkoumání vztahu s konceptem osobního Boha. Výsledky ukázaly, že *Kognitivní orientace na spiritualitu* se pojí s představou pozitivního a akceptujícího Boha. Adamovová & Stríženec (in Stríženec, 2007) také provedli výzkum vztahu spirituality dle ESI s osobnostními charakteristikami (dle „Big Five“). Prokázali souvislost *Kognitivní orientace na spiritualitu* s *Otevřeností* a *Přívětivostí*. Vyšší *Existenciální pohoda* je spojená s nízkým *Neuroticismem* a vyšší *Extraverzí* a *Svědomitostí*. *Zkušenostně – fenomenologická dimenze* souvisí s *Otevřeností*. Výsledky potvrdily některé souvislosti z výzkumu u MacDonalda (2000).

V České republice byl proveden výzkum spirituality za užití dotazníku ESI na vzorku 212 respondentů (128 žen a 84 mužů). Výsledek výzkumu ukázal, že použití tohoto dotazníku je v České republice velmi vhodné. Dotazník měří tradiční i netradiční formy spirituality. Na jedné straně odráží individualizovanou podobu spirituality v České republice. Na druhé straně se ukázalo, že přítomnost náboženského přesvědčení (označení se za věřícího) je jediným faktorem, který pozitivně koreluje se všemi dimenzemi spirituality. U jiných sledovaných proměnných věku, pohlaví a rodičovství se tento vliv neprojevil (Machů, 2015).

Výzkum vztahu spirituality a osobnostních rysů za použití dotazníku ESI nebyl v české populaci publikován nebyl. Byl ale proveden pro účely diplomových prací, z nichž nejrozsáhlejší výzkum na vzorku 300 respondentů (193 žen, 107 mužů) ve věku 18 - 83 let je popsán v disertační práci Machů (2016). Statisticky nejvýznamnějšími souvislostmi spirituality a osobnostními rysy v jejím výzkumu byla pozitivní korelace osobnostního faktoru *Otevřenost* ke spirituálním dimenzím *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)*, *Zkušenostně – fenomenologická dimenze (EPD)* a *Víra v paranormální jevy (PAR)*. Další spirituální dimenze *Existenciální pohoda (EWB)* negativně korelovala s osobnostním

faktorem *Neuroticismus*, což byla zároveň nejsilnější prokázaná souvislost. Dimenze *EWB* dále korelovala pozitivně s faktorem *Svědomitost*.

Zpracování takového výzkumu je předmětem empirické části této diplomové práce.

II. Empirická část

7 Výzkumný problém a cíle výzkumu

Zájem o spiritualitu jako o konstrukt přístupný vědeckému zkoumání vzrostl strmě v posledních dvou desetiletích. V České republice to byla především sociologie, která se výzkumy na téma religiozita/spiritualita zabývala, psychologie ji začala následovat později. Ze sociologických výzkumů vyplývá, že česká společnost není tak ateistická, jak je popisována. Lidé, a to zejména ženy, však spíše než tradičním církvím tíhnou k neurčité spiritualitě, k magickým přesvědčením. Psychologických výzkumů na téma spiritualita je v České republice zatím velmi málo. Tato práce navazuje na výzkum v bakalářské práci. V něm jsme zkoumali vztah osobnostních charakteristik a spirituálního prožívání u žen středního věku. Výzkum ukázal důležitou souvislost mezi některými osobnostními charakteristikami a spirituálním prožíváním, stejně, jak to ukazovaly publikované výzkumy. Některé „typické“ souvislosti se však neprokázaly. Jak uvádíme v teoretické části, ukazuje se, že k podobným závěrům došly i výzkumy z oblasti spirituality a osobnosti prováděné mimo kontext amerického kontinentu a západní Evropy. V empirické části jsme se pokusili doplnit další díl do obrazu spirituálního prožívání lidí v České republice.

Výzkumným souborem byli čeští muži středního věku. V aktuálním výzkumu bylo použito stejné testové baterie dotazníků. Nově byl zařazen vlastní dotazník, který podrobněji zkoumal náboženskou příslušnost respondentů v dětství a v dospělosti.

Byly stanoveny tyto **výzkumné cíle**:

- Cílem výzkumu bylo hledání souvislosti mezi spirituálním prožíváním, úrovní sebehodnocení, a osobnostním typem u mužů středního věku.
- Dále jsme zjišťovali, jaká je spiritualita a religiozita u mužů, a porovnávali jsme ji s výzkumem mezi ženami.
- Zaměřili jsme se také na to, zda náboženská příslušnost rodin v dětství respondenta má vliv na jeho prožívání spirituality ve středním věku.
- Podobu religiozity/spirituality jsme zkoumali pomocí dotazníku Expressions of Spiritual Inventory (ESI). Vzhledem k tomu, že se jedná o nový český překlad, zabývali jsme se analýzou jeho vnitřní konzistence.

Výsledky výzkumu by mohly vést k většímu pochopení fungování a důležitosti spirituality v životě obyvatel českých zemí.

8 Hypotézy a výzkumné otázky

8.1 Vztah osobnostních charakteristik a spirituálního prožívání

V bakalářské práci (Janíková, 2014) jsme zjistili, že hlavní souvislosti mezi osobnostními typy a spirituálním prožíváním, které se opakovaly v řadě výzkumů, se nepodařilo prokázat. V této magisterské práci v teoretické části je naznačeno, že k podobným výsledkům došly i jiné výzkumy v jiných zemích mimo západní Evropu a USA a Kanadu. V této výzkumné části jsme se pokusili ověřit nejvýznamnější souvislosti, které z teoretické části vyplývají.

Hypotézy H1 – H3 hledají souvislost mezi osobnostními charakteristikami a dimenzemi spirituality u mužů.

H1: Dimenze Religiozita (REL) ve výběrovém souboru mužů statisticky významně pozitivně souvisí s osobnostním faktorem Svědomitost (S).

H2: Dimenze Religiozita (REL) ve výběrovém souboru mužů statisticky významně pozitivně koreluje s faktorem Přívětivost (P).

H3: U výběrového souboru mužů existuje statisticky významná pozitivní korelace mezi kognitivní orientací na spiritualitu (COS) a osobnostní dimenzí Otevřenost (O).

VO1: Jaké jsou další statisticky významné korelace mezi dimenzemi spirituality a osobnostními faktory u mužů?

Výzkumná otázka VO2 a hypotéza H4 se týkají porovnání zjištěných výsledků mezi muži a ženami. Dle převládajících zjištění by ženy měly být více religiozní ve všech dimenzích religiozity.

VO2: Existují statisticky významné rozdíly mezi spirituálními dimenzemi u mužů a žen?

H4: Muži dosahují oproti ženám v dimenzi Religiozita (REL) statisticky významně nižší skóre.

Hypotéza H5 se týká vztahu tradiční religiozity a víry v paranormální jevy. V teoretické části bylo naznačeno, že výzkumy předkládají nejednoznačné závěry. V České republice závěry výzkumů naznačují, že existuje spíše tendence ke spojení víry náboženské a

magické (Hamplová, 2011; Machů, 2016). U výzkumného souboru žen byla zjištěná pozitivní korelace, ale nebyla statisticky významná (Janíková, 2014).

H5: U výběrového souboru mužů Religiozita (REL) statisticky významně pozitivně koreluje s dimenzí Víra v paranormální jevy (PAR).

Hypotéza H6 se zabývá vlivem náboženské výchovy na religiozitu u mužů. V některých psychologických výzkumech je svědomitost u mužů významnějším prediktorem spirituality než náboženská příslušnost v mládí. V sociologických výzkumech v Čechách se ukázalo, že nejdůležitějším ukazatelem faktu, že jedinec je v dospělosti religiózní, je náboženská výchova v dětství.

H6: Respondenti s rozdílnou náboženskou příslušností rodiny v dětství (křesťanská příslušnost rodiny ano/ne) vykazují statisticky významný rozdíl v dimenzi Religiozita (REL).

8.2 Vztah prožívání spirituality, věku a pohlaví na sebehodnocení

Předpokládáme, že Česká republika je země zaměřená více na *Osobnostní růst (Agency)* než na *Socializaci (Communion)* (viz kap. 3.3). Potom by muži, lidé s nízkou religiozitou a mladší lidé měli být více sebevědomí. Tento předpoklad se pokusíme ověřit v hypotézách H7 – H9:

H7: Sebehodnocení (ROS) negativně koreluje s dimenzí Religiozita (REL).

H8: Ženy vykazují nižší míru sebehodnocení (ROS) než muži.

H9: Vysoká míra sebehodnocení (ROS) negativně koreluje s věkem.

9 Metodologický rámec

9.1 Typ výzkumu

Pro tento výzkum spirituality a osobnosti byl zvolen kvantitativní typ výzkum. Výhodou je poměrně snadné získání značného objemu dat od většího počtu respondentů. Data mají numerický charakter a lze získat přesnější výsledky statistickým zpracováním. Daní za to je redukce zkoumaného problému, z mnohorozměrného problému se vybírá jen určitý konkrétní aspekt, který se potom podrobně zkoumá. Může docházet k vytržení z kontextu i přílišnému zjednodušení. Kvantitativní výzkum postupuje deduktivně, stanovují se hypotézy, které se ověřují (Ferjenčík, 2010). Designem výzkumu je deskripce zkoumaných jevů bez experimentálního zásahu (neexperimentální výzkumný plán). Použili jsme korelační studii a diferenční přehled. Korelační studie zjišťují těsnost vztahu mezi proměnnými, diferenční přehledy porovnávají vzájemně dva či více vzorků vzhledem k proměnným (Ferjenčík, 2010).

9.2 Metody získávání dat

K získání potřebných dat v online výzkumu jsme se dotazovali na věk, vytvořili jsme dotazy ke zjištění náboženské afiliace a dále byly použity tři dotazníky: NEO-pětifaktorový osobnostní inventář (NEO-FFI), dotazník vyjadřování spirituality (ESI) MacDonalda a Rosenbergova škála sebehodnocení (Self-Esteem Scale, SES).

9.2.1 Demografické údaje a zjišťování náboženské afiliace

Respondenti byli na začátku dopisem seznámeni s tématem i účelem výzkumu a byli požádáni o vyplnění dalších údajů a dotazníků. Byli také ujištěni o anonymitě získaných údajů.

Následně byli požádáni o vyplnění informace, zda jde o ženu/ muže a údaje o věku.

Poté byli dotázáni na náboženskou příslušnost rodiny respondenta v jeho dětství a její frekvenci účasti na bohoslužbách.

Na otázku „...*když jsem byl dítě, tak se naše rodina hlásila k následující církvi:*“ bylo na výběr z šesti možností: římsko-katolické, československé husitské, československé evangelické, jiné křesťanské církvi, k žádné církvi, k jinému náboženskému proudu. U poslední odpovědi měli respondenti možnost doplnit písemně, o jaký náboženský proud šlo.

Při zjišťování frekvence účasti vybírali respondenti ze čtyř odpovědí: pravidelně, několikrát do roka, výjimečně a nikdy.

Podobně následoval dotaz na náboženskou příslušnost respondenta v současnosti a na frekvenci jeho účasti na bohoslužbách. Nabídka v odpovědích byla stejná jako v předchozích otázkách.

9.2.2 Osobnostní dotazník NEO-FFI

Byl použit český překlad Hřebíčkové, Urbánka (2001) NEO pětifaktorového osobnostního inventáře, který měří pět obecných dimenzí osobnosti. Obsahuje šedesát položek ve formě výpovědí o sobě (pro každou dimenzi dvanáct). Respondent určuje míru souhlasu s výpovědí označením odpovědi na pětibodové Likertově škále: 0 *vůbec nevystihuje*, 1 *spíše nevystihuje*, 2 *neutrální*, 3 *spíše vystihuje*, 4 *úplně vystihuje*. V položkách formulovaných přímo je hodnota zatržené odpovědi přímo shodná s počtem bodů, tedy za odpověď *úplně vystihuje* se započítají čtyři body. Dvacet sedm položek je formulováno reverzně (po čtyřech pro dimenzi *Neuroticismus (N)*, *Extraverze (E)*, *Svědomitost (S)*, sedm pro dimenzi *Otevřenost (O)* a osm pro *Přívětivost (P)*). U takových položek je hodnota započítávaných bodů opačná, tedy 0 pro odpověď *úplně vystihuje*. V každé dimenzi je možno dosáhnout celkového skóru 0 až 48.

9.2.3 Škála projevů spirituality - Expressions of Spiritual Inventory (ESI)

Dotazník je určen k měření různých projevů spirituality dle multidimenzionálního pojetí spirituality. Dimenzí spirituality je pět a byly popsány v teoretické části (kap. 1.7). V tomto výzkumu jsme použili zkrácenou 32 položkovou verzi, v novém českém překladu (autorkou překladu je Olga Pechová). Třicet otázek vystihuje pět dimenzí spirituality: *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)*, *Zkušenostně-fenomenologická dimenze (EPD)*, *Existenciální pohoda (EWB)*, *Paranormální přesvědčení (PAR)* a *Religiozita (REL)*. Poslední dvě položky validity nejsou započítávány do skóru. U každé otázky mají respondenti na výběr z pěti odpovědí (Likertovy škály), kterými vyjádří, do jaké míry s tvrzením souhlasí či nesouhlasí. Každá z odpovědí má přidělenou hodnotu 0-4. U otázek formulovaných přímo zastupuje 0 odpověď *rozhodně nesouhlasím*, 1 odpověď *nesouhlasím*, 2 odpověď *ani nesouhlasím ani souhlasím*, 3 odpověď *souhlasím*, 4 odpověď *rozhodně souhlasím*. Všechna tvrzení, která se vztahují k dimenzi *Existenciální pohoda* a jedno k dimenzi *Paranormální přesvědčení*, jsou formulována reverzně a mají opačné hodnocení. Podle odpovědí respondentů se pro každou dimenzi sečte celkové skóre, které může nabývat hodnot v rozmezí 0 až 24.

9.2.4 Rosenbergova škála sebehodnocení (ROS)

Rosenbergova škála sebehodnocení zjišťuje úroveň globálního vztahu k sobě. Sebehodnocení je pojato jako jednodimenzionální konstrukt (Blatný et al., 2010). Škála sestává z deseti položek, pět je formulováno pozitivně a pět negativně. Míra souhlasu s jednotlivými položkami je vyjádřena na čtyřbodové škále: 1 *zcela nesouhlasím*, 2 *spíše nesouhlasím*, 3 *spíše souhlasím*, 4 *zcela souhlasím*. Celkové skóre může nabývat hodnot od 10 do 40. Průměr škály je 25 bodů. Vyšší skóre znamená vyšší sebehodnocení.

9.3 Metody zpracování a analýzy dat

Nejdříve byla provedena *analýza vnitřní konzistence položek* v dotazníku ESI, byla vypočítána pomocí koeficientu Cronbachovo alfa. Pro prozkoumání vztahů mezi jednotlivými proměnnými a pro statistické zpracování dat byly nejdříve použita popisná statistika. Pro popis souborů byly použity četnosti, výběrové parametry (aritmetický průměr, směrodatná odchylka). V dalším kroku byla ověřena normalita rozložení proměnných. Proměnné získané pomocí dotazníku ESI a Rosenbergovou škálou sebehodnocení neměly normální rozložení, proto byla použita neparametrická statistika. Pro testování rozdílů jsme použili *Mann-Whitneyův U-test* pro dva nezávislé výběry. Je jedním z nejsilnějších neparametrických testů. Vychází z pořadových hodnot a testuje, zda jejich rozdíl je statisticky významný (Reiterová, 2008).

Pro více než dva nezávislé výběry byl použit *Kruskal-Wallisův H-test*. Je to neparametrická varianta analýzy rozptylu. Tento test porovnává homogenitu rozdělení vyšetřovaného znaku v několika populacích, z nichž jsou k dispozici nezávislé náhodné výběry (Reiterová, 2008).

Pro porovnání výběrového souboru s daty stanovenými normou jsme použili *t-test rozdílu výběrového průměru a známého průměru základního souboru*. Tento test mohl být použit pro data z dotazníku NEO-FFI, která byla ověřena na normalitu rozložení a měla normální rozložení. V tomto testu se porovnávají rozdíly mezi výběrovým průměrem a průměrem základního souboru (Reiterová, 2004).

Pro korelační analýzu jsme použili pro hledání souvislostí mezi proměnnými. Korelace byly vyjádřeny pomocí *Spearmanova korelačního součinitele R*. Tento určuje stupeň souvislosti mezi pořadími dvou proměnných a nabývá hodnot $\langle -1; +1 \rangle$. Žádný vztah znamená 0, úplná pozitivní závislost je označena 1, úplná negativní závislost -1 (Reiterová, 2004).

Zpracování dat bylo provedeno v programu Microsoft Office Excel 2007 a v programu Statistica 12 firmy StatSoft.

9.3.1 Používané názvy statistických funkcí

N	Počet případů
Min	Minimální hodnota znaku
Max	Maximální hodnota znaku
X'	Průměrná hodnota znaku
SD	Směrodatná odchylka

9.4 Výběr souboru a sběr dat

Oslovili jsme muže středního věku, a to s věkovým omezením. Dolní hranicí byl věk 30 let a horní 60 let. Zkoumanou populací byli tedy čeští muži mezi 30 - 60 lety. Předpokládali jsme menší ochotu mužů ke spolupráci. Přistoupili jsme k formě, o níž jsme se domnívali, že muže bude více bavit, a tedy více motivovat ke spolupráci. Využili jsme možností poskytované na webové stránce Survio.cz. Po otevření odkazu na tento konkrétní výzkum byli respondenti seznámeni úvodním dopisem s obsahem výzkumu. Kromě vyplnění standardizovaných dotazníků a dotazníku ESI byli požádáni o uvedení věku, a dále o informace, které by měly pomoci najít odpověď, zda je nebo není souvislost mezi spirituálním prožíváním v dospělosti a v dětství. Šlo o zjištění náboženské afiliace v dětství a v dospělosti.

Metodou výběru byla kombinace příležitostného výběru a lavinového výběru (metody sněhové koule). Příležitostný výběr spočívá v oslovení nejdostupnějších členů populace. Metoda sněhové koule připomíná nabalování sněhu na sněhovou kouli, která postupně narůstá do potřebné velikosti. Používá se při snaze oslovit málo dostupnou populaci. Badatel se snaží navázat kontakt s několika členy těchto populací, kteří posléze zprostředkují účast dalších členů. V obou případech nejde o náhodný výběr (Ferjenčík, 2010).

Internetový odkaz na tento online výzkum jsem rozeslala emailem svým známým. Jednak mužům, ale také ženám, které dále požádaly své partnery a známé. Odkaz jsem také umístila na Facebook na svou stránku. Moji přátelé na Facebooku, kteří odkaz dále sdíleli, umožnili rozšíření odkazu k dalším lidem. Toto je třeba obzvláště mít na paměti při interpretaci dat, zkoumaný vzorek není reprezentativní a nejedná se o náhodný výběr. Sběr dat proběhl od dubna do září 2015.

Výsledný výzkumný vzorek byl vybrán vyloučením údajů od žen, a dále od těch mužů, kteří uvedli věk mimo limitující hranice. Výhodou on-line dotazníkového šetření bylo, že program „nutil“ k vyplnění všech položek, takže drtivá většina zaznamenaných odpovědí přišla kompletně vyplněné.

9.5 Popis souboru

Od účastníků výzkumu jsem získala celkem 125 odpovědí. Z toho jsem vyloučila 8 odpovědí, které omylem vyplnily ženy, 1 odpověď z důvodů neúplného vyplnění. Výzkum byl určen pro muže ve věkovém rozmezí 30 až 60 let. Toto kritérium nesplnilo 5 dalších odpovědí (2 z důvodů nižšího a 3 vyššího věku), které byly také z výzkumu vyloučeny. Celkový počet odpovědí zařazených do výzkumu je 111. Věkové rozmezí je 30-60 let, věkový průměr má hodnotu 40,82 (SD=7,86).

V následujících tabulkách je popsán výzkumný soubor mužů z hlediska jejich náboženské příslušnosti a frekvence účasti na bohoslužbách v dětství respondenta a v současnosti.

Tab. 1: Četnost účasti rodiny na bohoslužbách v dětství respondenta dle náboženské příslušnosti rodiny v dětství

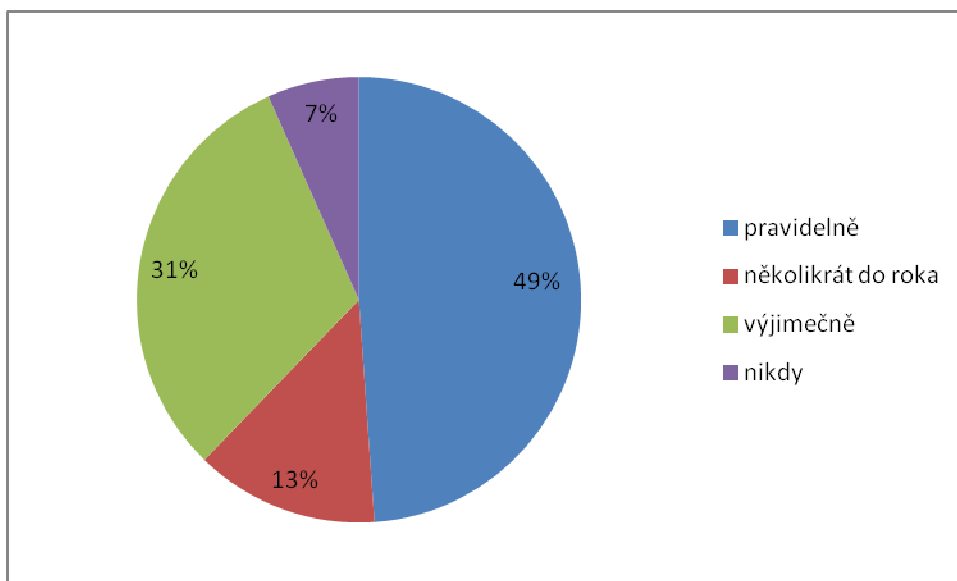
	Četnost účasti rodiny v dětství na bohoslužbách				
	P	NR	V	N	Celkem
Náboženská příslušnost rodiny v dětství:					
římsko-katolická církev	22	6	14	3	45
československá husitská církev	0	1	1	0	2
jiná křesťanská církev	3	1	0	0	4
žádná církev	0	0	10	49	59
jiný náboženský proud	0	0	0	1	1
Celkem	25	8	25	53	111

Použité zkratky:

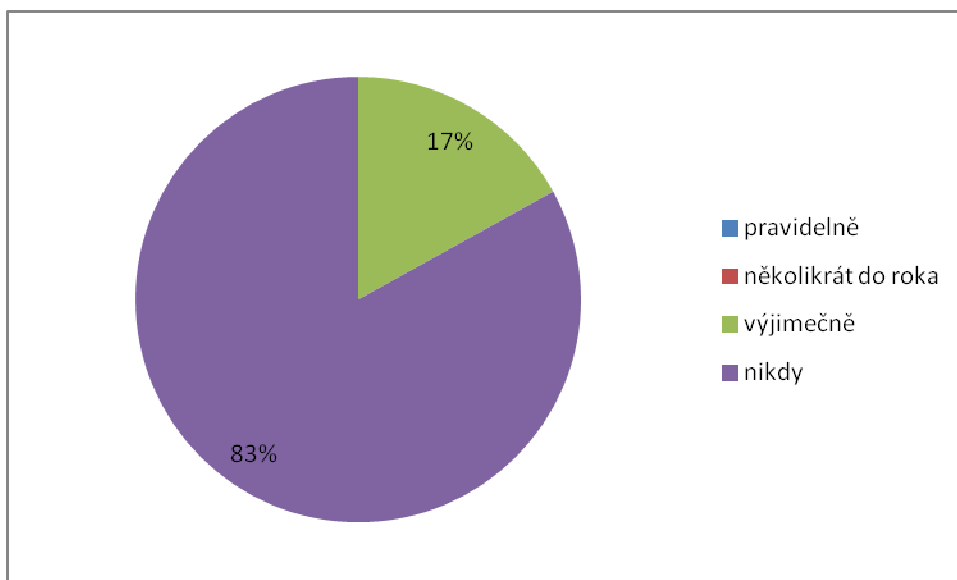
P=pravidelně, NR=několikrát do roka, V=výjimečně, N=nikdy

Původně byly pod odpovědí „jiný náboženský proud“ slovně doplněny dvě odpovědi. Jedna z nich zněla „otec k římsko-katolické, matka k československé evangelické“. Tuto odpověď jsem po uvážení přesunula mezi odpovědi „jiná křesťanská církev“.

Graf 1: Frekvence účasti *řmsko-katolické* rodiny na bohoslužbách v dětství respondenta

Graf 2: Frekvence účasti rodiny s *žádnou* náboženskou příslušností na bohoslužbách v dětství respondenta

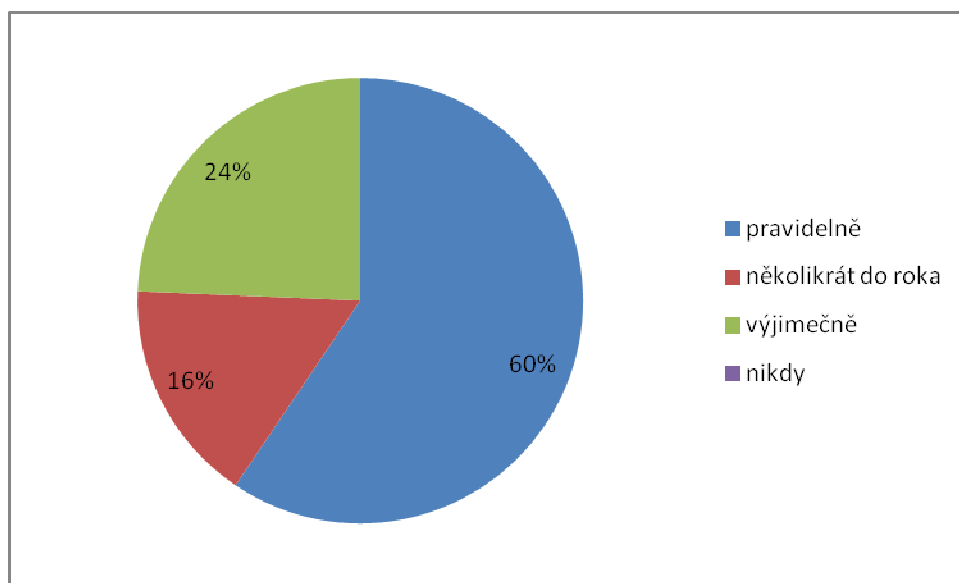
Tab. 2: Četnost účasti respondenta na bohoslužbách dle jeho náboženské příslušnosti

	Četnost účasti na bohoslužbách v současnosti				
	P	NR	V	N	Celkem
Náboženská příslušnost v současnosti:					
římsko-katolická církev	22	6	9	0	37
československá husitská církev	0	0	0	1	1
českobratrská evangelická církev	1	0	0	0	1
jiná křesťanská církev	2	1	0	0	3
žádná církev	1	0	25	32	58
jiný náboženský proud	3	1	3	4	11
Celkem	29	8	37	37	111

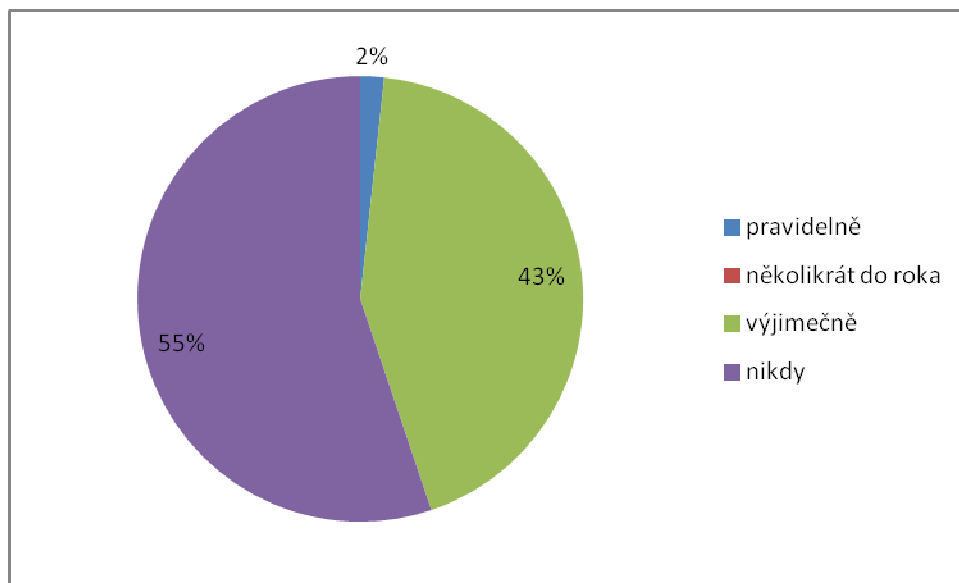
Použité zkratky:

P=pravidelně, NR=několikrát do roka, V=výjimečně, N=nikdy

Graf 3: Frekvence účasti respondenta na bohoslužbách s římsko-katolickou náboženskou příslušností

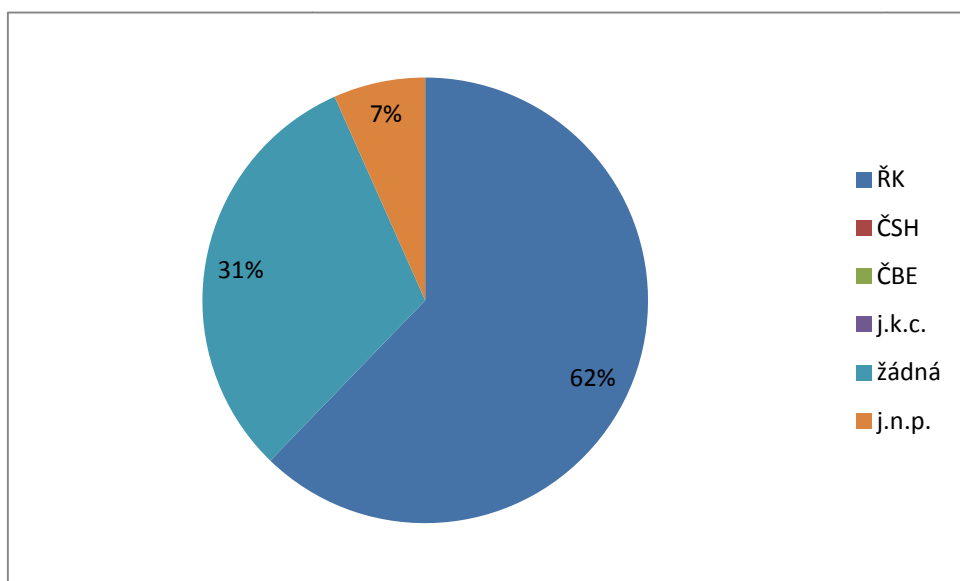
Graf 4: Frekvence účasti respondenta na bohoslužbách s **žádnou** náboženskou příslušností

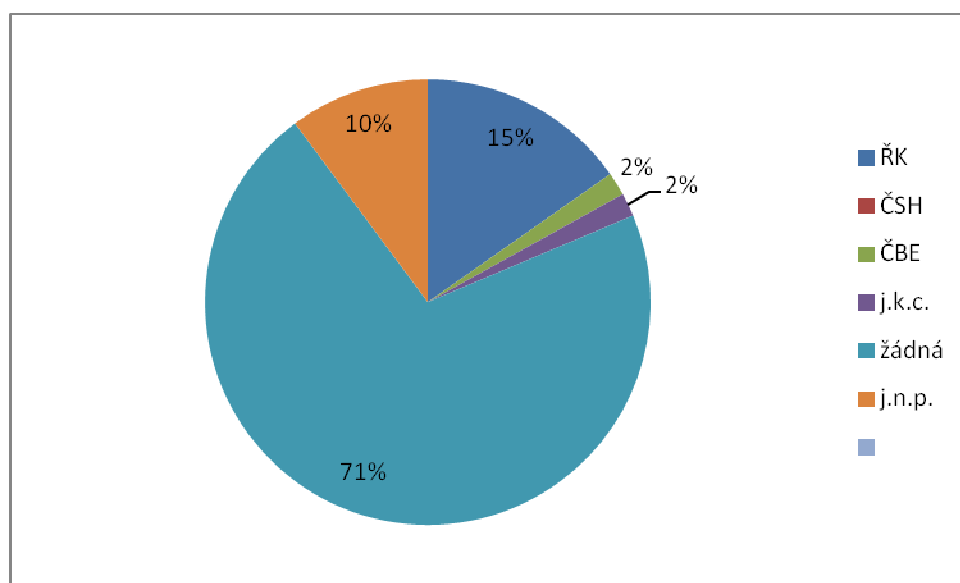
Tab. 3: Náboženská příslušnost respondenta v současnosti dle náboženské příslušnosti rodiny v jeho dětství

	Náboženská příslušnost v dospělosti:						Celkem
	ŘK	ČSH	ČBE	j.k.c.	žádná	j.n.p.	
Náboženská příslušnost v dětství:							
římsko-katolická (ŘK)	28	0	0	0	14	3	45
československá husitská (ČSH)	0	1	0	0	1	0	2
českobratrská evangelická (ČBE)	0	0	0	0	0	0	0
jiná křesťanská církev (j.k.c.)	0	0	0	2	1	1	4
žádná církev	9	0	1	1	42	6	59
jiný náboženský proud (j.n.p.)	0	0	0	0	0	1	1
Celkem	37	1	1	3	58	11	111

Graf 5: Náboženská příslušnost v současnosti respondentů z římsko-katolické rodiny

Graf 6: Náboženská příslušnost v současnosti respondentů z rodiny s žádnou náboženskou příslušností

Použité zkratky:

ŘK= římsko-katolická církev, ČSH= československá husitská církev, ČBE= českobratrská církev evangelická, j.k.= jiná křesťanská církev, j.n.p.= jiný náboženský proud

Jedním z našich záměrů bylo zmapovat, jak náboženská příslušnost v dětství ovlivnila podobu religiozity v dospělosti. Z výše uvedených přehledů je patrné, že náboženská příslušnost rodiny v dětství respondenta se převážně rozdělila mezi příslušnost k římsko-katolické církvi na jedné straně anebo k žádné církvi na straně druhé. V jiných kategoriích je velmi málo respondentů. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli pro účely statistiky, která se

zabývala náboženskou příslušností v dětství, sloučit resp. vyřadit odpovědi. Odpovědi „římsko-katolická církev“, „československá husitská církev“ a jiné „křesťanské církve“ jsme zařadili pod jednu kategorii „náboženská příslušnost-ano“, odpovědi „žádná církev“ pod „náboženská příslušnost – ne“ a vyřadili jsme odpovědi „jiná náboženská hnutí“.

Pro statistické zpracování dat zabývajících se náboženskou příslušností v dospělosti jsme data pod proměnnou „československá husitská“, „českobratrská evangelická“ a „jiná křesťanská církev“ sloučili do jedné kategorie „jiná křesťanská církev“.

9.6 Etické aspekty výzkumu

V provedeném výzkumu nebyly významné etické problémy. Účast byla dobrovolná a anonymní, s účelem výzkumu byly respondenti seznámeni v úvodním dopise, který předcházel vlastnímu vyplňování baterie dotazníků na internetu. Respondent mohl kdykoliv v průběhu vyplňování dotazů nebo dotazníků svou účast bez udání důvodu ukončit. Sběr dat na internetu byl anonymní, získané výsledky se týkaly pouze samotného výzkumu, neposkytovaly žádné další identifikační údaje. K takovému typu výzkumu není třeba písemný souhlas respondentů.

10 Výsledky výzkumu

V této kapitole jsou shrnuty výsledky tohoto výzkumu, provedeného mezi českými muži středního věku. Nejdříve je vyhodnocena analýza vnitřní konzistence položek dotazníku ESI, dále jsou shrnuta deskriptivní vyhodnocení jednotlivých dotazníků. Další podkapitoly se věnují hledání souvislostí mezi proměnnými. Jsou také provedena některá statistická srovnání s výzkumem provedeným v rámci bakalářské práce (Janíková, 2014), který byl proveden mezi českými ženami, a s výsledky originálního výzkumu MacDonalda (2000).

10.1 Vyhodnocení dotazníku ESI

10.1.1 Dotazník ESI – reliabilita subškál

Před ověřováním hypotéz jsme ověřili psychometrické charakteristiky dotazníku ESI, konkrétně analýzu jeho vnitřní reliability. Pro stanovení byl použit výpočet koeficientu Cronbachovo alfa. Hodnota koeficientu Cronbachovo alfa by měla být vyšší než 0,7. Hodnota v rozmezí 0,6 - 0,7 je považována za sníženou, ale stále použitelnou. MacDonald i Stríženec udávají vysokou spolehlivost dotazníku, my jsme vnitřní konzistenci českého překladu testovali v bakalářské práci (Janíková, 2014), kde byla zjištěná vnitřní konzistence vysoká.

Tab. 4: Vnitřní konzistence jednotlivých škál českého překladu ESI s 30 položkami

Dimenze :	α	N
COS	0,94	111
EPD	0,91	111
EWB	0,84	111
PAR	0,82	111
REL	0,90	111

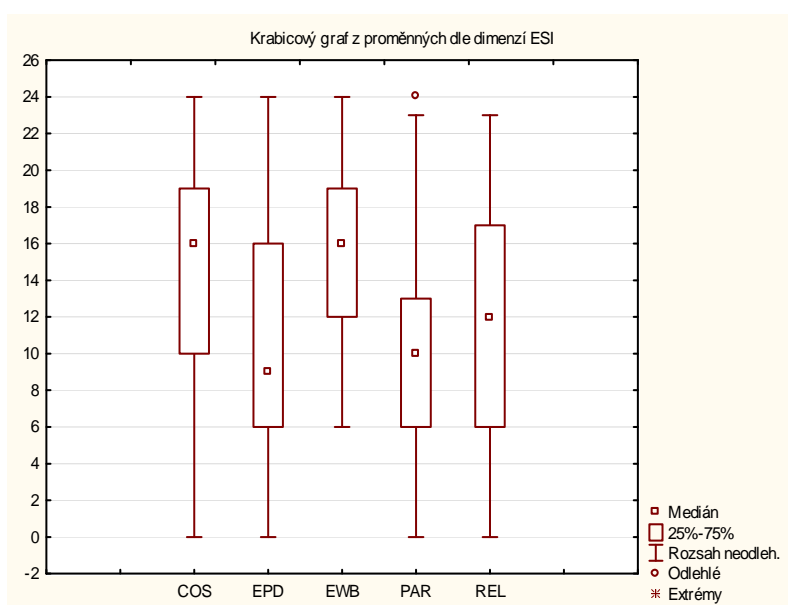
Všechny dimenze mají vysokou vnitřní konzistenci (vyšší než 0,7). Dotazník mohl být bez problémů použit.

10.1.2 Dotazník ESI – popisná statistika

Tab. 5: Skóry jednotlivých škál ESI

Popisná statistika Dimenze dle ESI					
Dimenze :	N	X'	Min	Max	SD
COS	111	14,09	0	24	6,50
EPD	111	10,45	0	24	6,52
EWB	111	15,86	6	24	4,39
PAR	111	9,76	0	24	5,33
REL	111	11,66	0	23	6,86

Graf. 7: Skóry jednotlivých škál ESI

Tyto výsledky jsme porovnali s výsledky publikovaných výzkumů MacDonalda a Strážence (in Strážence, 2007) a s hodnotami z našeho výzkumu mezi ženami středního věku v České republice (Janíková, 2014). Hodnoty jsou seřazeny v tab. 4:

Tab. 6: Porovnání výsledků s výsledky předchozích výzkumů

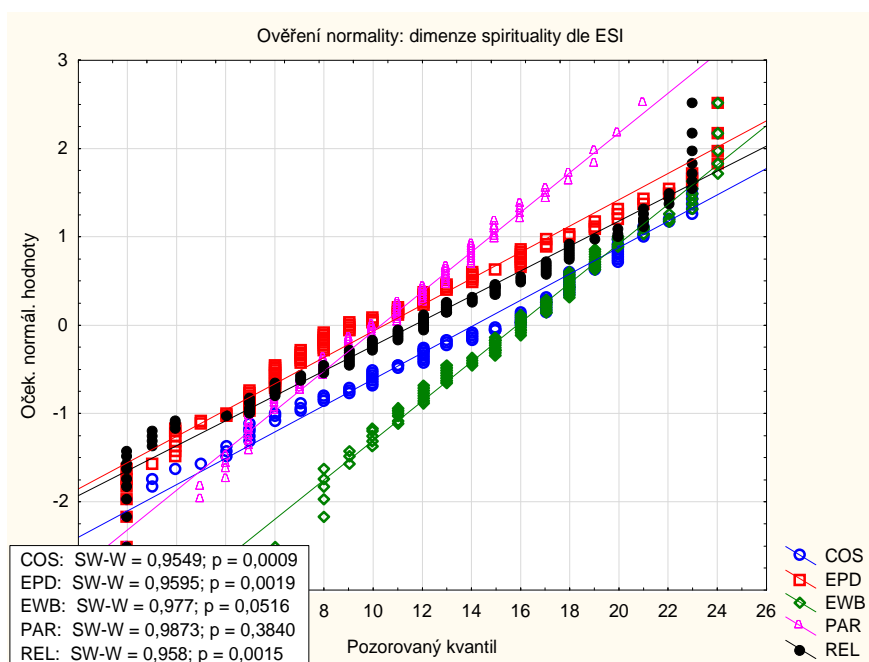
Dimenze :	MacDonald		Strážence		Naše výsledky			
	X'	SD	X'	SD	Ženy (2014)		Muži(2016)	
					X'	SD	X'	SD
COS	14,39	4,96	21,35	5,74	16,00	5,78	14,09	6,50
EPD	9,89	4,75	17,70	5,48	12,05	6,15	10,45	6,52
EWB	14,94	4,52	20,37	3,40	16,02	3,66	15,86	4,39
PAR	12,47	5,14	18,18	4,28	12,32	4,81	9,76	5,33
REL	13,61	5,81	21,05	5,83	13,97	6,16	11,66	6,86

Pohledem do tabulky můžeme vidět, že průměrné hodnoty dimenzí spirituálního prožívání se nejvíce podobají výsledkům originálního výzkumu mezi kanadskými studenty. Ve škálách *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)* a *Zkušenostně-fenomenologické dimenzi (EPD)* se hodnoty liší jen nepatrně, v dimenzi *Existenciální pohoda (EWB)* dosáhli muži mírně vyšších průměrných výsledků, hodnoty ve škálách *víra v Paranormální jevy (PAR)* a *Religiozita (REL)* jsou nižší, než uvádí MacDonald. Ve srovnání s českými ženami dosáhli muži nižších průměrných hodnot ve všech škálách.

10.1.3 Dotazník ESI – ověření normality

Pro správné určení použití parametrických či neparametrických metod jsme ověřili, zda výsledky mají normální rozložení. Pro ověření normality jsme použili histogramy sledovaných proměnných, kvantilový graf a Shapirův-Wilkův test. Pokud jsou hodnoty $p > 0,05$, jde o normální rozložení. Pro přehlednost uvádíme pouze kvantilový test se všemi hodnotami S-W testu v jednom obrázku:

Graf. 8: Shapirův-Wilkův test ověření normálního rozložení dat dotazníku ESI

Z výše uvedených hodnot vyplývá, že normální rozložení měly pouze hodnoty dimenze PAR. Ostatní dimenze normální rozložení neměly, nebyly splněny podmínky pro použití parametrických metod, proto jsme použili neparametrické statistické metody.

10.1.4 Dotazník ESI – stanovení rozdílu mezi spiritualitou žen a mužů

Rozdíly ve spirituálním prožívání v jednotlivých dimenzích dle dotazníku ESI ukazuje následující tabulka:

Tab. 7: Mann-Whitneyův U test pro subškály dotazníku ESI dle pohlaví

Mann-Whitneyův U test dle proměnné Pohlaví							
Proměnná	N ženy	N muži	Součet pořadí		U	Z	p
			ženy	muži			
COS	156	111	22345,00	13433,00	7217,00	-2,32*	0,0205
EPD	155	111	21948,00	13563,00	7347,00	-2,03*	0,0424
EWB	154	111	20791,50	14453,50	8237,50	-0,50	0,6151
PAR	155	111	23162,00	12349,00	6133,00	-3,99***	0,0001
REL	155	111	22342,50	13168,50	6952,50	-2,67**	0,0077

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Byly nalezeny signifikantní rozdíly ve všech sledovaných projevech spirituálního prožívání, tj. dimenzích spirituality, s jedinou výjimkou, a to s prožíváním *Existenciální pohody*. V této oblasti není mezi českými muži a ženami statisticky významný rozdíl.

10.1.5 Dotazník ESI – vliv náboženské příslušnosti v dětství na spiritualitu

Výsledky získané v dotazníku ESI jsme porovnali subškály dotazníku ESI dle proměnné „náboženská příslušnost v dětství“, která je nominální proměnnou se dvěma kategoriemi: „náboženská příslušnost k církvi- ano“ a „náboženská příslušnost k církvi- ne“ (viz kap. 9.5).

Tab. 8: Mann-Whitneyův U test pro subškály dotazníku ESI dle proměnné „náboženská příslušnost v dětství“

Mann-Whitneyův U test dle proměnné NP Dětství							
Proměnná	NP ano	NP ne	Součet pořadí		U	Z	p
			NP ano	NP ne			
COS	51	59	3297,50	2807,50	1037,50	2,80**	0,0052**
EPD	51	59	2660,50	3444,50	1334,50	-1,02	0,3096
EWB	51	59	2515,00	3590,00	1189,00	-1,89	0,0590
PAR	51	59	2878,00	3227,00	1457,00	0,28	0,7782
REL	51	59	3495,00	2610,00	840,00	3,98***	0,0001***

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

ŘK= římsko-katolická církev

Z výsledků je patrné, že náboženská příslušnost v dětství má významný vliv na dimenzi *Religiozita (REL)*. Tento staticky významný vliv je na hladině významnosti $\alpha=0,001$. Signifikantní vliv na hladině významnosti $\alpha=0,01$ se projevil také u dimenze *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)*.

V dalším kroku jsme vzali v úvahu pouze výsledky u těch respondentů, kteří se přihlásili k náboženské příslušnosti rodiny v jejich dětství (tedy pouze výsledky pod proměnnou

„náboženská příslušnost ano“ dle předchozího popisu. Porovnali jsme je mezi sebou podle kritéria, zda byla jako frekvence účasti uvedena hodnota „pravidelně“. Zde předpokládáme, že šlo o praktikující křesťanskou rodinu. Tuto kategorii proměnné jsme nazvali „Účast rodiny na bohoslužbách – ano“. Ostatní výsledky při uvádění frekvenci „výjimečně“, „nepravidelně“ nebo „nikdy“ jsme sdružili pod proměnnou „Účast rodiny na bohoslužbách – ne“.

Tab. 9: Mann-Whitneyův U test pro subškály dotazníku ESI dle proměnné „účast rodiny na bohoslužbách“

Mann-Whitneyův U test dle proměnné frekvence návštěv bohoslužeb							
Proměnná	ÚB Ano	ÚB ne	Součet pořadí		U	Z	p
			ÚB ano	ÚB ne			
COS	25	26	814,00	512,00	161,00	3,08**	0,0021**
EPD	25	26	608,00	718,00	283,00	0,78	0,4342
EWB	25	26	739,00	587,00	236,00	-1,67	0,0954
PAR	25	26	595,00	731,00	270,00	1,03	0,3045
REL	25	26	843,50	482,50	131,50	3,64***	0,0003***

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

ŘK= římsko-katolická církev

Z porovnání vyplývá, že u některých dimenzí spirituálního prožívání ve středním věku je rozdíl, zda se rodina respondenta v jeho dětství účastnila nebo neúčastnila bohoslužeb pravidelně. Tento rozdíl byl statisticky významný u dimenze *Religiozita (REL)* na hladině významnosti $\alpha=0,001$. Signifikantní vliv na hladině významnosti $\alpha=0,01$ se projevil také u dimenze *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)*.

Pro zajímavost bylo provedeno i porovnání dle proměnné „náboženská příslušnost v dospělosti“, kde jsme ponechali kategorie čtyři (viz kap. 9.5).

Tab. 10: Kruskal-Wallisův H test pro subškály dotazníku ESI dle proměnné „náboženská příslušnost v dospělosti“

Kruskal-Wallisův H test dle proměnné NPDosp							
Proměnná	N_žádná	N_ŘK	N_j.n.p.	N_j.k.c	H	p	
COS	58	37	11	5	38,99	0,0000***	
EPD	58	37	11	5	10,71*	0,0134*	
EWB	58	37	11	5	4,54	0,2082	
PAR	58	37	11	5	2,78	0,4270	
REL	58	37	11	6	60,37***	0,0000***	

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

ŘK= římsko-katolická církev, j.n.p.= jiný náboženský proud, j.k.c.= jiná křesťanská církev

Dle očekávání má aktuální náboženská příslušnost signifikantní vliv na *Religiozitu* a *Kognitivní orientaci na spiritualitu* (na hladině významnosti $\alpha=0,001$) a *Zkušenostně/fenomenologickou dimenzi* (na hladině významnosti $\alpha=0,05$). Náboženská příslušnost nemá žádný statisticky významný vliv na *Existenciální pohodu* a překvapivě ani na víru v *Paranormální jevy*.

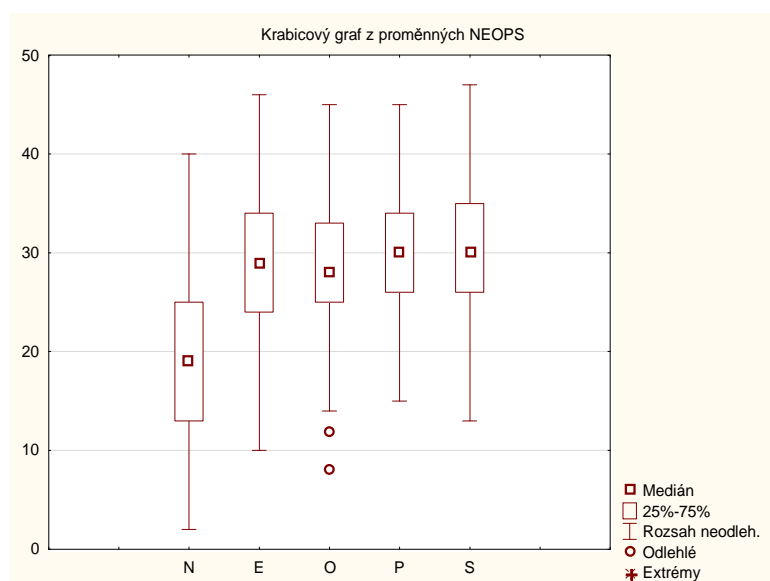
10.2 Pětifaktorový osobnostní dotazník NEO – FFI

10.2.1 Dotazník NEO – FFI – deskriptivní statistika

Tab. 11: Skóry jednotlivých škál NEOPS

Faktory :	Popisná statistika Faktory dle NEO-FFI				
	N	X'	Min	Max	SD
N	111	19,04	2	40	8,68
E	111	28,98	10	46	7,95
O	111	28,55	8	45	6,22
P	111	30,14	15	45	5,57
S	111	30,25	13	47	7,25

Graf 9: Skóry jednotlivých faktorů

Výsledky srovnáme s normou, tak jak je uvedena v manuálu pro vyhodnocování dotazníku NEO-FFI (Hřebíčková, 2001, str. 37). Norma uvádí průměrné skóry škál rozdělené dle pohlaví a věku. Zde jsou použity hodnoty pro populaci mužů 22 - 75 let.

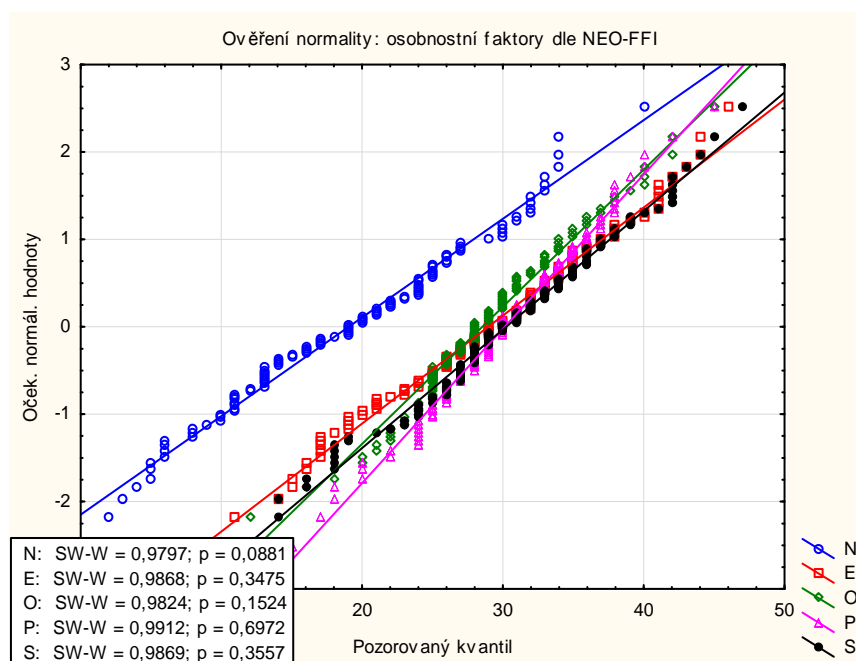
Tab. 12: Přehled průměrů škál dle normy pro české muže 22-75 let a průměrů škál v předkládaném výzkumu

Průměry škál u faktorů dle NEO-FFI		
Faktory :	muži v ČR normy pro 22-75 let	muži v ČR náš výzkum 30-60 let
N	19,68	19,04
E	32,20	28,98
O	28,44	28,55
P	31,80	30,14
S	30,68	30,25

Vzorek zkoumaných mužů má mírně vyšší průměrnou hodnotu v *Otevřenosti*, v ostatních škálách jsou dosažené hodnoty pod průměrem. Nejvyšší rozdíl je ve faktoru *Extraverze*, následovaná faktorem *Přívětivost*.

10.2.2 NEO-FFI – ověření normality

Graf. 10: Shapirův-Wilkův test ověření normálního rozložení dat dotazníku NEO-FFI

Všechny zkoumané faktory mají $p > 0,05$, mají tedy normální rozložení. Pro stanovení rozdílu mezi výběrovým průměrem a základní populací (dle norem) použijeme parametrické statistické metody.

10.2.3 NEO-FFI - porovnání se základní populací

Pro porovnání dat získaných z výzkumu s daty uváděnými v normě jsme využili Studentovy t-testy rozdílu výběrového průměru a známého průměru základního souboru.

Tab. 13: t-test rozdílu ve faktorech NEOPS mezi výběrovým souborem mužů a normou

t-test rozdílu výběrového souboru mužů a průměru zákl.souboru					
Proměnná	muži		norma	SV	p
	N	X'	X'		
N	111	19,04	19,68	110	0,4362
E	111	28,98	32,20	110	0,0000***
O	111	28,55	28,44	110	0,8532
P	111	30,14	31,80	110	0,0021**
S	111	30,25	30,68	110	0,5352

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Statistickým porovnáním jsme potvrdili, že signifikantní rozdíl mezi zkoumaným vzorkem mužů a základní populací (uvedené v normě) je ve faktorech *Extraverze* a *Přívětivost*, kde vykazují zkoumaní muži hodnoty pod průměrem. V ostatních faktorech není statisticky významný rozdíl.

10.3 Rosenbergova škála sebehodnocení (ROS) –deskriptivní statistika

10.3.1 ROS –deskriptivní statistika

V následující tabulce jsou uvedena statická data z našeho výzkumu mezi muži a pro porovnání i data z výzkumu mezi ženami (Janíková, 2014)

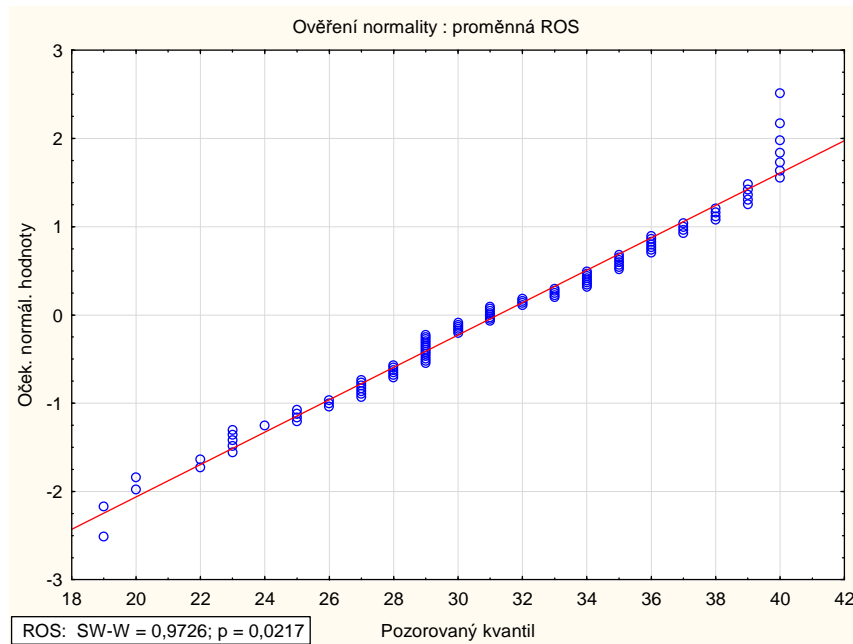
Tab. 14: Popisná statistika „Sebehodnocení“

Proměnná :	Popisná statistika Sebehodnocení				
	N	X'	Min	Max	SD
ROS -muži	111	31,23	19	40	5,32
ROS -ženy	156	31,21	18	40	4,55

Průměrná hodnota této škály je 25, vyšší hodnoty znamenají vyšší míru sebehodnocení. Hodnota 31,23, že míra sebehodnocení u našeho vzorku českých mužů je nad průměrem.

10.3.2 ROS – ověření normality

Graf. 11: Shapirův-Wilkův test ověření normálního rozložení dat Rosenbergovy škály sebehodnocení (muži)

Na ověření normality jsme použili Shapirův-Wilkův test. Neplatí, že $p > 0,05$, naměřené hodnoty nemají normální rozložení. Pro stanovení rozdílu mezi muži a ženami použijeme neparametrické statistické metody.

10.3.3 ROS – stanovení rozdílu mezi ženami a muži

Pro stanovení rozdílu byla použita neparametrická statistická metoda, konkrétně Mann-Whitneyův U test. Rozdíly v úrovni sebehodnocení mezi ženami a muži ukazuje následující tabulka

Tab. 15: Mann-Whitneyův U test pro Rosenbergovu škálu sebehodnocení dle proměnné „pohlaví“

Mann-Whitneyův U test dle proměnné Pohlaví							
Proměnná	N ženy	N muži	Součet pořadí		U	Z	p
			ženy	muži			
ROS	156	111	20506,50	14738,50	8522,00	-0,039	0,9689

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

V úrovni sebehodnocení nebyly nalezeny signifikantní rozdíly mezi zkoumanými českými ženami a muži. Pohledem do tabulky 12 lze dokonce konstatovat, že sebehodnocení mužů a žen se téměř neliší.

10.4 Korelační analýza

Vzájemné korelace byly stanoveny pomocí Spearmanovy korelace. Věk byl uvažován jako samostatná proměnná.

Tab. 16: Spearmanova korelace jednotlivých psychologických funkcí, věk jako samostatná proměnná

	Spearmanova korelace											
	Věk	ROS	N	E	O	P	S	COS	EPD	EWB	PAR	REL
Věk		-0,06	0,02	-0,09	-0,11	-0,22*	-0,04	0,00	-0,08	-0,12	-0,02	0,08
ROS	-0,06		-0,79***	0,62***	0,00	0,12	0,42***	-0,03	0,01	0,72***	-0,11	-0,02
N	0,02	-0,79***		-0,67***	-0,01	-0,21*	-0,45***	-0,04	-0,04	-0,83***	0,08	0,00
E	-0,09	0,62***	-0,67***		-0,06	0,20*	0,33***	0,00	0,03	0,66***	0,03	0,02
O	-0,11	0,00	-0,01	-0,06		0,13	-0,12	0,42***	0,59***	-0,05	0,42***	0,27**
P	-0,22*	0,12	-0,21*	0,20*	0,13		0,12	0,23*	0,17	0,18	0,09	0,23*
S	-0,04	0,42***	-0,45***	0,33***	-0,12	0,12		0,09	-0,10	0,38***	-0,12	0,06
COS	0,00	-0,03	-0,04	0,00	0,42***	0,23*	0,09		0,57***	-0,05	0,42***	0,85***
EPD	-0,08	0,01	-0,04	0,03	0,59***	0,17	-0,10	0,57***		-0,03	0,58***	0,43***
EWB	-0,12	0,72***	-0,83***	0,66***	-0,05	0,18	0,38***	-0,05	-0,03		-0,18	-0,12
PAR	-0,12	-0,11	0,06	0,06	0,32***	0,09	-0,12	0,40***	0,58***	-0,18		0,32***
REL	0,08	-0,02	0,00	0,02	0,27**	0,23*	0,06	0,85***	0,43***	-0,12	0,36***	

signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Pro přehlednost uvádíme dále dílčí korelace, pro konkrétní zkoumané souvislosti. V následující tabulce se zaměříme na korelace mezi jednotlivými spirituálními dimenzemi

10.4.1 Vztahy mezi jednotlivými subškálami dotazníku ESI

Tab. 17: Spearmanova korelace subškál dotazníku ESI, srovnání s výsledky u žen Janíková (2016)

	Korelace ES1xESI muži					Korelace ES1xESI ženy					
	COS	EPD	EWB	PAR	REL	COS	EPD	EWB	PAR	REL	
COS		0,57***	-0,05	0,42***	0,85***	COS		0,62***	-0,04	0,43***	0,73***
EPD	0,57***		-0,03	0,58***	0,43***	EPD	0,62***		0,04	0,60***	0,40***
EWB	-0,05	-0,03		-0,18	-0,12	EWB	-0,04	0,04		-0,10	-0,03
PAR	0,40***	0,58***	-0,14		0,32***	PAR	0,43***	0,60***	-0,10		0,14
REL	0,85***	0,43***	-0,12	0,36***		REL	0,73***	0,41***	-0,03	0,14	

signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Z uvedené tabulky korelací subškál dotazníku spirituality vyplývá zjištění, že s výjimkou dimenze *Existenciální pohoda*, spolu ostatní zkoumané dimenze spirituality korelují na hladině významnosti $\alpha=0,001$. Nejvyšší korelace je mezi *Kognitivní orientací na spiritualitu (COS)* a *Religiozitou (REL)*. Dimenze *Existenciální pohoda* nesouvisí s žádnou jinou spirituální dimenzí. Srovnáním s výzkumem žen konstatujeme, že výsledky jsou velmi podobné, jediným rozdílem je, že u žen dimenze *Religiozita* nesouvisí nijak s dimenzí *víra v Paranormální jevy*.

10.4.2 Spiritualita a osobnostní typy

V této kapitole jsou popsány souvislosti mezi osobnostními faktory a jednotlivými dimenzemi spirituality. Porovnáme výsledky našich výzkumů pro muže a ženy v České republice. Pro názornost jsou uvedeny také výsledky uveřejněné v originálním výzkumu MacDonalda (2000).

Tab. 18: Korelace dimenzí ESI a NEO-FFI, srovnání s výsledky u žen (Janíková, 2014)

	ESI x NEO- FFI muži					ESI x NEO- FFI ženy				
	COS	EPD	EWB	PAR	REL	COS	EPD	EWB	PAR	REL
N	-0,04	-0,04	-0,83***	0,06	0,00	-0,03	-0,04	-0,70***	0,04	0,04
E	0,00	0,03	0,66***	0,06	0,02	0,06	0,09	0,36***	0,12	0,02
O	0,42***	0,59***	-0,05	0,32***	0,27**	0,36***	0,47***	0,03	0,46***	0,06
P	0,23*	0,17	0,18	0,09	0,23*	0,15	-0,03	0,22**	-0,17*	0,14
S	0,09	-0,10	0,38***	-0,03	0,06	-0,03	-0,05	0,24**	-0,06	-0,06

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Tab. 19: Korelace dimenzí ESI a NEO-PIR ve výzkumu MacDonalda (2010)

	ESI x NEO- PI-R				
	COS	EPD	EWB	PAR	REL
N	-0,06	-0,06	-0,66**	0,00	0,03
E	0,15**	0,14**	0,32**	0,08	0,15**
O	0,22**	0,33**	0,08	0,37**	0,00
P	0,30*	0,02	0,13**	0,09	0,25**
S	0,26**	0,10	0,33**	-0,03	0,21**

*signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Označení signifikance dle hladin významnosti a popis symbolů signifikance převzaty z MacDonald (2000)

Tento výsledek je v souladu s předchozím výzkumem u žen. Také osobnostní faktory *Extraverze* a *Svědomitost* korelují u mužů s *Existenciální pohodou*. Všechny tyto korelace jsou na hladině významnosti $\alpha=0,001$. Zde jsou již oproti ženám patrné rozdíly. U žen koreluje s *EWB* faktor *Extraverze*, *Svědomitost* a *Přívětivost*, hodnoty korelačního součinitele jsou nižší. Podobně vycházejí vztahy osobnostní dimenze *Otevřenost*. V našem výzkumu u mužů jsou statisticky velmi významné korelace k dimenzím *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)*, *Zkušenostně/fenomenologickou dimenzí (EPD)*, a vírou v *Paranormální jevy (PAR)* a překvapivě také s *Religiozitou*. Tato souvislost u žen neplatí. *Extraverze* je ve výzkumu u žen i mužů spjatá pouze s *Existenciální pohodou*.

Zaměřili jsme se na hledání souvislostí osobnostních faktorů *Přívětivost* a *Svědomitost* ke spirituálním dimenzím. Tyto faktory byly v mnoha různých předchozích výzkumech spojené se spirituálními dimenzemi, tradičně i moderně pojaté religiozity. K nim bychom zde započítali dimenze *COS*, *EPD* a *REL*, (např. Saroglou (2000) nepovažuje dimenzi

EWB a *PAR* za projev spirituality a do svých metataanalýz je nezahrnul). V MacDonaldově výzkumu měly faktory *Přívětivost* a *Svědomitost* statisticky signifikantní souvislost $\alpha=0,001$ s dimenzemi *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)*, *Existenciální pohoda (EWB)* a *Religiozita (REL)*. V některých výzkumech se objevuje *Svědomitost* jako jediný osobnostní faktor, který může být spojen s mužskou religiozitou (Saroglou & Jaspard, 2000).

V tomto výzkumu u mužů má *Přívětivost* vztah s dimenzí *Kognitivní orientace na religiozitu (COS)* a *Religiozitu (REL)*. Tyto korelace jsou na hladině významnosti $\alpha=0,05$. *Svědomitost* koreluje pouze s *Existenciální pohodou (EWB)*, a to na hladině významnosti $\alpha=0,001$.

10.4.3 Osobnostní typy a věk

Tab. 20: Spearmanova korelace věku a faktorů NEO-FFI

	Korelace věk x NEO- FFI				
	N	E	O	P	S
věk	0,02	-0,09	-0,11	-0,22*	-0,04

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Pro zajímavost uvádíme jedinou nalezenou statisticky významnou souvislost s věkem.. U českých mužů středního věku s věkem koreluje negativně osobnostní faktor *Přívětivost*, a to na hladině $\alpha=0,05$.

10.4.4 Sebehodnocení a věk

Tab. 21: Spearmanova korelace ROS a proměnné „Věk“

	Korelace ROS x proměnná "Věk"
	Věk
ROS	-0,06

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Signifikantní souvislost úrovně *Sebehodnocení* s věkem nebyla prokázána.

10.4.5 Sebehodnocení a osobnostní typy

Tab. 22: Spearmanova korelace ROS a faktorů NEO-FFI

	Korelace ROS x NEO- FFI				
	N	E	O	P	S
ROS	-0,79***	0,62***	0,00	0,12	0,42***

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Nejsilnější signifikantní souvislost je mezi nízkým *Neuroticismem* (vysokou emocionální stabilitou) a vysokým *Sebehodnocením*. Dále byl prokázán statisticky významný vztah mezi vyšší *Extraverzí* a *Svědomitostí* a vyšším *Sebehodnocením*. Všechna tato zjištění byla na hladině významnosti $\alpha=0,001$.

10.4.6 Sebehodnocení a spiritualita

Tab. 23: Spearmanova korelace ROS a dimenzí ESI

	Korelace ROS x ESI				
	COS	EPD	EWB	PAR	REL
ROS	-0,03	0,01	0,72***	-0,11	-0,02

*signifikantní na hladině $\alpha=0,05$, **signifikantní na hladině $\alpha=0,01$, ***signifikantní na hladině $\alpha=0,001$

Jedinou zjištěnou signifikantní souvislostí byl očekávaný vztah mezi vysokým *Sebehodnocením* a vnímanou *Existenciální pohodou*. Pozitivní korelace byla prokázána na hladině významnosti $\alpha=0,001$.

11 Platnost hypotéz a odpovědi na výzkumné otázky

H1: Dimenze Religiozita (REL) ve výběrovém souboru mužů statisticky významně pozitivně souvisí s osobnostním faktorem Svědomitost (S).

Z výsledků Spearmanovy korelační analýzy vyplývá, že není žádná statisticky významná souvislost mezi dimenzí *Religiozita* a faktorem *Svědomitost*.

Hypotézu H1 zamítám.

H2: Dimenze Religiozita (REL) ve výběrovém souboru mužů statisticky významně pozitivně koreluje s faktorem Přívětivost (P).

Mezi dimenzí *REL* a faktorem *Přívětivost* existuje statisticky významná pozitivní korelace na hladině významnosti $\alpha=0,05$. Korelační koeficient vyčíslený Spearmanovou korelační analýzou má hodnotu $r=0,23$.

Hypotézu H2 přijímám.

H3: U výběrového souboru mužů existuje statisticky významná pozitivní korelace mezi kognitivní orientací na spiritualitu (COS) a osobnostní dimenzí Otevřenost (O).

Spearmanovou korelační analýzou byla mezi *Kognitivní orientací na spiritualitu (COS)* a osobnostní dimenzí *Otevřenost (O)* nalezena signifikantní pozitivní korelace na hladině významnosti $\alpha=0,001$, korelační koeficient dosáhl $r=0,42$.

Hypotézu H3 přijímám.

VO1: Jaké jsou další statisticky významné korelace mezi dimenzemi spirituality a osobnostními faktory u mužů?

Nejsilnější zjištěnou korelací je záporná korelace mezi mírou *Neuroticismu* a vnímanou *Existenciální pohodou*. Spirituální dimenze *Existenciální pohoda* navíc pozitivně koreluje s osobnostními faktory *Extraverze* a *Svědomitost*. Všechny tyto korelace jsou na hladině významnosti $\alpha=0,001$.

Osobnostní faktor *Otevřenost (O)* pozitivně souvisí s dimenzemi moderní spirituality, kromě *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)* také se *Zkušenostně/fenomenologickou dimenzí (EPD)*, dále s vírou v *Paranormální jevy* (všechny na hladině významnosti

$\alpha=0,001$). Na hladině významnosti $\alpha=0,01$ pozitivně koreluje i s tradiční *Religiozitou*. *Prívětivost* signifikantně pozitivně souvisí s *COS* ($\alpha=0,05$) a *REL* ($\alpha=0,01$).

Svědomitost souvisí pouze s *EWB*, pozitivní korelace je na hladině významnosti $\alpha=0,001$.

VO2: Existují statisticky významné rozdíly mezi spirituálními dimenzemi u mužů a žen?

Ženy dosahovaly vyšších průměrných hodnot ve všech subškálách dotazníku ESI. Statisticky nejvýznamnější rozdílem, na hladině významnosti $\alpha=0,001$, byl rozdíl v dimenzi víra v *Paranormální jevy*. Další signifikantní rozdíly byly v dimenzi *Religiozita* ($\alpha=0,01$). *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)* se *Zkušenostně/fenomenologickou dimenzí (EPD)* byly signifikantní na hladině významnosti $\alpha=0,05$. V dimenzi *Existenciální pohoda* nebyl signifikantní rozdíl.

H4: Muži dosahují oproti ženám v dimenzi Religiozita (REL) statisticky významně nižší skóre.

Mann-Whitneyho U-testem byl v dimenzi *Religiozita (REL)* prokázán staticky významný rozdíl mezi muži a ženami na hladině významnosti, ženy vykazovaly vyšší skóry [testové kritérium $U= 6952,5$, $z= -2,67$, $p<0,01$].

Hypotézu H4 přijímám.

H5: U výběrového souboru mužů Religiozita (REL) statisticky významně pozitivně koreluje s dimenzí Víra v paranormální jevy (PAR).

Mezi spirituálními dimenzemi *Religiozita (REL)* a víra v *Paranormální jevy (PAR)* byla zjištěna signifikantní pozitivní korelace na hladině významnosti $\alpha=0,001$ s korelačním součinitelem $r=0,32$.

Hypotézu H5 přijímám.

H6: Respondenti s rozdílnou náboženskou příslušností rodiny v dětství (křesťanská příslušnost rodiny ano/ne) vykazují statisticky významný rozdíl v dimenzi Religiozita (REL).

Mann-Whitneyho U-testem byl prokázán signifikantní rozdíl v dimenzi *Religiozita (REL)* mezi respondenty s náboženskou příslušností rodiny v dětství a bez náboženské příslušnosti [testové kritérium $U= 737$, $z= 3,87$, $p<0,001$].

Hypotézu H6 přijímám.

H7: Sebehodnocení (ROS) negativně koreluje s dimenzí Religiozita (REL).

Záporná korelace mezi *Sebehodnocením* a *Religiozitou*, která byla zaznamenána ve výsledcích výzkumu, není statisticky významná.

Hypotézu H7 zamítám.

H8: Ženy vykazují nižší míru sebehodnocení (ROS) než muži.

Ženy i muži měli průměrnou hodnotu *Sebehodnocení* téměř totožnou, Mann-Whitneyův U-test potvrdil, že rozdíl není statisticky významný.

Hypotézu H8 zamítám.

H9: Vysoká míra sebehodnocení (ROS) negativně koreluje s věkem.

Nebyla prokázána signifikantní korelace *sebehodnocení* s *věkem*.

Hypotézu H9 zamítám.

12 Diskuze

12.1 Výzkumný soubor a průběh výzkumu

V předcházejícím textu jsme prezentovali výsledky našeho výzkumu, který mapoval vztah mezi spirituálním prožíváním, osobnostními charakteristikami a sebehodnocením u českých mužů středního věku. Hledali jsme souvislost mezi spirituálním prožíváním a náboženskou příslušností a také porovnali některé výsledky z předchozího výzkumu na ženách středního věku. K uskutečnění výzkumu jsme využili kvantitativní přístup. Tento přístup se pro cíle výzkumu i z hlediska předpokládané velikosti výzkumného souboru jevil jako nejvhodnější. Hypotézy byly stanoveny na podkladě teoretického studia problematiky. Výzkum je navázal na výzkum popsany v bakalářské práci, tím byl dán i výběr zkoumané populace. Zkoumanou populací byli muži ve věku od 30 do 60 roků. Využili jsme možnost vytváření online dotazníkového šetření přes internet – survio.cz. Do statistické analýzy byl zahrnut vzorek 111 respondentů, od kterých jsme získali kompletní odpovědi. Věkový průměr byl 40,82 roků.

12.2 Použité metody

Respondenti byli nejdříve dotázáni na pohlaví (pro vyloučení odpovědí omylem vyplněných ženami), věk a náboženskou příslušnost v dětství a v dospělosti. Při zkoumání náboženské příslušnosti byl dán výběr z možností, byl ale také umožněn slovní popis vlastní religiozity. Dále se zjišťovala frekvence účasti na bohoslužbách. Dále respondenti vyplňovali tři standardizované dotazníky. Jejich výběr byl uskutečněn již v rámci bakalářské práce, a protože jedním z cílů výzkumu je porovnat výsledky, byl výběr těchto dotazníků ponechán.

K měření podoby spirituality byl vybrán Dotazník vyjadřování spirituality (ESI). Dotazník není v České republice tolik rozšířen, publikován byl výzkum Machů (2015), nicméně považujeme zde jeho užití za vhodné. Zatímco zájem o tradiční církve klesá, je velký zájem o „*alternativní religiozitu*“ (Hamplová, 2008, str. 705). Dotazník ESI spiritualitu pojímá jako konstrukt, který má více podob, tyto podoby se odráží v pěti dimenzích spirituality. Ty zachycují spiritualitu jako náboženskou i nenáboženskou zkušenost, včetně spirituálních a transpersonálních zážitků. Dávají spiritualitu do souvislosti s životní spokojeností a nevyhýbají se ani víře v paranormální jevy. Pro českou společnost, ve které se lidé hlásí méně k tradičním církvím a spíše si vytvářejí osobní spiritualitu, se jeví jako velmi vhodný.

K popisu osobnostních charakteristik jsme využili široce rozšířený dotazník NEO-FFI. Je hojně využíván ve výzkumech v zahraničí. V České republice je rozšířen díky Hřebíčkové (2011), jsou k dispozici normy pro českou populaci (Hřebíčková & Urbánek, 2001).

Pro zkoumání sebehodnocení byla vybrána Rosenbergova škála sebehodnocení. Celá baterie dotazníků byla uzpůsobena pro on-line vyplňování.

Na konto značné délky dotazníku NEO FFI (60 položek) jsme zaznamenali jednu negativní reakci. Jeden respondent baterii sice sám vyplnil, ale odmítl odkaz na výzkum s ohledem na časovou náročnost dále sdílet.

12.3 Diskuze výsledků

Při vyhodnocování dotazníků zkoumajících náboženskou příslušnost v dětství a v dospělosti jsme zachytili posun v popisu vlastní náboženské příslušnosti. Na otázku náboženské příslušnosti rodiny v dětství se odpovědi víceméně rozdělily mezi „*k římsko-katolické církvi*“, a „*žádná*“, jiných odpovědí bylo minimum. Naproti tomu k náboženské příslušnosti v dospělosti uvedli respondenti deset odpovědí „jiný náboženský proud“, přičemž většina využila možnost tuto odpověď upřesnit popisem. U některých odpovědí by bylo na zvážení jejich zařazení mezi proud označený slovem „náboženský“ – například „*Víra v princip vědecké metody*“ popřípadě „*agnosticismus*“. Po zvážení jsme ve všech případech ponechali odpověď zařazenou tak, jak to udělal respondent sám. Nicméně se zdá, že při zkoumání spirituality bude přibývat atypických osobních a občas těžko definovatelných osobních spiritualit. Nabízí se také otázka, jak by vypadal podobný popis i u možnosti „žádná“, popřípadě i u ostatních alternativ, a jistě by stálo za další prozkoumání.

Z vyhodnocení výsledů Dotazníku vyjadřování spirituality (ESI) vyplývá, že u mužů dimenze *COS*, *EPD*, *PAR* a *REL* spolu navzájem korelují. Mohli bychom usuzovat, že zde existuje něco jako tendence ke spiritualitě, „*Religiousness*“ v Halíkové pojetí (2002), tedy cit pro vnímání duchovních skutečností, anebo dle Lindeman & Aarnio (2006) faktor vyššího řádu, tzv. „magicko-náboženská víra“. Srovnáním s výsledky u žen v bakalářské práci konstatujeme, že u žen se tento vzorec opakuje, s jednou výjimkou, u žen spolu *Religiozita* a víra v *Paranormální jevy* nesouvisí, ani se nevyklučuje. Z tohoto vzorce se úplně vyčleňuje dimenze *Existenciální pohoda*. Autor dotazníku ji popisuje jako tu stránku spirituality, která souvisí s existenciálními otázkami v lidském životě. Zaprvé s uznáním smyslu ve svém životě a schopnost vyrovnat se s omezením lidské existence a za druhé s pocitem vnímání sebe jako schopného vyrovnat se s problémy svého života a uvolněné

zaměření se na sebe (MacDonald & Friedman, 2002). Zdá se však, jakoby obsah položek, které sytí tuto dimenzi, a také výsledky, podporovaly pouze druhou část. Dimenze *Existenciální pohoda* spíše ukazuje na dobrou emocionální stabilitu a vysoké sebehodnocení. Záporná korelace s osobnostním faktorem *Neuroticismus* a pozitivní korelace se skórem *Sebehodnocení* dle Rosenbergovy škály patřily k nejvyšším korelacím. Někteří autoři odmítají uzнат *Existenciální pohodu* jako spirituální kategorii (Říčan, 2006; Saroglou 2000). Domnívám se, že schopnost vyrovnat se s konečností vlastní existence a dát své existenci smysl je jedním s nejtěžších požadavků, které život na člověka klade. A zaměření se k něčemu, co můj život přesahuje, je s tím spojeno. Otázkou ale zůstává, zda si pro hledání na otázku, jak se s těmito problémy vypořádávají pomocí spirituality respondenti výzkumu, vystačíme s tímto dotazníkem. Možná je příčinou i oblast vzniku dotazníku a rozdíly mezi evropským a americkým přístupem. Zatímco v tradici existenciální psychologie evropské jsou důležitými tématy smysl života, úzkost a strach ze smrti, americká humanistická psychologie zdůrazňuje pozitivní aspekty lidské přirozenosti, zabývá se vrcholnými zážitky, seberealizací a potenciálem k osobnímu růstu (Plhánková, 2006). Možná by bylo potřebné doplnit ještě dotazník, který se problematikou smysluplnosti života přímo zabývá např. Logo test nebo Existenciální škála (Svoboda, 2013), aby bylo možno škále *Existenciální pohoda* více porozumět.

Fakt, zda rodina respondenta se v jeho dětství hlásila k náboženské příslušnosti ke křesťanské církvi a zda se pravidelně účastnila bohoslužeb nebo ne, byl příčinou rozdílu v úrovni spirituálních dimenzí *Kognitivní orientace na spiritualitu* a *Religiozita*. Tedy největší vliv na fakt, zda bude dospělý muž ve středním věku považovat spiritualitu jako něco, co má v jeho životě místo, a bude žít duchovním životem, buď v podobě zvnitřnělé tradiční religiozity včetně náboženského praktikování v rámci tradičních církví, anebo ji bude vyjadřovat nenáboženskými prostředky, má jeho původ v rodině, která se hlásila k náboženské příslušnosti a pravidelně se účastnila bohoslužeb. Toto je závěr našeho výzkumu. Je v souladu se sociologickým výzkumem Hamplové (2008), která uvedla, že nejdůležitějším faktorem, který souvisí s náboženskými představami, je socializace jedince, a že tyto představy se udržují především díky pravidelné účasti na bohoslužbách.

Na ostatní tři dimenze spirituality v našem výzkumu to vliv nemělo.

Muži v našem výzkumu jsou signifikantně méně spirituální než ženy z výzkumu v bakalářské práci ve všech dimenzích spirituality s výjimkou dimenze *Existenciální pohoda*. Je to výsledek, který se dal očekávat, neboť stejný závěr byl opakovaně potvrzován v různých výzkumech. V křesťanském prostředí vykazují ženy vyšší

religiozitu, ať se měří náboženské projevy pomocí četností návštěv kostela anebo chápání důležitosti Boha v životě, frekvence modlitby či náboženské zkušenosti (Saroglou & Jaspard, 2000; Francis & Penny, 2014). Stejně tak v sociologickém výzkumu Hamplové (2011) byly v České republice ženy religióznější ve všech projevech tradiční i alternativní religiozity. Závěry našeho výzkumu tento poznatek potvrzují. Otázkou zůstává, proč tomu tak je. Na příčině se výzkumníci neshodují, u české populace vysvětlení dle Hamplové (2011) nabízí socializační teorie, tedy rozdílný přístup k výchově dívek chlapců. Nicméně její výzkum nepotvrdil ani tuto teorii. Největší rozdíly v projevech spirituality byly ve víře v *Paranormální jevy*. Ta bývá dle Lindeman & Aarnio (2006) spojena s intuitivním myšlením. Zda je sklon k intuitivnímu myšlení prediktorem k vyšší spiritualitě jako takové a zda je to vlastní spíše ženám, zůstává nezodpovězeno, pro ověřování takové hypotézy nemáme potřebná data.

Osobnostním faktorem, který je nejvýrazněji spojen se spirituálním prožíváním, byl u našeho výzkumného souboru faktor *Otevřenost*. Pozitivně koreloval s dimenzemi *Kognitivní orientace na spiritualitu*, *Zkušenostně/fenomenologická dimenze*, víra v *Paranormální jevy* a trochu překvapivě i s dimenzí *Religiozita*. Další, i když méně výraznou, pozitivní korelací byla souvislost faktoru *Přívětivost s Kognitivní orientací na spiritualitu a Religiozitou*. V mnoha výzkumech (Saroglou, 2010; Ashton & Lee, 2014) vyznívaly závěry výzkumů různých projevů spirituality s osobnostními faktory dle NEO – FFI tak, že vyšší religiozita nebo spiritualita je spojena především se dvěma faktory – s *Přívětivostí* a *Svědomitostí*. *Přívětivost* proto, že s náboženstvím spojovali sociální harmonii a kvalitu mezilidských vztahů a *Svědomitost* pro zdůraznění smyslu pro řád disciplinovaným vykonáváním hodnotných cílů. Tyto výsledky byly stabilní v kontextu různých zemí, pohlaví, věku i náboženská příslušnost. Nicméně rozšířením výzkumů mimo západní Evropu a americký kontinent se výsledky nejeví už tak jednoznačně a vědci je dávají do souvislosti s rolí náboženství v kontextu země, ve které se výzkum provádí, konkrétně s postavením náboženství v dané zemi. Závěry takových výzkumů ukazují, že přívětivost a svědomitost jsou rysy, které jsou spojeny se sociální konformitou, a náboženství je umožňuje naplno uplatnit. Proto jsou s religiozitou spojeny ve více náboženských zemích. Naopak *Otevřenost* podporuje lidi v tom být nekonformní, a proto je s religiozitou spojena ve více sekulárních státech (Gebauer, Bleidoorn, Gosling, Rentfrow, Lamb, & Potter (2014). Ve výzkumu Halamy, Martose, & Adamovové (2010), se hledaly souvislosti faktory osobnosti a religiozitou mezi slovenskými a maďarskými univerzitními studenty. Míra křesťanské religiozity korelovala s *Přívětivostí* a *Svědomitostí*

pouze u slovenské populace, u maďarské se žádný takový vztah nenašel. Podobně nebyl prokázán signifikantní vztah mezi *Přívětivostí* a *Svědomitostí* a religiozitou u vzorku českých žen středního věku v naší bakalářské práci (Janíková, 2014). Také v disertační práci Machů (2016) koreluje osobnostní faktor *Otevřenost* se všemi dimenzemi spirituality (kromě *Existenciální pohody*).

Výsledky našeho výzkumu toto pojetí podpořily. Můžeme je tedy interpretovat tak, že v České republice, která je vnímána jako sekulární stát, je projevoování spirituality a religiozity projevem nonkonformního jednání a inklinují k němu jedinci otevření k novým zkušenostem, dojmům i prožitkům, s bohatou fantazií, kteří jsou ochotni experimentovat a zajímají se o abstraktní témata (faktor *Otevřenost*). V našem výzkumu je u mužů navíc přesvědčení o důležitosti spirituality, religiozita a vyjádření spirituality nenáboženskými i náboženskými prostředky více spojeno s křesťanskou tradicí a s hodnotami lásky k bližnímu a pomoci potřebným (faktor *Přívětivost*).

I ve spojení s osobnostními charakteristikami se dimenze *Existenciální pohoda* jeví jako odlišná vůči ostatním dimenzím spirituality, neboť je signifikantně spojena se všemi ostatními osobnostními faktory, se kterými ostatní dimenze spojeny nejsou. Očekávanou souvislostí je negativní korelace s *Neuroticismem* (ta patřila k nejsilnějším korelacím vůbec) a pozitivní *Extraverzí*. Nižší korelace byla potom s osobnostním faktorem *Svědomitostí*. Jak již bylo řečeno, tato dimenze je silně pozitivně spjata s vysokým sebehodnocením. A také sebehodnocení koreluje v našem výzkumu se stejnými osobnostními faktory. Naše společnost je zaměřená na individualizaci a sebezprosažení, proto v něm uspějí a cítí se více spokojeni muži, kteří svou osobností splňují to, co je obsahem těchto faktorů. Více spokojeni se svým životem jsou muži emocionálně stabilní, klidní a vyrovnaní, kteří jsou společenšší, přátelšší, energičtí a optimističtí a mají rádi společnost a vzrušení. Jsou cílevědomí a ctížádostiví s pevnou vůlí. Takoví muži vnímají sebe jako schopné se vyrovnat s problémy života.

V takto orientované zemi by vyšší sebehodnocení mělo být spojeno s nízkou religiozitou, nízkým věkem a mužským pohlavím (Gebauer, Wagner, Sedikides, & Neberich, 2013). V našem výzkumu se nic z toho nepotvrdilo, sebehodnocení nemělo žádnou souvislost ani s projevovanou religiozitou či spiritualitou (kromě výše popsané pozitivní souvislosti s *Existenciální pohodou*), ani s věkem či pohlavím. Vysvětlením je možné specifikum věkového rozpětí zkoumané populace. Dle eriksonovské teorie vývoje člověka spadá celé do jednoho relativně stabilního životního období (Říčan, 2007), neprojevuje se v něm ztráta výkonnosti dané věkem a bylo by třeba srovnání s širším věkovým spektrem. Ve škále

Sebehodnocení dosáhli jak muži, tak předtím ženy, nadprůměrný výsledek a navíc se průměrná hodnota sebehodnocení mužů a žen téměř nelišila. Možnou příčinou může být příležitostný výběr respondentů, jako první jsem oslovila své známé, kteří jsou středoškolsky nebo vysokoškolsky vzdělaní, pracující jedinci. Jistá vysoká míra stability v osobním i profesním životě se pravděpodobně odráží i ve vyšším sebehodnocení.

12.4 Limity studie a další perspektivy výzkumu

Tento výzkum má svá omezení, která mohou mít dopad na interpretaci výsledků. Jedním omezením je specifikum zkoumaného vzorku populace a druhým použité metody. Výběr souboru byl dán mými možnostmi, dotazníková baterie byla přizpůsobena pro online vyplňování a odkaz na něj rozšířena emaily a přes sociální síť. Účast ve výzkumu byla zřejmě dána snahou mi pomoci, zájmem o spirituální témata a také možnostmi přístupu k PC a internetu. To mohlo ovlivnit průměrné hodnoty od jednotlivých dotazníků, na hledání souvislostí není reprezentativost vzorku nutná. V našem souboru uvedlo náboženskou příslušnost k římskokatolické církvi rodiny v dětství 45 respondentů ze 111 (tj. 40,5%), z toho praktikujících (pravidelně navštěvujících bohoslužby) 22 respondentů (19,8%). V současnosti se k římsko-katolické církvi přihlásilo 37 účastníků výzkumu (33,3%) a z toho praktikujících 22, tedy 19,8%. Z průzkumů Českého statistického úřadu (2016) vyplývá, že v ČR je asi 10 % lidí, kteří se hlásí k římsko-katolické církvi (není jasné, zda se myslí aktivně praktikující katolíci). Hamplová (2008) uvádí 30,6% mužů, kteří se hlásí k římsko-katolické církvi, z toho 10% praktikujících. Vidíme, že náš výzkumný soubor zahrnuje více praktikujících věřících lidí, než by odpovídalo rozložení v populaci. Ačkoliv jsem neměřila s oslovením respondentů přímo do kruhů, kde bych očekávala zvýšený zájem o spiritualitu, přesto odpověděli muži, kteří jsou touto problematikou více osloveni. Toto je třeba mít na zřeteli při interpretaci dat.

Použitou metodou bylo dotazníkové šetření. Příčinou zkreslení a problematika objektivity se týká dotazníků obecně. Subjektivní posouzení a kvantifikace pomocí škály může být ovlivněno tendencí přiklánět se spíše ke středovým hodnotám nebo naopak volbou krajních hodnot (Ferjenčík, 2010).

Dalším zkreslením může být srovnávání dat z předchozího výzkumu na ženách, kde byla data získána o dva roky dříve. Navíc byla sice použita stejná baterie dotazníků, ale vyhodnocení proběhlo jinou formou (tužka-papír versus online).

V dalších výzkumech by bylo přínosné zmapovat více konkrétní podobu „alternativní religiozity“ a „ne-religiozity“, například přidáním možnosti svoji spiritualitu popsat,

popřípadě doplněním většího výběru z možností. Pro další upřesnění obsahu dimenze *Existenciální pohoda* by mohlo být užitečné být doplnění dotazníku spirituality ESI o některý z nástrojů měřících prožívanou smysluplnost. Dále by bylo zajímavé také porovnání na populaci, u které je možno předpokládat větší zabývání se spirituálními tématy – dospívajícími mladými či lidmi starými. Porozumění role a významu spirituality v životě jedince, pochopení jejího vztahu k dalším psychologickým konstruktům, je zajímavé a ve výzkumech v psychologii v České republice opomíjené téma. Využití je v psychoterapii. Spiritualita je dalším a velmi osobním rozměrem jedince. Terapeut z podstaty nemůže být odborníkem na spiritualitu, ale měl by umět s tímto tématem zacházet.

13 Závěry

Výzkum měl za cíl ověřit vnitřní soudržnost škál dotazníku ESI, prozkoumat spirituální prožívání mužů středního věku a porovnat je s výsledky výzkumu na českých ženách. Dalším cílem bylo najít možné souvislosti se situačními a osobnostními proměnnými. Dospěli jsme k následujícím poznatkům:

- Vnitřní soudržnost (reliabilita) všech pěti subškál českého překladu dotazníku ESI je vysoká.
- Čeští muži dosahují ve čtyřech dimenzích spirituality statisticky významně nižších hodnot než české ženy. Největší rozdíly mezi muži a ženami jsou ve víře v *Paranormální jevy*. Rozdíly jsou také úrovni tradiční *Religiozity*, nenáboženské *Kognitivní orientace na spiritualitu* i množství uváděných spirituálních zkušeností ve *Zkušenostně/fenomenologické dimenzi*. V míře pociťované *Existenciální pohody* nebyl mezi muži a ženami signifikantní rozdíl.
- U zkoumání spirituální prožívání mužů bylo zjištěno, že s výjimkou *Existenciální pohody* spolu ostatní podoby spirituálního prožívání, tedy *Kognitivní orientace na spiritualitu*, *Zkušenostně/fenomenologická dimenze*, víra v *Paranormální jevy* a *Religiozita*, navzájem pozitivně souvisí.
- Ve spirituální dimenzi *Religiozita* i *Kognitivní orientace na spiritualitu* skórují výše ti respondenti, v jejichž dětství se rodina hlásila k náboženské příslušnosti ke křesťanské církvi a účastnila se pravidelně bohoslužeb.
- S vyšším spirituálním prožíváním pozitivně souvisí především osobnostní faktor *Otevřenost*, který pozitivně koreluje s *Kognitivní orientace na spiritualitu*, *Zkušenostně/fenomenologická dimenzí*, vírou v *Paranormální jevy* a *Religiozitou*. Jediným dalším osobnostním faktorem, který souvisí s některou z těchto dimenzí, je *Přívětivost*. Ta pozitivně koreluje s *Kognitivní orientace na spiritualitu* a *Religiozitou*. Samostatnou kapitolou je dimenze *Existenciální pohoda*, která souvisí se všemi zbývajícími osobnostními faktory. Negativně koreluje s *Neuroticismem*, pozitivně s *Extraverzí* a *Svědomitostí*.
- Souvislost *Religiozity* s osobnostním faktorem *Svědomitost* se neprokázala.
- Nepotvrdila se také souvislost tradiční *Religiozity* s nižším *Sebehodnocením*.
- Vliv *Sebehodnocení* na vyjadřování spirituality se projevil pouze v pozitivní souvislosti s dimenzí *Existenciální pohoda*.

Souhrn

Spiritualita jedince a její odraz v religiózním chování doprovázejí naši kulturu od pradávna. Psychologie se až relativně nedávno začala zabývat dopadem náboženství na psychiku člověka. V současnosti se snaží zachytit obě strany odrazu náboženství v jeho vlivu na člověka. Tím jsou individualizované náboženské prožitky a také úloha náboženství v kulturní adaptaci. V minulosti se vedly spory mezi psychology náboženství o obsah pojmů religiozita a spiritualita. V současnosti se vnímání ustálilo na tom, že religiozita je spjata spíše s prožíváním a náboženskou praxí v rámci tradičních církví, kdežto spiritualita představuje zájem o duchovní prožitky mimo rámec církve. Nově se také zájem obrací k otázce, co je obsahem ne-víry. V posledních letech stoupá zájem o psychologii náboženství a strmě roste i počet výzkumů. S tím se objevuje otázka, jak operacionalizovat spiritualitu a jak výzkumy utřídit a porovnávat. Klasickým a hojně využívaným dělením bylo Allportovo rozlišení zvnitřnělé a vnějškové religiozity. Nověji se zkoumá víra symbolická oproti doslovné, religiozita daná konverzí či výchovou, věřícími zabydlenými v církvi versus hledajícími. Jedním z konceptů je také multidimenzionální pojetí religiozity dle kanadského psychologa MacDonalda. Zpracoval stávající výzkumy pomocí faktorové analýzy a dospěl k pěti faktorům vyššího řádu, které nazval dimenze spirituality. Zahrnují osobní důležitost spirituality, prožívání náboženských zážitků a také vnímání smysluplnosti vlastního života a kontroly nad ním. Podchycují i víru v paranormální jevy a zvnitřnělou religiozitu vyjadřovanou náboženskou praxí. Autorem byl také vytvořen dotazník vyjadřování spirituality „Expresion of Spirituality“ (ESI).

Odraz spirituality a religiozity v životě konkrétního jedince je velmi rozmanitý. Od lhostejnosti až po prodchnutí celým životem. Otázka proč tomu tak je, vedla k hledání osobnostního rysu, který „odpovídá“ za spirituální prožívání. Velmi užívaným měřicím nástrojem byl Eysenckův třídimezní model, který popisoval osobnost pomocí kategorií psychoticismus, extraverze a neuroticismus. Opakovaně se nacházela souvislost vysoké religiozity a nízkého psychoticismu. Velice rozšířeným se v psychologii náboženství stal pětifaktorový model osobnosti „Big Five“, který popisuje osobnost ve faktorech přívětivost, svědomitost, otevřenost, extraverze a neuroticismus. Opakovaně se prokázalo, více náboženští lidé jsou více přátelští a svědomití. Rozšířením výzkumů mimo americký kontinent a Západní Evropu se ukázalo, že tyto výsledky neplatí stále a ovlivňuje je, v jaké zemi se výzkum provádí. Přívětivost a svědomitost jsou rysy, které podporují konformitu a uplatní se ve vztahu k religiozitě v religiózních a prosociálně zaměřených

zemích. V zemích sekulárních či výkonnostně zaměřených se jako rys spojený s religiozitou a zároveň nekonformitou uplatňuje spíše otevřenost k novým zkušenostem.

Uvědomění si sama sebe a vztah k vlastnímu já je unikátní zážitek lidské psychiky. Souhrn představ, hodnotících soudů, které člověk o sobě má, a vlastní sebe prezentace je nazýván sebe pojetím. Vysoké sebehodnocení a osobní pohoda jsou velká témata pozitivní psychologie. V poslední době se zkoumá, jak k nim přispívá religiozita. Religiozita ovlivňuje pocit kontroly nad vlastním životem, což bývá také zprostředkováno kulturou a socioekonomickým statutem. Vliv religiozity bývá spojován s pocitem životní smysluplnosti.

V současnosti lidé spíše opouštějí institucionalizovaná náboženství a vytvářejí si vlastní spirituality výběrem podnětů z různých duchovních tradic. Obsahem osobních spiritualit může být i víra v amulety, astrologii, znamení, spiritismus či v mimosmyslové vnímání nebo mimozemské formy života. Někteří vědci se domnívají, že tradiční religiozita se s takovou paranormální vírou vylučuje, jiní poukazují na tendenci věřit společně na náboženské i magické jevy. Osobnostním faktorem spojeným s paranormální vírou je otevřenost vůči novým zkušenostem.

Jedním ze stálíc ve výzkumech religiozity je opakovaně prokazovaná vyšší religiozita žen. Pro ženy v křesťanském světě je religiozita důležitější, jejich náboženské prožívání silnější a náboženské praktikování častější než u mužů. Zatímco tyto závěry zůstávají stejné, mění se názory na to, čím je to způsobeno. V sociologii se zkoumaly teorie jiného přístupu k výchově, teorie různého uplatnění na trhu práce či teorie vyhýbání se riziku. Hlubinná psychologie předpokládala, že dívky mají pozitivnější představy boha dané otcovskou projekcí. Z psychologie osobnosti vychází spojení religiozity s vyšším osobnostním faktorem přívětivosti, který je vlastní spíše ženám. Teorie genderové orientace rozlišuje mezi femininní a maskulinní orientací a jejich jinému vztahu k religiozitě. V novějších výzkumech se prosazuje komplexní pojetí genderových rozdílů v religiozitě, kde se uplatňuje kombinace a interakce různých biologických, sociálních a geografických příčin.

V České republice je stále zřetelný odklon od tradičních církví. Vyplývá to ze sociologických výzkumů a statistických údajů. Narůstá počet lidí s alternativní religiozitou, jejichž osobní spiritualita má mnoho podob. Málo lidí věří v tradiční religiózní představy jako je posmrtný život nebo víra v nebe, ale vysoké procento věří v moc amuletů nebo horoskopům. České ženy jsou religióznější než muži ve všech měřených projevech, ženy mají zájem o parapsychologii, meditace či jógu, východní medicínu a věří v reinkarnaci,

ale také častěji chodí na bohoslužby a věří v boha. Psychologických výzkumů na téma religiozity je v České republice minimum.

Výzkumná část měla za cíl hledat vztah mezi spirituálním prožíváním, osobnostními charakteristikami a sebehodnocením u českých mužů středního věku. Dále jsme hledali souvislost mezi spirituálním prožíváním a náboženskou příslušností a některé výsledky porovnali s předchozím výzkumem na ženách středního věku z bakalářské práce. Hypotézy byly stanoveny na podkladě teoretického studia problematiky. Zkoumanou populací byli muži ve věku od 30 do 60 roků. Do statistické analýzy byl zahrnut soubor 111 osob. V kvantitativním výzkumu byli respondenti dotázáni na pohlaví, věk a náboženskou příslušnost v dětství a v dospělosti a dále vyplňovali tři dotazníky. Dotazník Costy a MacCrae NEO-FFI v překladu Hřebíčkové ke zjišťování pěti osobnostních faktorů, Dotazník vyjadřování spirituality ESI v překladu Pechové a Rosenbergovu škálu sebehodnocení. Celá baterie dotazníků byla uzpůsobena pro online vyplňování.

Byla prokázána vysoká vnitřní soudržnost všech subškál českého překladu dotazníku ESI. Některé proměnné neměly normální rozložení, proto byla pro statistické metody zkoumání rozdílu a souvislostí použita neparametrická statistika.

Z výsledků průzkumu spirituálního prožívání mužů pomocí dotazníku ESI vyplývá, že spolu navzájem souvisí čtyři z pěti dimenzí spirituality (*Kognitivní orientace na spiritualitu, Zkušenostně/fenomenologická dimenze, víra v Paranormální jevy, Religiozita*). Ukázala se provázanost spirituálního prožívání, jakýsi cit pro vnímání duchovních skutečností. Tyto čtyři dimenze také pozitivně korelují s osobnostním faktorem *Otevřenost*. Nepotvrdila se předpokládaná souvislost mezi *Religiozitou* a *Svědomitostí*. Vztah mezi *Prívětivostí* a *Religiozitou* byl prokázán. Tento výsledek podporuje novější teorii, že vztah mezi osobností a religiozitou není univerzální a je ovlivněn kulturou. Pátá dimenze *Existenciální pohoda* se zřetelně odlišuje. Projevuje se podobně jako škála *Sebehodnocení*, s níž také silně pozitivně koreluje. Obě silně negativně korelují s osobnostním faktorem *Neuroticismus* a pozitivně s faktory *Extraverze* a *Svědomitost*.

Prokázalo se, že vyšší zevnitřněnou religiozitu a vyšší význam spiritualitě dávají respondenti pocházející z křesťanských pravidelně nábožensky praktikujících rodin, což potvrzuje závěry sociologických průzkumů.

Čeští muži jsou také ve čtyřech spirituálních dimenzích méně religiozní než ženy. Potvrdil se tím očekávaný předpoklad, který je v souladu s mnoha jinými výzkumy. Největší rozdíl byl nalezen ve víře v *Paranormální jevy* a *Religiozita*. Pouze v dimenzi *Existenciální pohoda* nebyl mezi muži a ženami rozdíl.

Souvislost *Sebehodnocení s Religiozitou*, pohlavím ani věkem se podařit neprokázalo.

Na výsledky i interpretace z nich plynoucí mohou mít vliv i omezení daná specifickou výzkumného souboru. Na jedné straně je střední věk období, kdy duchovní otázky nemají takovou naléhavost, a to se může odrazit v menším zájmu o spiritualitu. Na druhou stranu je zastoupení mužů, kteří se hlásí k náboženské příslušnosti, vyšší, než odpovídá rozložení v populaci dle oficiálních statistik. Výsledky našeho výzkumu mohou přispět k pochopení obousměrného vlivu spirituality a lidské psychiky v kontextu České republiky a mohou být využity v psychoterapii.

Literatura

1. Adamovová, L., & Stríženec, M. (2004). Personality- structural correlates of cognitive orientation to spirituality. *Studia psychologica*, 46(4), 317-325.
2. Aghababaei, N. (2012). Religious, honest and humble: Looking for the religious person within the HEXACO model of personality structure. *Personality and Individual Differences*, 53(7), 880–883.
3. Ashton, M. C., & Lee, K. (2007). Empirical theoretical and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 150-166.
4. Ashton, M. C., & Lee, K. (2014). Personality and Religiousness. In V. Saroglou (Ed.), *Religion, Personality and Social Behavior* (31-45). New York: Psychology Press.
5. Auton, H. R., Pope, J., & Seeger, G. (2003). It Isn't That Strange: Paranormal Belief and Personality Traits. *Social Behavior and Personality*, 31 (7), 711-720.
6. Becker, P.E., & Hofmeister, H. (2002). Work, Family, and Religious Involvement for Men and Women. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40 (4), 707-722.
7. Blatný, M., Hřebíčková, M., Millová, K., Plháková, A., Říčan, P., Slezáčková, A., et al. (2010). *Psychologie osobnosti. Hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada.
8. Cakirpaloglu, P. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada.
9. Egan, E., Kroll, J., Carey, K., Johnson, M., & Erikson, P. (2003). Eysenck personality scales and religiosity in a US outpatient sample. *Personality and Individual Differences*, 37, 1023-1031.
10. Fafejta, J. (2004). *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Nakladatelství Jan Piszkwicz.
11. Frankl, V. (2006). *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta.
12. Gebauer, J. E., Bleidorn, W., Gosling, S. D., Rentfrow, P. J., Lamb, M. E., & Potter, J. (2014). Cross-Cultural Variations in Big Five Relationships With Religiosity: A Sociocultural Motives Perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107 (6), 1064-1091.
13. Gebauer, J. E., Paulhus, D. L., & Neberich, W. (2013). Big two personality and religiosity across cultures: Communals as religious conformists and agentics as religious contrarians. *Social Psychological and Personality Science*, 4 (1), 21-30.

14. Gebauer, J. E., Sedikides, C., & Neberich, W. (2012). Religiosity, self-esteem, and psychological health. On the cross - cultural specificity of the benefits of religiosity. *Psychological Science*, 23, 158-160.
15. Gebauer, J. E., Wagner, J., Sedikides, C., & Neberich, W. (2013). Agency-Communion and Self-Esteem Relations Are Moderated by Culture, Religiosity, Age, and Sex: Evidence for the “Self-Centrality Breeds Self-Enhancement” Principle. *Journal of Personality*, 81 (3), 261-275.
16. Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
17. Francis, J. F., & Penny, G. (2014). Gender Differences in Religion. In V. Saroglou (Ed.), *Religion, Personality and Social Behavior* (255-280). New York: Psychology Press.
18. Freud, S. (1997). *Totem a tabu: O podobnostech v duševním životě divocha a neurotika*. Sebrané spisy Sigmunda Freuda, sv. 09. Spisy z let 1856–1939. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
19. Hacklová, R., (2014). Adaptace dotazníku Post-critical Belief Scale a první zkušenosti s jeho použitím při výzkumu religiozity české populace. *Psychologie pro praxi*, 3/4, 153-170.
20. Halama, P., Adamovová, L., Hatoková, M., & Stríženec, M. (2006). *Religiozita, spiritualita a osobnost. Vybrané kapitoly z psychologie náboženstva*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
21. Halama, P., & Lačná, M. (2011). Personality change following religious conversion: perceptions of converts and their close acquaintances. *Mental Health, Religion & Culture* 14(8), 757-768.
22. Halama, P., Martos, T., & Adamovová, L. (2010). Religiosity and well-being in Slovak and Hungarian students samples. The role of personality traits. *Studia psychologica* 52(2), 101-115.
23. Halama, P., & Semancová, S. (2014). Sociálne a religiózne koreláty zmysluplnosti života u ľudí v staršom veku. *E- psychologie*, 8(1), 1-10. Získáno dne 20. 10. 2015 z http://e-psycholog.eu/pdf/halama_semancova.pdf
24. Halík, T. (1999). *K rozpravě o hodnotách*. Získáno 26.11.2011 z www.lipa.cz/case_lipa_VII_Halik_hodnoty.doc
25. Halík, T. (2002). *Co je bez chvění, není pevné*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

26. Halík, T. (2005, leden). *O ateismu, pochybnostech a víře*. Přednáška prezentovaná na farářském kurzu českobratrské církve evangelické na ETF UK v Praze. Získáno 16.11.2013 z <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/clanek/45/>
27. Halík, T. (prosinec 2013). Rozhovor pro Lidové noviny. Získáno 15.5.2016 z <http://halik.cz/cs/tvorba/rozhovory/clanek/173/>
28. Hamplová, D., & Řeháková, B. (2009). *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí*. Výsledky Mezinárodního programu výzkumu ISSP 2008 - Náboženství. Praha: SOÚ AV ČR.
29. Hamplová, D. (2011). *Náboženství a pohlaví: Proč jsou ženy zbožnější než muži*. Praha: SOÚ AV ČR.
30. Hartl, P. (2004). *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.
31. Hayward, R. D., & Krause, N. (2014). Religion and the Self. In V. Saroglou (Ed.), *Religion, Personality and Social Behavior* (255-280). New York: Psychology Press.
32. Hendl, J. (2010). Analýza působení mediátorových a moderátorových proměnných. *Informační bulletin České statistické společnosti*, 21(1), 1-15.
33. Holm, N. (1998). *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál.
34. Hřebíčková, M., & Urbánek T. (2001). *NEO pětifaktorový osobnostní inventář*. Podle NEO Five Factor Inventory P.T.Costy a R.R. McCrae. Praha: Testcentrum s.r.o.
35. Hřebíčková, M. (2011). *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti*. Přístupy, diagnostika, uplatnění. Praha: Grada Publishing a.s.
36. Hřebíčková, M., & Kouřilová, S. (2012). Jak se vidíme, jak nás vidí a jací jsme: Porovnání českého auto-a heterostereotypu a posuzování reálných Čechů v kontextu pětifaktorového modelu osobnosti. *Československá psychologie*, 56, 1, 1-17.
37. James, W. (1930). *Druhy náboženské zkušenosti*. Praha: Melantrich. Získáno 21.5.2016 z <http://kramerius.mzk.cz/search/i.jsp?pid=uuid:d8118248-5e25-41ed-bd2a-9a36c70f9887>
38. Janíková, H. (2014). *Spiritualita a osobnost u žen středního věku*. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, katedra psychologie.
39. Kolaříková, O. (1996). Pohledy na psychologii náboženství. *Religio*, IV(1), 3-15.

40. Koubek, L. (2004). *Religiozita a osobnost*. Nepublikovaná diplomová práce. Masarykova univerzita Brno. Získáno 25.11.2012z <http://www.ladosek.wz.cz/mojeprace/>
41. Leak, G. K., & Fish, S. (1989). Religious Orientation, Impression Management, and Self-Deception: Toward a Clarification of the Link between Religiosity and Social Desirability. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 28(3), 355-359.
42. Lewis, Ch. A., (1999). Is the relationship between religiosity and personality „contaminated“ by social desirability as assessed by Lie scale? A methodological reply to Michael W. Eysenck (1998). *Mental Health, Religion & Culture* 2(2), 105-114.
43. Lindeman, M., & Aarnio, K. (2006). Paranormal Beliefs: Their Dimensionality and Correlates. *European Journal of Personality*, 20, 586-602.
44. Loewenthal, K. M., MacLeod, A. K., & Cinnirella, M. (2002). Are women more religious than men? Gender differences in religious activity among different religious groups in the UK. *Personality and Individual Differences*, 32, 133-139.
45. MacDonald, D. A. (2009). Identity and Spirituality: Conventional and Transpersonal Perspectives. *International Journal of Transpersonal Studies*, 28, 86-106.
46. MacDonald, D. A. (2000). Spirituality: Description, measurement, and relation to The Five Factor Model of Personality. *Journal of Personality*, 68(1), 153-197.
47. MacDonald, D.A., & Friedman, H.L., (2002). Assessment of humanistic, transpersonal, and spiritual constructs: State of the science. *Journal of Personality*, 42(4), 102-125.
48. MacDonald, D.A., Friedman, H.L., Brewczynski J., Holland, D., Salagame, K.K.K., Mohan K.K., et al. (2015). Spirituality as a Scientific Construct: Testing Its Universality across Cultures and Languages. *PLoS ONE*, 10(3), 1-38.
49. Macek, P. (2008). Sebesystém, vztah k vlastnímu já. In Výrost, J., & Slaměnk, I. *Sociální psychologie* (89-107). Praha: Grada Publishing a.s.
50. Machů, K. (2015). Dotazník Expressions of Spirituality Inventory (ESI) jako metoda měření spirituality. *E-psychologie*, 9(3), 1-9. Získáno dne 5. 5. 2015 z <http://e-psycholog.eu/pdf/machu.pdf>
51. Machů, K. (2016). *Spiritualita a postoje ke smrti*. Nepublikovaná disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc.

52. Miller, A.S., & Stark, R., (2002). Gender and Religiousness: Can Socialization Explanation Be Saved? *American Journal of Sociology*, 107(6), 1399-1423.
53. Nešpor, Z., & Lužný, D. (2007). *Sociologie náboženství*. Praha: Portál.
54. Orenstein, A., (2002). Religion and Paranormal Belief. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(2), 301-311.
55. Pargament, K. I. (1999). The psychology of religion and spirituality? Yes and No. *International Journal for the Psychology of Religion*, 9(1), 3-16.
56. Pargament, K. I., Koenig, H.G., & Perez, L. M. (2000). The many methods of religious coping: Development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56, 519-543.
57. Piedmont, R.L. (1999). Does spirituality represents the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five Factor Model. *Journal of Personality*, 67(6), 985-1014.
58. Pechová, O. (2011). *Psychologie náboženství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
59. Plháková, A. (2005). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.
60. Plháková, A. (2006). *Dějiny psychologie*. Praha: Grada.
61. Reiterová, E. (2004). *Statistické metody*. Olomouc: Univerzita Palackého.
62. Reiterová, E. (2008). *Psychometrie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
63. Regnerus, M. D., & Uecker, J. E. (2007). Religious Influences on Sensitive Self-Reported Behaviors: The Product of Social Desirability, Deceit, or Embarrassment?. *Sociology of Religion*, 68(2), 145-163.
64. Rice, T.W., (2003). Believe It Or Not: Religious and Other Paranormal Beliefs in the United States. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42(1), 95-106.
65. Říčan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál.
66. Říčan, P., & Janošová, P. (2010). Spirituality as a basic aspect of personality: A cross-cultural verification of Piedmont's model. *International journal for the Psychology of Religion*, 20, 1, 2-13.
67. Saroglou, V., & Jaspard, J.M. (2000). Personality and Religion. From Eysenck's Taxonomy to the Five-Factor Model. *Archive for the Psychology of Religion*, 23, 41-70.
68. Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and individual differences*, 32, 15-25.

69. Saroglou, V. (2010). Religiousness as a Cultural Adaptation of Basic Traits: A Five-factor Model Perspective. *Personality and Social Psychology Review*, 14(I), 108-125.
70. Saroglou, V. (Ed.). (2014). *Religion, Personality and Social Behavior*. New York: Psychology Press.
71. Sedikides, C., & Gebauer, J. E. (2014). Religion and the Self. In V. Saroglou (Ed.), *Religion, Personality and Social Behavior* (31-45). New York: Psychology Press.
72. Senichev, V. (2010). *Postoje zahraničních studentů k českým studentům, sebehodnocení a depresivita*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita Brno. Získáno 12.05.2016 z https://is.muni.cz/th/191187/fss_m/Diplomova_prace__finalni_verze_IS.txt
73. Stavrova, O., Fetchenhauer, D., & Schlösser, T. (2013). Why are religious people happy? The effect of the social norm of religiosity across countries. *Social Science Research*, 41(1), 90-105.
74. Stríženec, M. (2007). *Novšie psychologické pohľady na religiozitu a spiritualitu*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
75. Sullins, D. P., (2006). Gender and Religion: Deconstructing Universality, Constructing Complexity. *American Journal of Sociology*, 112(3), 838-880.
76. Svoboda, M. (ed.), Humpolíček, P., & Šnorek, V (2013). *Psychodiagnostika dospělých*. Praha: Portál.
77. Vácha, M. (2014). *Neumělcům života*. Brno: Cesta.
78. Vranka, M., (2014). Ako (ne)merať gendrovú identitu: kritická analýza používaných metód merania gendrovej identity. *Československá psychologie*, 58 (3), 290-301.
79. Wink, P. (2003). Dwelling and Seeking in Late Adulthood. Psychosocial Implications of Two Types of Religious Orientation. In S.H. McFadden, M. Brennan, J.H.Patrick (Eds.), *New Directions in the Study of Late Life Religiousness and Spirituality* (101-118). New York: Haworth Press.
80. Wink, P., Ciciolla, L., Dillon, M. & Tracy, A. (2007). Religiousness, spiritual seeking, and personality: Findings from a longitudinal study. *Journal of Personality*, 75(5), 1051-1070.
81. Wulff, D. M. (1997). *Psychology of religion: Classic and contemporary*. (2nd ed.). New York: Wiley.

82. WYROBKOVÁ, A., (2005). Femininita a maskulinita v sociálně-psychologických teoriích a výzkumu. *Československá psychologie*, 49 (6), 540-553.
83. Yalom, I. D., (2006). *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál.

Webové stránky:

84. *Religiozita*. (nedat.). In Internetová encyklopedie humanitních oborů iEncyklopedie.cz. Získáno 1.prosince 2012 z <http://www.iencyklopedie.cz/religiozita/>
85. *Spiritualita*. (nedat.). In Internetová encyklopedie humanitních oborů iEncyklopedie.cz. Získáno 1.prosince 2012 z <http://www.iencyklopedie.cz/spiritualita/>
86. Toth, D. (únor, 2004). *Homepage*. Získáno 14. září 2015 z http://dt.xf.cz/psychologie_nabozenstvi.pdf
87. Český statistický úřad. (2016). *Obyvatelstvo podle náboženské víry k 26.03.2011*. Získáno 25. května 2016 z <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz#k=5>

Přílohy

1. Zadání diplomové práce
2. Abstrakt diplomové práce v českém jazyce
3. Abstrakt diplomové práce v anglickém jazyce
4. Průvodní dopis
5. Dotazník ke zjištění sociodemografických údajů a náboženské příslušnosti
6. Ukázka výchozích dat

Příloha 1: Zadání diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2014/2015

Studijní program: Psychologie
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Psychologie (PSYN)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Ing. Bc. JANÍKOVÁ Helena	Smetanova 47, Brno - Veveří	F140624

TÉMA ČESKY:

Spiritualita a osobnost v genderové perspektivě

NÁZEV ANGLICKY:

Spirituality and personality in gender perspective

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Olga Pechová, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Analýza různých pojetí spirituality a jejich vztahu k souvisejícím pojmům.
2. Pětifaktorový model osobnosti, jeho vývoj, metody měření a zjištěné genderové rozdíly.
3. Přehled a zhodnocení základních metod používaných k měření spirituality a výběr výzkumné metody.
4. Analýza generových rozdílů v zjištěných v dosavadních výzkumech spirituality a religiozity.
5. Realizování kvantitativního výzkumu s cílem zjistit vztah mezi pětidimenzionálním modelem osobnosti a spiritualitou u mužů středního věku na souboru nejméně padesáti respondentů.
6. Statistická analýza získaných dat zaměřená na spiritualitu respondentů a vztahy mezi jednotlivými dimenzemi spirituality a pěti dimenzemi osobnosti. Srovnání s výsledky předchozího výzkumu sledujícího vztah mezi spiritualitou a osobností u žen středního věku realizovaného v bakalářské práci.
7. Diskuse týkající se teoretických východisek, použitých metod, parametrů výzkumného souboru, výsledků současné studie a jejich interpretace.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Blatný, M., Hřebíčková, M., Millová, K., Plhánková, A., Říčan, P., Slezáčková, A., et al. (2010). Psychologie osobnosti. Hlavní témata, současné přístupy. Praha: Grada.
- Halama, P., Adamovová, L., Hatoková, M., & Stráženeč, M. (2006). Religiozita, spiritualita a osobnost. Vybrané kapitoly z psychologie náboženství. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- Hamplová, D., & Řeháková, B. (2009). Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí. Výsledky Mezinárodního programu výzkumu ISSP 2008 - Náboženství. Praha: SOU AV ČR.
- Hamplová, D. (2011). Náboženství a pohlaví: Proč jsou ženy zbožnější než muži. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 47(2), 297-323.
- Henningsgaard, J.M., & Arnau, R.C. (2008). Relationships between religiosity, spirituality, and personality: A multivariate analysis. Personality and Individual Differences, 45, 703-708.
- Hřebíčková, M. (2011). Pětifaktorový model v psychologii osobnosti. Přístupy, diagnostika, uplatnění. Praha: Grada Publishing a.s.
- MacDonald, D.A. (2000). Spirituality: Description, measurement, and relation to The Five Factor Model of Personality. Journal of Personality, 68(1), 153-197.
- MacDonald, D.A. (2009). Identity and Spirituality: Conventional and Transpersonal Perspectives. International Journal of Transpersonal Studies, 28, pp. 86-106.
- Říčan, P. (2007). Psychologie náboženství a spirituality. Praha: Portál.
- Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. Personality and individual differences, 32, 15-25.
- Saroglou, V. (2014). Religion, Personality and Social Behavior. New York: Psychology Press.
- Stráženeč, M. (2001). Psychologické aspekty spirituality. Československá psychologie, 54(2), 118-126.
- Stráženeč, M. (2007). Novšie psychologické pohľady na religiozitu a spiritualitu. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Spiritualita a osobnost v genderové perspektivě

Autor práce: Ing. Bc. Helena Janíková

Vedoucí práce: PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Počet stran a znaků: 105 stran, 188 110 znaků

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 87

Abstrakt: Diplomová práce se zabývá spiritualitou českých mužů ve středním věku ve vztahu k jejich sebehodnocení a typu osobnosti. Cílem práce bylo prokázat signifikantní vztahy mezi pěti faktory osobnosti, pěti dimenzemi spirituality a vlastním sebehodnocením, porovnat rozdíly s výsledky předchozího výzkumu u českých žen a ověřit souvislost spirituálního prožívání s náboženskou příslušností. Teoretická část vysvětluje problematiku terminologie ve výzkumech spirituality a seznamuje s výsledky výzkumů v psychologii osobnosti, pozitivní psychologie v jejich přesahu do psychologie náboženství a roli genderu v religiozitě. V poslední kapitole jsou tato témata shrnuta z pohledu specifické situace v České republice. Výzkumu se účastnilo 111 mužů ve věku 30-60 let. Byly použity následující dotazníky: Neo pětifaktorový osobnostní inventář, Rosenbergova škála sebehodnocení, a Škála projevů spirituality (Expression of Spirituality Inventory) a vlastní dotazník ke zjišťování náboženské příslušnosti. Výzkum odhalil „tendenci ke spiritualitě“, korelaci čtyř spirituálních dimenzí mezi sebou. Ta se projevila u nekonformních a k novým zkušenostem otevřených mužů. Spiritualita vycházející z křesťanství byla nejvíce spjata s původem v nábožensky praktikující rodině. Prokázala se vyšší spiritualita žen, spojení nižšího sebehodnocení s religiozitou se neprokázalo.

Klíčová slova: spiritualita, religiozita, střední věk, osobnost, sebehodnocení, gender

ABSTRACT OF THESIS

Title: Spirituality and Personality in middle aged woman

Author: Ing. Bc. Helena Janíková

Supervisor: PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Number of pages and characters: 105 pages, 188 110 characters

Number of appendices: 6

Number of references: 87

Abstract : This thesis deals with spirituality of Czech middle-aged men in relation to their self-esteem and personality type. The aim was to demonstrate the significant relations among the five personality factors, the five dimensions of spirituality and self-esteem, to compare the differences with the results of previous research among Czech women and to verify the link between spiritual experience and religious affiliation. The theoretical part explains the terminology issues in the research of spirituality and acquaints with the results of research in personality psychology, positive psychology in their extension into the psychology of religion and the role gender plays in religiosity. The last chapter summarizes these issues from the perspective of the specific situation in the Czech Republic. The research included 111 men aged between 30-60 years. The following questionnaires were used: Neo five-factor personality inventory, Rosenberg self-esteem scale, Expression of Spirituality Inventory and our own questionnaire to identify religious affiliation. The research revealed a "tendency to spirituality," by correlation of four spiritual dimensions among themselves by men with high Openness. Spirituality based on Christianity has been most associated with the origin in a family practising the religion. Higher spirituality for women has been demonstrated, correlation between lower self-esteem and religiosity did not show.

Key words: :

spirituality, religiosity, middle age, personality, self-esteem, gender

Příloha 4: Průvodní dopis

Průvodní dopis

Dobrý den,

prosím o spolupráci při výzkumu vztahu spirituality a osobnosti **mužů** ve věku mezi **30-60** roky. Tento výzkum bude součástí mé magisterské práce na Katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Jedná se o vyplnění tří dotazníků týkajících se osobnosti, sebehodnocení a spirituality. Dotazníky jsou dobrovolné a anonymní. Údaje, které v nich uvedete, budou použity jen pro účely tohoto výzkumu. Pokud si nebudete jistí svoji odpovědí, odpovězte podle toho, co vás prvního napadne. Neexistují správné nebo špatné odpovědi. Prosím Vás ale o vyplnění všech položek. Celkový čas vyplnění je asi 15-20 minut.

Na tomto listu bych Vás ještě ráda prosila o zodpovězení několika údajů. Je jím jednak věk a dále informace, které by měly pomoci najít odpověď, zda je nebo není souvislost mezi spirituálním prožíváním v dospělosti a v dětství.

V případě nejasností ráda zodpovím Vaše dotazy.

Děkuji Vám za čas strávený vyplněním dotazníků.

S pozdravem

Helena Janíková

tel.721 213 304

email: helena.janikova@seznam.cz

Příloha 5: Dotazník ke zjištění sociodemografických údajů a náboženské příslušnosti

Před vyplňováním dotazníků prosím o vyplnění následujících položek:

1. Jsem
 - a) Muž
 - b) Žena

2. Věk.....

3. ..když jsem byl dítě, tak se naše rodina hlásila k následující církvi:
 - a) Římsko-katolické
 - b) Československé husitské
 - c) Českobratrské evangelické
 - d) K některé jiné křesťanské církvi
 - e) K jinému náboženskému proudu, uveďte.....
 - f) K žádné církvi

4. Naše rodina se účastnila na bohoslužbách
 - a) Pravidelně
 - b) Několikrát do roka
 - c) Výjimečně
 - d) Nikdy

5. V současnosti se hlásím k následující církvi či náboženské společnosti:
 - a) Římsko-katolické
 - b) Československé husitské
 - c) Českobratrské evangelické
 - d) K některé jiné křesťanské církvi
 - e) K jinému náboženskému proudu, uveďte.....
 - f) K žádné církvi

6. V současnosti se účastním bohoslužeb:
 - a) Pravidelně
 - b) Několikrát do roka
 - c) Výjimečně
 - d) Nikdy

Příloha 6: Ukázka výchozích dat

Pohlaví	Věk	Náb přísl D	Frekv D	Náb přísl Dosp	Frekvence Dosp	ROS	N	E	O	P	S	COS	EPD	EWB	PAR	REL
19 Muž	40 Ž		Výjimečně	Ž	Nikdy	40	5	41	26	34	35	9	14	22	11	9
20 Muž	43 ŘK		Pravidelně	ŘK	Pravidelně	38	11	32	23	30	43	23	2	16	2	23
21 Muž	43 Ž		Nikdy	Ž	Výjimečně	36	21	29	26	27	26	10	9	14	9	9
22 Muž	38 Ž		Nikdy	Ž	Nikdy	27	13	31	30	30	26	19	12	20	12	9
23 Muž	32 ŘK		Pravidelně	Ž	Nikdy	40	6	30	40	32	39	24	16	24	18	18
24 Muž	30 ŘK		Pravidelně	ŘK	Pravidelně	29	24	21	25	33	33	17	8	18	13	17
25 Muž	30 ŘK		Pravidelně	J.n.p.	Pravidelně	32	6	43	28	38	38	24	16	19	16	21
26 Muž	39 Ž		Nikdy	Ž	Nikdy	34	20	31	29	20	41	5	2	16	10	2
27 Muž	32 Ž		Nikdy	Ž	Nikdy	40	6	34	29	25	42	1	2	23	1	0
29 Muž	38 Ž		Nikdy	Ž	Nikdy	31	20	17	25	20	27	6	3	14	0	1
31 Muž	45 Ž		Nikdy	Ž	Výjimečně	38	16	21	36	37	27	24	24	14	10	18
32 Muž	58 ŘK		Několikrát do roka	Ž	Výjimečně	33	22	30	30	32	36	8	0	11	10	5
33 Muž	49 ŘK		Nikdy	Ž	Nikdy	36	11	44	16	17	35	0	0	23	3	0
37 Muž	50 ČSH		Několikrát do roka	ČSH	Nikdy	31	24	28	34	28	18	10	8	16	8	9
38 Muž	43 ŘK		Pravidelně	ŘK	Několikrát do roka	26	31	20	25	29	27	12	8	8	9	14
39 Muž	33 Ž		Nikdy	Ž	Nikdy	33	20	33	25	38	31	4	3	19	1	0
40 Muž	49 Ž		Nikdy	ŘK	Několikrát do roka	37	16	28	30	26	35	20	18	19	3	23
41 Muž	48 ŘK		Pravidelně	ŘK	Pravidelně	30	19	27	34	34	45	24	2	20	0	17
42 Muž	51 Ž		Nikdy	Ž	Nikdy	40	2	27	25	24	38	14	22	24	10	0